

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GİRESUN MERKEZDEKİ KİLİSE YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

TOLGA ÖZYER

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. OĞUZ KOÇYİĞİT

Çanakkale - 2020

T.C.

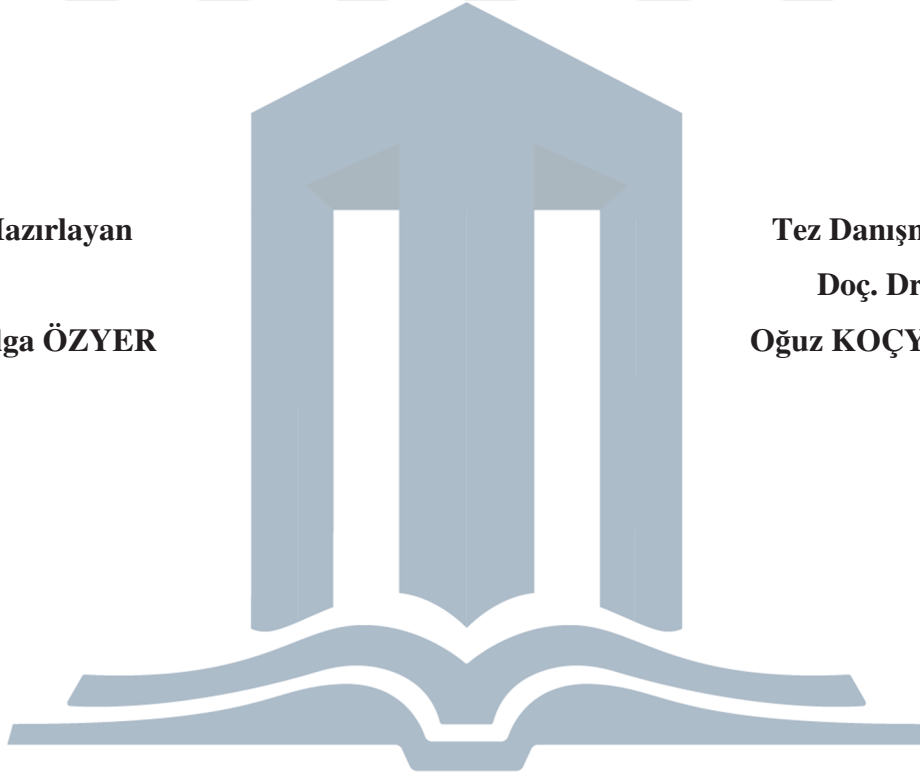
**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

GİRESUN MERKEZDEKİ KİLİSE YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Tolga ÖZYER**

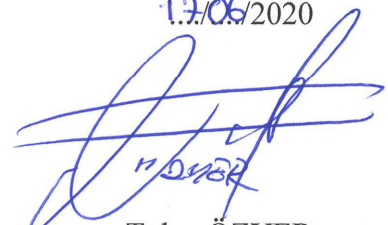
**Tez Danışmanı
Doç. Dr.
Oğuz KOÇYİĞİT**

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Giresun Merkezdeki Kilise Yapıları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/06/2020

Tolga ÖZYER

ÖZET

GİRESUN MERKEZDEKİ KİLİSE YAPILARI

Bu araştırmanın konusunu Giresun İli Merkez İlçesinde yer alan kilise yapıları oluşturmaktadır. Giresun'un yüzyıllardır süregelen tarihi geçmişi birçok yapı türünün ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Söz konusu mimari yapılar malzeme-teknik, plan şeması, süsleme-bezeme, biçim ve günümüzdeki işlevleri bakımından aynı dönemde inşa edilen bölgedeki diğer kilise yapılarıyla karşılaştırılarak incelenmiş ve yine aynı dönemde inşa edilen başkent yapılarıyla kıyaslanmıştır.

Çalışmamızda Giresun İli Merkez İlçesinde yer alan kilise yapıları kendi içerisinde kronolojik ve sosyolojik bir sırayla aktarılmış olup toplamda günümüzde mevcut bulunan 4 adet kilise yapısı tüm detaylarıyla incelenmiştir.

Tarihi Sürecin farklı dönemleri'nde çeşitli sosyolojik ve siyasal nedenlere bağlı olarak, Doğu Karadeniz'in kıyı ve dağlık kesiminde yaşamlarını sürdüren gayrimüslim halk için ibadetlerini yerine getirebilme maksadıyla dini binalar yapılmasına ve yaptırılmasına izin verilmiş ve gayrimüslimler bizzat payitaht tarafından desteklenmişlerdir. Bu dönemde Doğu Karadeniz'de ve Giresun'da inşa edilen kiliselerin büyük çoğunluğun bazilikal planlı küçük ölçekli yapılar olduğunu ve bu yönüyle bölgedeki yapılarla benzerlik gösterse de başkent de yer alan dönemdaş kilise yapılarına göre oldukça sade ve gösterişten uzak kaldığını belirtmekte fayda var.

Çalışmamızda söz konusu kilise yapıları ayrıntılı bir Şekilde değerlendirilmiştir. Çeşitli örnekler eşliğinde benzer kilise yapılarının hangi döneme ait olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise geneli Giresun il merkezinde yer alan Ortodoks ve Katolik kilise yapılarının mimari katalog biçiminde sınıflandırılarak her yönüyle tanıtılması tezimizin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Tespiti ve incelemeleri yapılan kilise yapıları mimari üslupları, plan özellikleri ve sosyolojik değerlendirmeleri açısından iki ana başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Geç Osmanlı, Kilise, Giresun

ABSTRACT

LATE ERA CHURCH BUILDINGS IN GİRESUN CENTRAL DISTRICT

The subject of this research is the church structures located in the Central District of Giresun Province. Giresun's centuries-long history has led to the emergence of many types of structures. The architectural structures in question were examined in comparison to other church structures in the region, which were built in the same period in terms of material-technical, plan scheme, decoration-embellishment, format and present functions, and compared to the capital structures built in the same period.

In our study, the church structures in the Central District of Giresun Province were transferred in a chronological and sociological order and only four church structures were examined in detail. Due to various sociological and political reasons at different times of the Historical Process, religious buildings were allowed to be built and built in order to carry out their worship for non-Muslim people living in the coastal and mountainous part of the Eastern Black Sea, and non-Muslims were personally supported by the share it held. It is worth noting that the vast majority of churches built in the Eastern Black Sea and Giresun during this period are small-scale structures with basilica planned structures, and although it bears similarities to the structures in the region, it is worth noting that it is quite simple and far from showing compared to the periodic church structures in the capital.

In this study, the church structures in question were examined in detail.

Various examples accompanied by information about which period similar church structures belong to. Then, the classification of Orthodox and Catholic church structures, which are located in the city center of Giresun, in the form of architectural catalogues, is the most important part of our thesis. The church structures, which have been identified and examined, have been examined under two main headings in terms of architectural style, plan characteristics and sociological evaluations.

Keywords: *Byzantine, Late Ottoman, Church, Giresun.*

ÖNSÖZ

Kilise mimarisi üzerine yapılan araştırma ve incelemelerde Doğu Karadeniz ve özellikle Giresun şehrine gereken önem pek gösterilmemiştir. Günümüzdeki çalışmalarda Doğu Karadeniz'e ve Giresun'a ait bu güzide mimari eserlerin araştırılmasına verilen önem gittikçe artmaktadır. Giresun üzerine yapılan araştırmalar genellikle Kale, cami, köprü, çeşme vs. su yapılarına ve özellikle Türk dönemi sivil mimari örneklerine yönelik olduğundan, kilise yapıları ne yazık ki çok göz önünde olamamış, geri planda kalmıştır. Nitekim günümüzde kullanılabilecek durumda olanlar, yörenin sosyolojik yapısına uygun bir biçimde işlev değiştirip kendini koruyabilmişlerse de, işlev değiştiremeyenler harabe halini almaktan kurtulamayıp, defineci grupların eline düşmüş ve yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmeye başlamışlardır. O nedenle, bu ve benzeri çalışmaların bölgede yer alan kilise yapılarının tanıtılması ve sınıflandırılması bakımından önemli bir değer taşıdığına inanmaktayım.

Araştırma dâhilinde incelenen kilise yapıları daha sonra yapılacak araştırmalara, mimari-plan ve malzeme – teknik analizleri açısından öncülük ve rehberlik edebilir diye düşünmekteyim. Ülkemizde yaşanan covid – 19 salgını hayatın birçok alanında olduğu gibi bilimsel içerikli çalışmalarda da bir takım aksaklıklara sebep olmuş ve araştırma sürecimiz sırasında dilediğimiz ölçüde detaylı verilere ulaşmak ve arazi çalışmalarına devam edebilmek planladığımız ölçüde mümkün olmamıştır.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca beni yalnız bırakmayan ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Oğuz KOÇYİĞİT'e, Giresun konusunda önümü daha net görmemi sağlayan Doç.Dr. Gazanfer İLTAR'a ve Giresun Arkeoloji Müzesi Sanat Tarihçisi Mahmut ÇAPKIN'a sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çizim sürecinde teknik açıdan her daim destek olan Sayın Mimar Fatih EMİROĞLU'na ve Restoratör - Mimar Sayın Aysun TAŞÇI'ya araştırmamıza kattıkları değer için minnet ve sevgilerle teşekkür ederim. Sona yaklaşırken dostlukları, yapıcı eleştiri ve önerileriyle destek olan arkadaşlarım Yeliz ŞAHİN, İbrahim TAŞÖZ ve Arif İTİK'e, teşekkür ederim. Arazi çalışmalarım ve fotoğraf çekimlerim sırasında bana yardımcı olan İsa İNAL ve Tuğçe ÖZTÜRK'e ve son olarak bu zorlu süreçte her konuda bana destek olup kahrımı, çilemi çeken sabır abidesi değerli aileme teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Tolga ÖZYER
Çanakkale,2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GİRESUN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Coğrafya.....	5
1.2. Tarihçe	6
1.3. Tarihi Süreçteki Etnik Yapı	10

İKİNCİ BÖLÜM KİLİSE MİMARİSİ ve DOĞU KARADENİZ KİLİSELERİ

2.1. Kilise Mimarisinin Gelişimi.....	15
2.2. Doğu Karadeniz Kiliseleri.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MİMARİ KATALOG

3.1. Günümüzde Mevcut Olmayan Kiliseler.....	27
3.2. Günümüzde Mevcut Kiliseler.....	29
3.2.1. Gogora Kilisesi.....	29
3.2.1.1. Tarihçe.....	30
3.2.1.2. Mimari Özellikler.....	31
3.2.1.3. Süsleme.....	33
3.2.2. Kapusen Kilisesi.....	38
3.2.2.1. Tarihçe.....	39
3.2.2.2. Mimari Özellikler.....	39

3.2.2.3. <i>Süsleme</i>	42
3.2.3. Karaali Köyü Kilisesi.....	43
3.2.3.1. <i>Tarihçe</i>	43
3.2.3.2. <i>Mimari Özellikler</i>	43
3.2.3.3. <i>Süsleme</i>	46
3.2.4. Meryem Ana Kaya Kilisesi.....	46
3.2.4.1. <i>Tarihçe</i>	47
3.2.4.2. <i>Mimari Özellikler</i>	48
3.2.4.3. <i>Süsleme</i>	50
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	51
KAYNAKÇA	120
ÖZGEÇMİŞ	127

KISALTMALAR

Çev.	: Çeviri
Gts.	: Giresun Tarih Sempozyumu
Dokap	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
Cm.	: Santimetre
M.	: Metre
A.g.e	: Adı Geçen Eser
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
S.	: Sayfa
Vb.	: Ve Benzeri
Env. No	: Envanter Numarası
Bknz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çiz	: Çizim
Res	: Resim
A.MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri
DH.İD	: Dâhiliye Nezareti Defterleri – İdari Kısım Belgeleri
İ.AZN	: İradi Adliye ve Mezahib
DH.TMIK	: Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
HR.MKT	: Mektubi Kalemi Belgeleri

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1	XVIII. Yüzyılın Başlarında Giresun'u Gösteren Gravür (Joseph de Tournefort).....	56
Çizim 2	XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun'u Gösteren Gravür (Hommaire de Hell).....	56
Çizim 3	XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun Şehri.....	57
Çizim 4	XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun Limanı.....	57
Çizim 5	XIX. Yüzyıl'da Giresun'dan bir Görünüm ve Aziz Pantelemon Şapeli	58
Çizim 6	Karadeniz Bölge Haritası.....	58
Çizim 7	Karadeniz Bölgesi Bölümleri Haritası.....	59
Çizim 8	Giresun İl Haritası.....	59
Çizim 9	Gogora Kilisesi Planı (Mimar Fatih Emiroğlu – Tolga ÖZYER).....	60
Çizim 10	Gogora Kilisesi Kesiti	60
Çizim 11	Licese Kilisesi Planı	60
Çizim 12	HagiaTheodosia Kilisesi (Gül Camii) Planı.....	61
Çizim 13	Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Planı (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER).....	61
Çizim 14	Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Kesit (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER).....	62
Çizim 15	Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Kesit 2 (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER).....	62
Çizim 16	Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Görünümü (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER).....	63
Çizim 17	Kamışlı Köyü Kilisesi Planı.....	63
Çizim 18	Çakrak Köyü Çakrak 1 Kilise Planı.....	64
Çizim 19	Çakrak Köyü Çakrak 2 Kilise Planı.....	64
Çizim 20	Yason Kilisesi Planı	65
Çizim 21	Kapusen Kilisesi Planı.....	65
Çizim 22	Kapusen Kilisesi İçin Önerilen Arsa ve Planları	66
Çizim 23	Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Planı	66
Çizim 24	Meryem Ana Kaya Kilisesi Planı.....	67

Çizim 25	Acısu Ana Kaya Kilisesi Planı.....	67
Çizim 26	Kokora’da Yeni Bir Kilise Binası İçin İzin Talebi Belgesi.....	68
Çizim 27	Kokora’daki Kilise Önüne Yapılan Odaların Kaldırılması Hususundaki Belge.....	68
Çizim 28	Giresun Çınarlar Mahallesinde İkamet Eden Katolik Mezhebinden Kapuçin Papazlarının Daha Evvel Aldıkları Bir Haneyi Mabet Yaparak Üzerine Çan Koydukları Ve Ruhsat Olmadan Mabet Olarak Kullanamayacaklarından Haklarında İşlem Yapılması Hususunu Gösteren Belge.....	69
Çizim 29	Giresun’da Çınarlar Mevkiinde Kapuçinlere Ait Arazi Üzerine Kilise Yapılmasına İzin Veren Belge.....	69
Çizim 30	Giresun’da Çınarlar Mevkiinde Kapuçinlere Ait Arazi Üzerine Kilise Ve Manastır Yapılmasına Ruhsat Veren Belge.....	70

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Giresun Şehri Genel Görünüm Gece.....	71
Resim 2: Giresun Şehri Genel Görünüm Gündüz.....	71
Resim 3: Gogora Kilisesi Genel Görünüm Kuzey Cephe1.....	72
Resim 4: Gogora Kilisesi Genel Görünüm Kuzey Cephe 2.....	72
Resim 5 : Gogora Kilisesi Genel Görünüm Güney ve Batı Cephe.....	73
Resim 6 : Gogora Kilisesi Güney Cephe.....	73
Resim 7 : Gogora Kilisesi Güney ve Doğu Cephe.....	74
Resim 8 : Gogora Kilisesi Doğu Cephe.....	74
Resim 9 : Gogora Kilisesi Batı Cephe.....	75
Resim 10 : Gogora Kilisesi Batı Cephe ve Avlu Giriş Kısmı.....	75
Resim 11 : Gogora Kilisesi Üst Görünüm.....	76
Resim 12 : Gogora Kilisesi Kubbe Örtüsü 1.....	76
Resim 13 : Gogora Kilisesi Kubbe Örtüsü 2.....	77
Resim 14 : Gogora Kilisesi Mahzen Girişi.....	77
Resim 15 : Gogora Kilisesi Mahzeni 1. Koridor.....	78
Resim 16 : Gogora Kilisesi Mahzeni 2. Koridor.....	78
Resim 17 : Gogora Kilisesi Mahzenini İki Farklı Koridora Ayıran Kemerli Geçiş	79
Resim 18 : Gogora Kilisesi Avlu İçinde Yer Alan Papaz Evi 1.....	79
Resim 19 : Gogora Kilisesi Avlu İçinde Yer Alan Papaz Evi 2.....	80
Resim 20 : Gogora Kilisesi Avlu İçinde Yer Alan Çeşme Yapısı.....	80
Resim 21 : Gogora Kilisesi Cephe Duvarlarında Mahkumlardan Kalan İzler.....	81
Resim 22 : Gogora Kilisesi İç Mekan 1.....	81
Resim 23 : Gogora Kilisesi İç Mekan 2.....	82
Resim 24 : Gogora Kilisesi İç Mekan 3.....	82
Resim 25 : Gogora Kilisesi İç Mekan 4.....	83
Resim 26 : Gogora Kilisesi İç Mekan 5 Sütun Başlığı.....	83
Resim 27 : Gogora Kilisesi Kubbe Bezemesi (Freski).....	84
Resim 28 : Licese Kilisesi Genel Görünüm 1.....	84
Resim 29 : Licese Kilisesi Genel Görünüm 2.....	85
Resim 30 : Licese Kilisesi Genel Görünüm 3.....	85
Resim 31 : Licese Kilisesi İç Mekan 1.....	86
Resim 32 : Licese Kilisesi İç Mekan 2.....	86

Resim 33 :	Licese Kilisesi İç Mekan Süsleme Detayı.....	87
Resim 34 :	Licese Kilisesi Dış Cephe Duvarı Süsleme Detay.....	87
Resim 35 :	Gogora Kilisesine Ait Olduğu Düşünülen Çan Kulesi.....	88
Resim 36 :	Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Pencere Nişi ve Kasnak.....	89
Resim 37 :	Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Pencere Şebekeleri.....	89
Resim 38 :	Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Mahkumlardan Kalma Duvar Yazıları.....	90
Resim 39:	Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Cephelere Hareketlilik Katan Haç Formlu Niş...90	
Resim 40 :	Gogora Kilisesi İç Süsleme Detayı İyon Sütun Başlığı.....	90
Resim 41:	Gogora Kilisesi İç Süsleme Detayı Pantokrator İsa İkonografili Kubbe Freski.91	
Resim 42 :	Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 1.....	91
Resim 43 :	Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 2.....	92
Resim 44 :	Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 3.....	92
Resim 45 :	Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 4.....	93
Resim 46 :	Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 1.....	93
Resim 47 :	Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 2.....	94
Resim 48 :	Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 3.....	94
Resim 49 :	Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 1.....	95
Resim 50 :	Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 2.....	95
Resim 51 :	Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 3.....	96
Resim 52 :	Karaali Köyü Kilisesi.....	96
Resim 53 :	Karaali Köyü Kilisesi Sütun Parçası.....	97
Resim 54 :	Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan Köşe Nişi.....	97
Resim 55 :	Karaali Köyü Kilisesi Avlu Dışında Yer Alan Çeşme Yapısı.....	98
Resim 56 :	Karaali Köyü Kilisesine Ait Olduğu Düşünülen Konak Evi.....	98
Resim 57 :	Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı ve Konuk Evi.....	99
Resim 58 :	Karaali Köyü Kilisesi Defineci Çukuru.....	99
Resim 59 :	Çakrak 1 Nolu Kilise Genel Görünüm.....	100
Resim 60 :	Çakrak 1 Nolu Kilise Genel Görünüm 2.....	100
Resim 61 :	Çakrak 1 Nolu Kilise İç Mekan 1.....	101
Resim 62 :	Çakrak 1 Nolu Kilise İç Mekan 2.....	101
Resim 63 :	Çakrak 2 Nolu Kilise Genel Görünüm 1.....	102
Resim 64 :	Çakrak 2 Nolu Kilise Genel Görünüm 2.....	102
Resim 65 :	Çakrak 2 Nolu Kilise İç Mekan	103

Resim 66 : Kamışlı Köyü Kilisesi Genel Görünüm.....	103
Resim 67 : Yason Kilisesi Genel Görünüm 1.....	104
Resim 68 : Yason Kilisesi Genel Görünüm 2.....	104
Resim 69 : Yason Kilisesi İç Mekan 1.....	105
Resim 70 : Yason Kilisesi İç Mekan 2.....	105
Resim 71 : Kapusen Katolik Kilisesi Tarihi Görünüm (T. Dervişoğlu Arşivi 1990)..	106
Resim 72 : Kapusen Katolik Kilisesi Batı Cephesi.....	106
Resim 73 : Kapusen Katolik Kilisesi Doğu Cephesi.....	107
Resim 74 : Kapusen Katolik Kilisesi Kuzey Cephesi.....	107
Resim 75 : Kapusen Katolik Kilisesi Güney Cephesi.....	108
Resim 76 : Kapusen Katolik Kilisesi Batı Giriş Kapısı.....	108
Resim 77 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 1.....	109
Resim 78 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 2.....	109
Resim 79 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 3.....	110
Resim 80 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 4.....	110
Resim 81 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 5.....	111
Resim 82 : Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 6.....	111
Resim 83: TrabzonSanta Maria Kilisesi Genel Görünüm 1.....	112
Resim 84 : TrabzonSanta Maria Kilisesi Genel Görünüm 2.....	112
Resim 85 : TrabzonSanta Maria Kilisesi Detay.....	113
Resim 86 : Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Genel Görünüm 1.....	113
Resim 87 : Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Genel Görünüm 2.....	114
Resim 88 : Samsun Mater Dolorosa Kilisesi İç Mekan.....	114
Resim 89 : Meryem Ana Kaya Kilisesi Cephe 1.....	115
Resim 90 : Meryem Ana Kaya Kilisesi Giriş Bölümü.....	115
Resim 91 : Meryem Ana Kaya Kilisesi Kuzey Cephe ve Çeşme Yapısı.....	116
Resim 92 : Meryem Ana Kaya Kilisesi Batı Cephe.....	116
Resim 93 : Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan 1.....	117
Resim 94 : Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan 2.....	117
Resim 95 : Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan 3.....	118
Resim 96 : Acısu Kaya Kilisesi Giriş Bölümü.....	118
Resim 97 : Acısu Kaya Kilisesi İç Mekan 1.....	119
Resim 98 : Acısu Kaya Kilisesi İç Mekan 2.....	119

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar farklı fonksiyonlardaki yapılara ihtiyaç duymuşlar ve bu ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli binalar inşa etmişlerdir. Bu binaların en önemlileri arasında ilk sıralarda şüphesiz mabetler ya da başka bir deyişle dini yapılar gelmektedir. Bundan dolayıdır ki, insanlar barınma ihtiyacından sonra dini inançlarına uygun yapılar inşa ederek dini görevlerini yerine getirdiklerini düşünmüşlerdir. Dini ihtiyaçlardan doğan yapılar zevk ve estetik unsurlarıyla birleşip mimari bir üslup oluşturmuştur. Bir bölgenin yapısını oluşturan eserler, o bölge toplumunun sosyal hayatını, kültürel yapısını, dini inançlarını ve genel olarak yaşayış tarzlarını en iyi yansıtan canlı belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin neresinde olursa olsun gayrimüslimler kendi dini yapılarını inşa etmiş ve dini vazifelerini yerine getirmişlerdir. Tarihi süreç boyunca Giresun kenti birçok farklı kültüre ve inanışa ev sahipliği yapmış, Bizans'dan sonra da Osmanlı zamanında da kilise inşaatları devam etmiştir. Bölgede yaşayan gayrimüslimler için, dini vazifelerini yerine getirmeleri ve sosyo-kültürel ortamda benliklerini kaybetmemeleri için kendi hür iradeleri ile dini yapılarını inşa etmelerine, onarmalarına ya da değişik biçimlerde kullanmalarına engel olunmamıştır. Bu anlamda tarih boyunca yoğun bir gayrimüslim nüfusa ev sahipliği yapmış olan Giresun'da hem Ortodoks hem Katolik kilise yapılarının bulunduğu ve kültürel çeşitliliğin kaybolmadığı önemli merkezlerden birisi olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Amaç ve Kapsam:

Giresun, Merkez İlçedeki Kilise yapıları, bu bölgede yaşayan gayrimüslim halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesi için korunmuş olup, ihtiyaç gereği yenileri yaptırılmış ve kültürel çeşitliliğinin korunmasının sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Bölgede yer alan Kilise yapılarının, Giresun kültür tarihinde önemli bir yeri bulunmasına rağmen, bu yapılar hakkında yapılan araştırmaların yeterli olmadığı görülür. Dolayısıyla biraz olsun bu eksikliği giderebilmek için, Giresun'un merkezdeki kiliseleri incelemek ve tanıtmak bu çalışmanın başlıca amacı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bahsi kilise yapılarının plansal kurguları, mimari biçimleri, sanatsal, kültürel ve sosyal özelliklerinin ele alınmaları hedeflenmiştir.

‘Giresun Merkez’de Kilise Yapıları’ başlıklı tez çalışması, Giresun İli, Merkez İlçede yer alan ve günümüzde hala mevcut durumda bulunan 4 adet kilise yapısını kapsamaktadır. Bu anlamda tezimizin konusunu bu kiliselerin mimari, malzeme teknik, sanatsal özellikleri ve süslemelerinin ele alınarak, gerek yakın bölgedeki gerekse bölgenin etkileşim içerisinde olduğu diğer bölgelerde bulunan çağdaş kiliseler ile karşılaştırılması ve bunun sonucunda değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı yukarıda bahsi geçen ve tespiti yapılmış olan kiliseleri, mimari ve sanat tarihi boyutunda ele alarak, sosyo-kültürel bir yaklaşımla değerlendirmek olduğundan bahsetmiştik. Bununla birlikte tez konumuzun kapsamındaki kiliselerin Giresun’un bu önemli dönemine etkilerini – katkılarını ele alarak, yerelde kültürel mirasın tanıtılmasına da katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Böylece bölgede inşa edilmiş kiliselerin mimari ve sanatsal gelişimlerinin anlaşılmasına bir nebze olsun katkıda bulunabileceğimizi düşünüyoruz.

Giresun Merkez’de yer alan Kilise Yapıları, daha önce Gazanfer İLTAR hocamız tarafından yazılan Giresun Kültür Envanteri kitabında ele alınmışlar, bölgesel özelliklerine vurgu yapılarak plansal olarak değerlendirilmişlerdir. Yine bu kilise yapılarıyla ilgili bilgiler DOKAP envanterlerinde yer almış olup erişim sağlanan diğer ilgili kaynaklar metin içerisinde dipnotlarda belirtilmiş ve kaynakça kısmında yerlerini almışlardır. Çalışmamız tüm mimari ve sanatsal yönleriyle bölge tarihine, sosyal ve kültürel açıdan önemli katkılar sunması umuduyla hazırlanmıştır.

Kuramsal Çerçeve ve Kaynaklar:

Giresun İli, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer imparatorluklar için önemli bir liman merkezidir. Karadeniz’e kıyısı olan diğer devletlerle ticaret yapılması ve bu ticaretin korunması için önemli olan Giresun, ilk çağlardan beri önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu anlamda bölgede yaşayan ve bu bölgenin gelişimine katkıda bulunan toplumlara ait kültürel miras değeri taşıyan eserlerin incelenmesi ve toplu olarak tanıtılması önem arz etmektedir. Yapılması planlanan bu çalışma bahsi geçen konular için gereklilik oluşturmıştır. Adı geçen kiliselerden bahsetmeden evvel kilise hakkında bilgi vermek elzemdir. Kilise kelimesinin sözlük anlamı “ibadet edilen yer” demek olup, tapınak yeri manasında kullanılır. Latince karşılığı mabet anlamında *ecclesia*’dır. Kiliseler belirli bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler kilise yapılarının boyutlarına göre değişiklik gösterse de genel olarak bazı bölümler neredeyse bütün kilise yapılarında mevcuttur.

Geç Dönem (Osmanlı Devri) kiliseleride, tıpkı önceki devirlerde görülen atrium (avlu), narteks (giriş bölümü), naos (ana cemaat yeri), bema (ana ibadet alanı), apsis (kilisenin en kutsal bölümü), ambon (orta nef'le orta aksın arasında yer alan unsur), solea (templon'dan orta nef'deki alana kadar devam eden bölüm), altar, kiborium, kathedra, çan kulesi, propylon, yan nefler ve üst kat galerilerden oluşmaktadır. Genel olarak kubbeli ve haç planlı olarak inşa edilen bu kiliseler, farklı plan tiplerinde de karşımıza çıkmaktadırlar.

Tez çalışması boyunca Giresun Merkez ilçe genelinde ele alınacak Kilise yapılarının bazıları plan özellikleri bakımından gruplandırılmışlardır. Bu sebepten dolayı ele alınan Kilise yapıları plan özellikleri bakımından, malzeme-teknik bakımdan ve işlevsellikleri bakımından ele alınacaktır. Ayrıca kiliseler süsleme özellikleri bakımından da değerlendirileceklerdir.

Bununla birlikte, ele alınan kiliselerde genel olarak mozaik süsleme unsurları bulunmasa da, mimari süslemelere ve yer yer kubbealtı bezemelere yer verilmiştir. Tuğlalarla yapılan süslemelerle birlikte, sütunlarda görülen süsleme özellikleri de ele alınacak diğer hususlardır.

İşlevsel olarak, dini yapılar şeklinde daha çok karşımıza çıkan kiliselerin, bir kısmının aynı zamanda bir takım sivil tarikatlar tarafından dinsel ve siyasal amaçlar içinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde kiliselerin inşasına başlanmadan önce dönemin sosyo-kültürel yapısı göz önünde bulundurulmaktaydı. Bunun sebebi ise siyasi açıdan dönem gereği hoşgörü politikasına ve azınlıklar üzerindeki etkiyi artırmak, bölünmeyi durdurmak gibi politik ihtiyaçlarını gidermeleridir. Bunun yanı sıra azınlıkların dini ve mezhepsel birliğini bozmak ve siyasi güçlerini kırmak da amaçlanmış olmalıdır. Örnek olarak, tez araştırmamızın kapsamında yer alan Gogora Rum Ortodoks Kilisesinin yakınına, KapusenRahipleri'nin bir Katolik kilisesi inşa etmesi ve yönetim tarafından bölgede Katolik yerleşim yoğunluğu olmamasına rağmen, bu faaliyetin desteklenmesi gösterilebilir.

Giresun Merkez ilçede yer alan kiliseler daha önce hiçbir tez çalışmasında toplu olarak ele alınmamıştır. Oysa Giresun, Osmanlı İmparatorluğu'nun kara sınırları dışında, Rusya ve Avrupa'ya, dahası Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere denizden ulaşım kapısı niteliğindedir. İlk çağlardan beri önemli bir konuma sahip bu bölgede yaşayan ve bu bölgenin sürekli gelişimine katkıda bulunan toplumların bıraktıkları kültürel mirasların incelenmesi ve toplu olarak tanıtılması önem arz etmektedir. Bundan dolayı Osmanlı

İmparatorluğu'nun ve bölgedeki gayrimüslim Rum tebaa'nın Giresun'da bıraktığı ve Hristiyan inancının ibadet anlayışıyla uyuşan kilise yapıları bir çalışma altında toplanıp tanıtılmalıdır. Böylece; bu boşluğu doldurmak ve bu alanda ihtiyaç duyulan çalışmayı yapmak hissiyatı doğmuştur.

Söz konusu araştırma sürecinde, Giresun Kentinin ve Doğu Karadeniz'in Antikçağ'dan günümüze değin geçirdiği tarihsel süreçleri ve etnik yapılanmaları anlatmaya çalışırken Özhan ÖZTÜRK'ün, *Antikçağ'dan Günümüze Karadenizin Etnik ve Siyasi Tarihi: Pontus* ve Haşim ALBAYRAK'ın *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus* adlı eserleriyolumuza ışık tutmuşmuştur. Ayrıca, Anthony BRYER – David WINFIELD'in *Byzantine Monuments and Topography of the Pontos* adlı yayını, bölge ile ilgili ana kaynaklarımız arasında olup, çalışma boyunca sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardan biri olmuştur.

Araştırma kapsamımıza dâhil olan bölge kiliseleri konusunda ise, Gazanfer İLTAR'ın *Giresun Kültür Envanteri* adlı çalışması ve *Giresun Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Sancak Âlemleri* adlı yayınlarına ek olarak, *DOKAP* yayın ve verileri kullanılmıştır. Yine, M.Sacit PEKAK'ın *Kapodokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler Sorunlar Öneriler* adlı çalışması, Aleksandru EYANGELIA'nın *19. Yüzyıl İstanbul'da Rum Ortodoks Kiliseleri* adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisinin Karadeniz Özel Sayısı'nda yer alan S. Elmacı ve Ü. Bekdemir'in editöre ettiği *Giresun İlinin Eko Turizm Olanakları* adlı bölüm ile birlikte, Hasan BUYRUK'un *Acısu Kaya Kiliseleri*, Demet Okuyucu YILMAZ'ın *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri* adlı çalışmaları araştırmamızın ana kaynakları olmuştur. Söz konusu kaynak ve yayınların künyeleri tez araştırma metnimizin sonunda yer alan kaynakça bölümünde yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRESUN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Coğrafya

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Bölümü'nde bulunan kent, 37-50' ve 39-12' doğu boylamları ile 40-07' ve 41-08' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Doğusunda Trabzon ve Gümüşhane, batısında Ordu, güneyinde Sivas ve Erzincan, güney batısında ise Sivas illeriyle komşu olup, kuzeyi Karadeniz ile kuşatılarak çevrelenmiştir.¹ (Çiz 6-7-8)

Bununla birlikte Giresun ili, toplam 6.934 km'lik yüzölçümüyle ülkemiz topraklarının binde 8.5'ini kaplamaktadır.² Kent merkezi, Aksu ve Baltama vadileri arasında denize doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulmuş olup, bu yarımadanın doğusunda ve 2 km. açığında Doğu Karadeniz'in yaşanılabilir durumdaki tek adası olan Giresun Adası (Aretias) bulunmaktadır.³

Giresun'un da dâhil olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'nin büyük ve önemli yerleşim yerleri, daha çok kıyı şeridinde dar bir vadinin ağzında ve bu vadiyi boyunca iç kısımlara doğru ilerleyen karayolunun üzerinde kurulmuşlardır.⁴ Bu biçimdeki kıyı yerleşimleri, bulundukları yerin coğrafi ve fiziki özellikleri ile birlikte, daha çok nüfus yoğunluğu ve özellikle de konumlarının sunduğu olumlu – olumsuz şartlara bağlı olarak, az ya da çok gelişim göstermişlerdir.

Giresun kenti kıyı dağların güney kısmını denize bağlayan en kısa ve en iyi yollardan biri olan ve tarihi evrelerde kentin iç kesimlerin kıyı ile bağlantı kurduğu, mühim kervan yollarından biri durumundaki Giresun- Şebinkarahisar yolunun son bulduğu, batı tarafında kurulum göstermiştir.⁵ Kent kuzey yönünde, denize tarafına yönelim göstermiş ve 140-150 m. yükseltide eski bazalt lavlarından oluşmuş ufak bir yarımadanın etrafında, özellikle berzah (kistak) kesiminde konumlanmıştır.⁶ Kentin tarihi yerleşkesi, günümüzde

¹ Anonim, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun*, Giresun Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Kültür Ofset Yayınevi, Giresun, 1998. s.23.

² <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-58032/cografi-konumu.html>

³ A.g.e., s.23

⁴ Bekdemir, Ü., M. Ertürk - İ. Güner, 'Giresun Tarihi Coğrafyası', *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:6,2017. s.2.

⁵ A.g.e., s.3.

⁶ Darkot, B., 'Giresun Maddesi', *İslam Ansiklopedisi* Cilt4., M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1988. s.78.

üst kısmında sur kalıntıları, kuyular ve Hristiyanlık dininin yayılma döneminde, kilise olarak kullanıldığı düşünülen bir mağaranın bulunduğu yarımada bölümüdür.⁷

1.2. Tarihçe

Doğu Karadeniz'in tek adasının (Giresun adası, Ares, Aretias, Areos Nesos, Puga) bulunduğu yarımadanın üzerinde konumlanan Giresun kentinde bulunan kale, kent yerleşmesinin ana merkezini oluşturmuştur.⁸ Kentin eski adı Kerasus olup adının bölgede bol miktarda yetişen kirazdan geldiği halk arasında anlatılıp rivayet edilmektedir.⁹ Kerasus isminin çıkış noktası hakkında iki ayrı söylenti bulunduğunu, bu rivayetlerden birincisine göre, kentin adının bölgede bol miktarda yetişen kirazdan geldiği, diğerine göre ise yarımadanın denize doğru bir boynuz gibi uzanması sebebiyle, eski Yunanca'da 'boynuz'anlamına gelen Kerastan'dan türetildiğidir.¹⁰ Kerasus veya Kerasuntios, bölgede aynı adı taşıyan derenin ağzında kurulu olup, etrafı Kolh köyleriyle dolu bir Yunan kolonisinin Antikçağ'daki adıdır¹¹. Burası Karadeniz sıradağlarının ardı sıra konumlanan ve civardaki yerleşkeleri Şebinkarahisar üzerinden Karadeniz'e bağlayan en kısa yol olan, Aksu deresi vadisinin denize açıldığı düzlükte yer almakla birlikte, kale yapımına uygun bir liman ile liman olmaya müsait iki koyun etrafında kurulmuştur¹². (Res 1-2)

Kerasus kentinin Antikçağ'da Vakfıkebir'in bulunduğu yerde kurulmuş Livio polis olma ihtimali düşünülmüşse de Özhan Öztürk, eserinde¹³ Antik Kerasus'un Gedikkaya Kalesi civarında olabileceği düşüncesini öne sürmektedir.¹⁴ Şehir Roma döneminde gelişmiş olup, I.Farnakos (M.Ö. 185-169) döneminde daha da gelişmiş, tahkim edilmiştir. Nitekim Pontus Krallığı sürecinde Farnake olarak yeniden adlandırılmıştır.¹⁵ Antik çağlarda Kerasounta, antik sikkelerinin ifadeleri olarak Zeus, Poseidon, Dionysus, Asclepius, Herkül ve Arcadian Pan'a tapınan tamamen bir Yunan şehriydi.¹⁶ Buna rağmen, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde kentin isminin II. Mehmet'in Mahmut Paşa'ya 'bu gece kale altına giresin' emrine atfen, Giresun olduğunu nakletmesinin halk etimolojisine

⁷ Erinç, S., 'Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde LandşaftSeritleri', *Türk Coğrafya Dergisi*, cilt: 7-8. 1945. s. 126-12.

⁸ Anonim, 'Giresun Maddesi', *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996. s.78.

⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/giresun>

¹⁰ Anonim, 1998, s.7.

¹¹ Öztürk, Ö. *Antikçağ'dan Günümüze Karadenizin Etnik ve Siyasi Tarihi: PONTUS*, Enesis Kitap, Ankara, 2011. s.511-512

¹² A.g.e., s.511-512.

¹³ Detaylı Bilgi İçin 6' nolu dipnotta belirtilen kaynak incelenebilir.

¹⁴ Öztürk, Özhan 'A.g.e'., s.511-512

¹⁵ <http://www.pontos-news.gr/village/102051/kerasos-kerasoys-kerasoynta>

¹⁶ <http://www.pontos-news.gr/village/102051/kerasos-kerasoys-kerasoynta>

dayanan bir yakıştırma olduğu bellidir.¹⁷ Strabon Amisos'tan itibaren şehirleri sayarken Kytoros'tan sonra Farnakia'nın geldiğini, buranın Kytoros'ta oturanlarca iskân edildiğini, buradan önce Iskhopolis'e, oradan da orta büyüklükteki Kerasus'a ve Trapezus'a ulaşıldığını yazmaktadır.¹⁸ Bununla birlikte, **Pontus**; eski Yunanca bir kelime olarak bilinir ve birçok kaynakta “deniz” anlamına gelmektedir.¹⁹ Antik Yunanca bir kelime olan Pontus²⁰, birçok yazılı kaynakta deniz²¹, Tanrı Gaia'nın oğlu²² ve Karadeniz sahili anlamlarının dışında, Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda Halys²³ Irmağının doğusunda bulunan coğrafi bölgenin Antikçağ'daki adı olarak da karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra Halys Irmağı'nın doğusunda kalan coğrafi bölgenin Antik Çağ'daki adıdır. Kuzeyinde Pontus Euxinos, batısında Paphlagonia ve Galatia, güneyinde Kapadokya, doğusunda Kholkhis ve Küçük Ermenistan ile sınırlandırılan bölgeye verilen addır.²⁴ Tarihi bölge için kullanılan Pontus'un kelime kökeni “Kapadokya'nın deniz kıyısı” cümlesinin kısaltılmış formudur. Daha sonra ise sadece Karadeniz'in Anadolu kıyıları için, Pontus Krallığı'nın kurulmasından sonra ise bu krallığın kapladığı alanları belirtmek anlamında kullanılmıştır.²⁵ Mitolojide ise; biraz önce de altını çizdiğimiz gibi, deniz anlamına gelen Pontus, Posiados'un Theogoniası'na göre Gaia'nın tek başına meydana getirdiği bir tanrısal varlıktır.²⁶

Antik kaynaklarımızdan biri olan Strabon, Pontus'un Paphlagonia ile olan sınırını belirlerken Herodotos'a atıfta bulunur ve bu iki bölge arasındaki sınırı Halys ırmağının belirlediğine dikkat çekerken Mithridates Eupator'un ise Herakleia'ya kadar uzanan toprakları 'Pontos Krallığı' adı altında yönettiğini, bu durumun Roma'nın Pontos Eyaleti adı altında devam ettirdiğini açıklamaktadır. ²⁷ Bizans döneminde Kerasounta, Pontik Pontus eyaletine aitken, daha sonra Bizans devletinin bölünmesiyle, başkenti Trabzon

¹⁷ Öztürk, a.g.e., s.511-515.

¹⁸ Strabon, *Coğrafya*, XII/1-3 (trc. Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1969, s. 32-33, 47.

¹⁹ Öztürk, Ö., *Pontus, Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yayınları, Ankara, 2016. s. 315.

²⁰ Yunanca (Novtoç)

²¹ Homeros, *Odyseia*, III. 158.24.83; 10.195; *İlyada*, I.350; Thucydides, *Peloponnessia Savaşı Tarihi* IV, 126.

²² Gaia, Yunan mitolojisinde yeryüzünün kişiselleştirilmiş hali lan bir tanrıçadır. Bkz: Hesiodos, *Theogonya*, 13.233.

²³ Günümüzde Kızılırmak.

²⁴ Öztürk, 2011, s.313

²⁵ Okur, M., 'Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontuşçu Faaliyetler', *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14, 2007, s. 141.

²⁶ Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 2007, s. 251.

²⁷ Efendioglu, T., *Julius-Claudius Dönemi Bithynia-Pontos Eyaleti*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Seminer Ödevi, (Yayınlanmamış Eser), İzmir, 2012. s.6.

olan Chaldia Teması'nın bir parçası haline gelmiştir.²⁸ Bölgenin Romalılar'ın idaresinden sonra Bizans'lıların ve ardından da Kommenoslar yönetiminde Pontos Rum İmparatorluğu'nun hudutları içinde kaldığından söz etmiştik. Ancak bölgenin önemli yerleşimlerinin daima Türk akınları ve tehdidi ile karşı karşıya kaldığını ve Selçuklular'ın Sinop ve Samsun bölgesine vakıf olduktan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'nun batı hudutlarını tehtit etmeye başladıklarının altını bir kez daha çizelim. 1297'de Ünye bölgesini fetheden ve Çepniler olduklarına inanılan Türkmenler Trabzon'a kadar akınlarda bulundular ve bu tarihlerden sonra Karadeniz'de ticaret kolonileri kurmaya başlayan Cenevizliler'in de şehirde temsilcilerinin olduğu tahmin edilmektedir ve burada ayrıca Ceneviz nüfuzu da etkili olmuştur²⁹. Üzerinde bir manastır kompleksinin bulunduğu Ares adası, 1368 Temmuz'unda Osmanlı leventlerinin akınlarına maruz kaldı.³⁰ Bu vesileyle Osmanlı tehdidiyle karşı karşıya kalan Kerasus bir süre sonra bölgedeki Türkmenler tarafından zaptedildi ve Hacı Emîr Bey'in oğlu Süleyman Bey 1397 yılında şehri kuşatıp fethetti³¹. Giresun kentinin kurulduğu bölgeye Türklerin ne vakit geldikleri ve gelenlerin hangi boy olduğu sorusunun cevabı oldukça güç olmakla birlikte konu üzerinde düşünen uzmanların türlü tarihi vesikalardan hareketle elde ettikleri verilere göre Türk kökenli halkların Giresun ve bölgesini yerleşim yeri olarak tercih etmiş olabilecekleri ileri sürülmektedir. ³²Bu esnada oğuzların üçok koluna mensup boylardan biri olan Çepniler; Ordu, Giresun ve Trabzon illeri sınırlarına yerleştirilmeye başlamışlardır³³. Günümüze kadar yanlış bir kanaat ve düşünce olarak Giresun'un Türkleşmesi Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u 1461'de fethiyle gösterilmiştir lakin Giresun'un Osmanlı boyunduruğu altına girmesi ve bu zaman diliminde Osmanlı'ya katıldığı doğrudur, ancak Giresun'un Türkleşmesi 1397'de Bayramlı Çepni Beyi Emir Süleyman Bey'in Giresun'u fethetmesiyle gerçekleşmiştir.³⁴ Osmanlı dönemi Giresun'u hakkında en detaylı bilgiler, XV ve XVI. yüzyıllara ait Trabzon sancağı tahrir defterlerinde bulunmaktadır³⁵. Bu defterlerden en erken tarihli olanına göre 1486'ya doğru yerleşmenin kale içinde ve hemen civarında olduğu, askerî vasfın ön plana çıktığı bir şehir özelliği gösteren Giresun 114

²⁸ <http://www.pontos-news.gr/village/102051/kerasos-kerasoy-s-kerasoynta>

²⁹ Bryer, A.– D.Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 1985, s. 131.

³⁰ Anonim, 1998, s.9.

³¹ Anonim, 1998, s.9.

³² Atsız Gökdağ, B., M.Ö 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı, İstanbul, 1997. s.29.

³³ A.g.e., s.81-82.

³⁴ Anonim, 1998, s.9.

³⁵ Anonim, 1996, s.82-83

nefer, yirmi iki bîve (dul) hıristiyan nüfusa sahiptir³⁶. Bunlar kaleyi tamir etmek, Giresun'dan geçen gemilere kılavuzluk yapmak şartıyla her türlü vergiden muaf tutulmuşlardır³⁷. Evliya Çelebi, Kazaklar'ın Giresun kentinin karşısındaki adaya kayıklarını saklayarak şehre ansızın saldırdıklarını belirtir³⁸. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Tuzcuoğulları isyanı Giresun'un da içinde bulunduğu bölgeyi etkilemiştir ve bu kalkışmaya katılan Lâçinoğulları 1816'da Giresun'a hâkim olmuşlardır ancak II. Mahmud'un gönderdiği iki firkateyn ile bir korvet Giresun kıyısına gelerek kentte kontrolü sağlamıştır.³⁹ Osmanlı idari yapılanması bünyesinde 1486, 1515 ve 1520 tarihlerinde Kürtün'e bağlanan Giresun nahiyesi 1554'ten sonra Trabzon eyaletinin Trabzon merkez sancağına bağlı bir kaza statüsü kazanmış, 1877-1892 arasında Sivas vilayetinin Karahisar-ı Şarki sancağının kazası olarak görünmesine karşın sonra tekrar Trabzon'a bağlanmıştır⁴⁰. 1778 yılına dek Trabzon'a bağlı olan Giresun bu tarihten itibaren bağımsız olmuşsa da 1913'te Haldiya ile birleşmiş olup Rum kaynaklarına göre bu tarihte piskoposluk bölgesinde 2 şehir ve 266 köyde 197.450 Ortodoks Rum yaşamakta, 324 Klilise, 14 Manastır ve 394 şapelde 1 metropolit ve 450 rahip görev yapmaktaydı⁴¹. Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel Giresun nüfusunun yarısı Türk, diğer yarısı ise Rum ve Ermeni kökenli gayrimüslimlerden oluşmaktaydı ve Rumların Pontus Rum Devleti'ni yeniden kurmak gibi bir hayalleri bulunmaktaydı⁴². (Çiz 1) Birinci Dünya Savaşında Ruslar karşısında Bayburt Cephesi'nde çarpışan 37. Fırkanın emrinde Sadece Giresunlulardan oluşan gönüllü bir kuvvet de vardı⁴³. Başında (Topal) Osman Ağa'nın bulunduğu bu birlik Rus askerleri karşısında çetin şartlarda zorlu savaşlar vermiş, Harşit Irmağı'na kadar çekilmiş ve bu bölgede Rus kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmuştur⁴⁴.

Topal Osman Ağa, 1883 yılında Giresun'un Hacı Hüseyin Mahallesi'nde doğdu. Babası Feridun Zade Hacı Mehmet Efendi, annesi Zeynep Hanım'dır ve ilk eşinden İsmail ve Mustafa adında iki oğlu vardır.⁴⁵ Topal Osman Ağa, I. Dünya Savaşı sırasında Giresun'da cepheye gönderilmek üzere asker toplanırken bacağındaki yara henüz

³⁶A.g.e., s.82-83.

³⁷A.g.e., s.82-83.

³⁸A.g.e., s.82-83.

³⁹A.g.e., s.82-83.

⁴⁰ Öztürk, a.g.e., s.518-519.

⁴¹A.g.e., s.518-519.

⁴²A.g.e., s.12.

⁴³A.g.e., s.12.

⁴⁴A.g.e., s.12-13.

⁴⁵ Çiçek, S., *Kurtuluş Savaşı'nın Efsane Kahramanı Milis Piyade Yarbay Topal Osman (Osman Ağa)*, İstanbul. 2011, s.286.

iyileşmediği halde askere yazıldı ve Giresun'dan topladığı 93 kişilik gönüllü birliğiyle birlikte cepheye gitti. Ayrıca Trabzon'daki cezaevlerini de boşaltarak buradaki Giresunluları yanına almıştır. Özellikle gerilla savaş taktiklerini çok başarılı yöneten Topal Osman Ağa, I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı başarılı mücadeleler vermiştir.⁴⁶Ruslarla yapılan mütarekeden sonra cepheden şehre dönen Osman Ağa, Giresun Belediye Reisi Dizdar-zade Eşref Bey'den Giresun Belediye Başkanlığı görevini devralarak Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başına geçti.⁴⁷Erden Menteşeoğlu“*Yakın Tarihimizde Osman Ağa ve Giresunlular*” adlı eserinde Topal Osman Ağa'nın Milli Mücadele zamanlarındaki üstün hizmet ve başarılarını kronolojik olarak sıralamış olup detaylı bilgi aktarımında bulunmuştur.⁴⁸ (Çiz 2 -3)

1.3 Tarihi Süreçteki Etnik Yapı

Antik Çağ'da bölgedeki halklar genellikle balıkçılık, denizcilik ve korsanlıkla uğraşmışlardır⁴⁹.Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi Bölümü'nden Cinnioğlu başkanlığında yapılan araştırmada, Anadolu'dan elde edilen genetik materyallerde Y kromozomları incelenerek, Anadolu Türkleri'nin %94,1'inin Avrupa ve Yakın Doğulu, %3,4'ünün Orta Asyalı, %1,5'i Hintli, %1'inin ise Afrikalı topluluklar ile ilişkileri tespit edilmiştir.⁵⁰

Bu yerel Halk Hitit kaynaklarına göre Karadeniz'de yaşamış ve domuz beslemişlerdir. Keten dokumacılığı yapıp kabile halinde yaşamışlardır⁵¹. Birbirinden bağımsız halde yaşamlarını sürdüren Kaşkalar, II. Murşili döneminde Tipiya ülkesinin lideri Pihhuniya'nın emri altına girmişlerdir ve I. Şuppiluliuma döneminden sonra Kaşka lideri PittagatalliTummana ülkesine egemen olmuştur⁵². Kaynaklarda M.Ö. 1200 yıllarında Büyük Hitit İmparatorluğu Doğu Karadeniz bölgesini oluşturan Kaşkalar, Anadolu'da siyasi birliklerini sağlayamadıkları için dağılıp, göçler sonucunda yıkılmıştır.⁵³

⁴⁶ Gürsoy, A., *Milli Mücadele'de Giresunlular*, Yeşil Giresun Matbaası, Giresun, 1994, s. 88.

⁴⁷ Yüksel, A., *Giresun Tarihinden Sayfalar*, Giresun Valiliği Yayınları, İstanbul, 2009, s.28.

⁴⁸ Menteşeoğlu, E., *Yakın Tarihimizde Giresunlular ve Osman Ağa*, Yeşil Giresun Matbaası, Giresun, 1996, s. 196-198.

⁴⁹ Albayrak, H., *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve PONTUS*, İstanbul, 2003, s.40-41.

⁵⁰A.g.e., s.40-41.

⁵¹A.g.e., s.95.

⁵²A.g.e., s.95-96.

⁵³A.g.e.,s.95.

İris nehrinin doğusunda Khalyb ve Mosynik⁵⁴ halkları arasında yer alan düzlük ve sahil kesimde yaşayan yerel ve etnik halkın adıdır. Heradot, Tibarenleri Pers İmparatorluğu'nun 19. Şatraplığına bağlı Moski, Mosynoik, Makron ve Marsalar ile birlikte 300 talant vergi verip Yunanistan seferine katılan halk olarak tanımlarken Ksenophon, Onbinlerin, TibarenlerinKotyora kenti civarındaki ülkesinde 3 gün kalıp yollarına devam ettiklerini belirtmiştir⁵⁵. Strabon, Pharnakia ve Trapezus kentlerinin üst tarafında Khaldi halkına komşu yaşadıklarını belirtirken Plinus, Kotyara'yı Mosynoik ve Tibaren halkı ile ilişkilendirmiştir. Yeni Ahit'te Tabal adıyla geçen Nuh'un oğlu Yasef'in 5. oğlunun adı ve onun soyundan gelen ve Luvi dilini konuşan halk ile ilişkili olmaları ihtimal dâhilindedir⁵⁶.

Bizanslı Stephanus, Biziris limanı adını vererek bu halkın sahilde yaşadığını belirtmiştir. (Çiz 4) Strabon'a göre isedağlı bir halktır. Dionysius da Byzeri ve Bekhiri halklarının aynı olduğunu belirtmiştir. StrabonHeptakomentler'in seyyar ağaç kulelerinde yaşadıkları için antik devirde Mossynoik olarak adlandırıldıklarını nakletmiştir⁵⁷.Ksenefon, Giresun ile Kotyora arasında alan Mossynoik kentlerine birbirlerine 80 stadion uzaklıkta olduğunu belirtmiş ve kullandıkları savaş kıyafetleri ile silahları ayrıntılı bir biçimde tarif etmiştir⁵⁸:

*Korucular gibi birbirlerine paralel sıralanıp yaklaşık yüzer kişilik sıralar oluştururlar. Tümünün sarmaşık yaprakları biçiminde ve beyaz öküz postuyla kaplı kalkanları vardır. Sağ ellerinde aşağı yukarı dokuz ayak uzunluğunda bir ucunda mızrak demiri, diğer ucunda bir topuz olan bir kargı tutuyorlardır. Dizlerine kadar gelmeyen ve çuval bezi kadar sık dokunmuş olan tunikleri giymişlerdir. Başlarında Paphlagonialılarınki gibi deriden yapılmış ortasında bir sorguç bulunan ve tıpkı üç katmanlı bir tacı andıran miğferler bulunmaktadır. Ve ayrıca demir baltalar da taşıyorlardı.*⁵⁹

⁵⁴ Ahşap Kulelerde yaşayıp karada ve denizde korsanlık faaliyetlerinde bulunan, denizcilik, balıkçılık ve ahşap yapı inşaatı konularında mahir olan Mossynokklerin Lazlarla ilişkisi olması mümkündür bu konuda detaylı bilgi için; Öztürk, a.g.e., s.321-322.

⁵⁵ Öztürk, a.g.e., s.321-322.

⁵⁶A.g.e., s.321.

⁵⁷A.g.e., s.321.

⁵⁸A.g.e., s. 324-325.

⁵⁹A.g.e.,s. 324-325.

Herodot'a göre Moskhici dağları civarında yaşayan, hayvan postundan elbiseler giyen, savaşta başlarına ahşap savaş başlığı takıp sepet sazından imal edilmiş olan küçük kalkanlar ve kısa mızraklar kullanan yerliler olup, Mısırlı'lar gibi sünnet oldukları ve Mossynoik ve Tibarenlerle aynı silahı kullandıkları ve Pers kralına vergi verdikleri belirtilmiştir. Başlarını olduğundan daha da uzun göstermek için kullandıkları başlıklar nedeniyle Yunanca 'koca kafalar' anlamına gelen Makrokephali olarak da adlandırılmışlardır. ⁶⁰Kerasus'tan batıya giderken çok kalabalık olmayan, Mossynoikler'in boyunduruğu altında bulunup demir işçiliği ile geçinen bir halktır. İsimleri de zaten Yunanca 'demir' manasına gelmektedir⁶¹. Homeros, İlyada destanında 'gümüşün yurdu' manasında nitelendirdiği Alybe diyarından gelen Alizon halkından bahsederken muhtemelen Khalybe halkını kastetmiş olmalıdır.⁶²

Driller, Anabasis'te Trabzon yakınlarında bir köyde yaşayan ve o köyde yaşayan savaşçı ve etnik bir halkın adı olarak geçmektedir ve dril savaşçıların sorgun ağacından kalkanları, mızrak ve baldır zırhlarının Makronlarla benzerliği dikkat çekicidir.⁶³ Ksenefon, Anabasis'te Harpasos Nehri ile antik Gymnias kenti arasında yer alan vadi ve ovaları (İspir, Hart ve Bayburt Ovaları) İskit ülkesi olarak tanımlanmıştır: 'Yunanlılar bu ülkeden çıkınca dört yüz ayak eninde olan Harpasos Irmağı'nın kıyısına vardılar. Sonra Skythenlerin ülkesine girip ovada dört konakta yirmi fersenk⁶⁴ aşarak köylere vardılar ve üç gün kalarak erzak sağladılar'⁶⁵Yunanlıların bu halk ile erzak alışverişi sağlaması Trapezus'ta Yunanlıları tanıyıp onlarla ticaret yaptıkları düşünülmektedir. Bölge halkı Hristiyanlaşmadan önce Ermenileşmiş ve Cumhuriyet döneminde de Türkleşmişlerdir.

Amazon⁶⁶; Anadolu bin yıllarca anaerkil bir toplum düzeni içinde yaşamış, bu yaşantının simgesi olan ana tanrıçaya değişik adlarla tapınılmıştır. Amazonlar bu düzenin kalıntılarıdır, baba erkil nitelikte olan Yunan mythosunu etkilemişlerdir ve 'Memesiz' demektir.⁶⁷Herodot, İskitler'in Amazonlar'ı 'erkek katilleri' manasında 'oiorpata' olarak andığını naklederken antik yazarlara göre yılda bir kez cinsel ihtiyaçları ve nesillerinin

⁶⁰A.g.e., s. 327.

⁶¹A.g.e., s.327-328.

⁶² A.g.e., s.327-328.

⁶³A.g.e., s.329.

⁶⁴Fersenk; eski bir Pers uzunluk ölçüsü.

⁶⁵A.g.e., s.332.

⁶⁶Amazon ; Kadın Savaşçılardan oluşan mitolojik öykülere konu olmuş bir topluluk. Detaylı Bilgi İçinbkz: NancyConne,*Her Yönüyle Klasik Mitoloji*, Arkadaş Yayınları, Ankara. 2015; Homeros (Uyarlayan: Michael Loporte), *İlyada ve Odyseia*,Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016.

⁶⁷Erhat, a.g.e., s.32-33.

devamını sağlamak için Gargeanlılar'ın erkeklerini ziyaret eder ve onlardan çocuk doğurur, erkek çocukları öldürülür veya babalarına gönderilirken, kızlar Amazon gibi yetiştirilirdi⁶⁸. Kuzey Karadeniz steplerinde yaşayan göçebelerin kadınlarının da erkekler gibi savaştığına dair örnekten birisi 15. yüzyıl başlarında Schiltberger'in Tatar kadın hükümdar ve yanındakilerin savaşa atlı olarak katılıp erkekler kadar güzel ok attıklarını, iki taraflarına yay ve kılıç taşıdıklarını bildirmesidir. Kadın Savaşçılar efsanesi günümüze dek sürmektedir. ⁶⁹Strabon ve Bizanslı Stephanum, Tzanlar'ın Makronlar'ın devamı olduğunu bildirmiş olup bu durumda Agonoutlar'ın Trabzon civarında rastlayıp AnanoimPeriplus, Herodot, Ksenefon'un adını andığı Makronlar'ın Antik Çağ'ın sonlarında Arrian ve Selanikli Eustathios'un da varlığını bildirdiği Tzanlar ve atlı süvariler oldukları bilinen Sannilerin adını aldığı anlaşılmaktadır⁷⁰.

Türkmen kavramı evvela 10. Yüzyılda İslami metinlerde yer almış, 12. Yüzyılın başlarında Yunancaya geçmiş olup belki de bu yüzden Köprülü 'Oğuzların' İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türkmen adını aldıklarını öne sürmüş, aşiret, yürük ve Türkmen kelimelerini birbirleriyle özdeş tutmuştur⁷¹. İslami ve Bizans kaynaklarda zaman zaman 'Oğuz' kelimesi ile eş anlamlı kullanılmış olsa da gerçekten kastedilen 'Müslüman Oğuzlar' olup daha küçük topluluklar olan Pagan, Şamanist veya Hristiyan Oğuzlar hiç bir kaynakta yer almamıştır. ⁷²Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçleri 9. yüzyılda başlamış ve 200 yıl devam etmiştir. Horasan, Maveraünnehir ve Acem-i Irak bölgelerinde Fars, Hint ve Arap sonrasında Anadolu'da Roma ve Yunanlılarla etkileşimlere geçmişlerdir⁷³. Yarı göçer ya da yerleşik Türkmenler, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmışlar ve Bizans uç sınırlarına yerleşerek kışlık bölgelerde yaşamlarını sürmüş yazın ise ovalara geçiş yapmışlardır⁷⁴. At binmeyi küçük yaşlarda öğrenip savaşlarda atları ile bütünleşik olarak savaştıklarından oldukça hafif ve hızlılardır. Demiri işlemeyi bilen Türkmenler iyi derece kılıç-kalkan kullanmakta iyi şekilde ok ve mızrak atmaktadırlar⁷⁵. Türkmenlerin iyi savaşçı olmaları diğer toplumlarca örnek alınmıştır hatta Türkmenlerden savaşmayı öğrenmişlerdir. Anadolu'nun Türk-İslam kolonizasyonunu sağlayan Türk boyları Ağaçeri,

⁶⁸A.g.e., s.334-335.

⁶⁹A.g.e., s.335.

⁷⁰A.g.e., s.334-335.

⁷¹A.g.e.,s.334-335.

⁷² Öztürk, a.g.e., s.337.

⁷³A.g.e., s.334-335.

⁷⁴ Öztürk, a.g.e., s.334-335.

⁷⁵ Öztürk, a.g.e., s.334-335.

Kıpçak, Kalaç, Kanık, Kara Tatar, Uygur gibi diğer boylar da iskâna katkıda bulunmuştur.⁷⁶

Türkmenler şehir olarak var olanlara yerleşmişler veya çevresine yerleşerek siyasi birliklerini II. Kılıç Arslan zamanında kursalar da 1048'den sonra Bizans sınırlarıyla komşu olup 1071 yılında Anadolu'ya kalabalık topluluk halinde yerleşimler başlamıştır⁷⁷. Bu yerleşimler Anadolu'ya Kafkasya, Gürcistan, Azerbaycan, İran, Irak üzerinden gerçekleşmiştir ve Anadolu'nun Türkleşmesi sağlanmıştır. II. Mehmet'in Doğu Roma'yı yıkmasından sonra toprak bütünlüğü sağlanarak 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamıştır.

Bölgedeki nüfus yapılanmasına baktığımızda en dikkat çekici detaylardan birisi ve şüphesiz ki en önemlisi Kapusen Rahiplerinin Gürcistan üzerinden bölgeye girişleridir.⁷⁸ Aslen İtalya kökenli olup Gürcistanda yaşamını sürdüren 8 rahip⁷⁹ çeşitli sebeplerle ülkelerinden ayrılmış olup Karadeniz bölgesinden geçerlerken az sayıdaki Katolik nüfusla karşılaşmış ve bölgenin farklı yerlerinde kendi inançları doğrultusunda ibadet edebilmek için kilise yapımına başlamışlardır.⁸⁰ Ancak tarihi veriler ve kaynaklar Kapusen Rahiplerinin Anadolu'ya girişlerinin çok daha erken bir dönemde 1220 yılında olduğunu ve misyonerlik amacı taşıdığını paylaşmaktadır.⁸¹ Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Doğu Karadeniz Bölgesindeki yerleşim ve imar faaliyetleride aynı amaç doğrultusunda alınmış bir karar gibi gelmektedir nitekim bölgede yoğun bir şekilde Ortodoks nüfus mevcut olup Katolik nüfus yok denecek kadar azdır.

⁷⁶ Öztürk, a.g.e., s.337.

⁷⁷ Öztürk, a.g.e., s.343.

⁷⁸ <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>

⁷⁹ <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>

⁸⁰ <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>

⁸¹ Hülâgü, M.Metin, 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde TÜRKİYE', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, 2001, s.58.

İKİNCİ BÖLÜM

KİLİSE MİMARİSİ ve DOĞU KARADENİZ KİLİSELERİ

2.1. Kilise Mimarisinin Gelişimi

Hristiyanlar, erken dönemlerden itibaren dini törenlerini yapabilecekleri, bu tören sonrasında İsa'nın etini ve kanını simgeleyen ekmek ile şarabı paylaşabilecekleri ve vaftiz olabilecekleri bir mekâna ihtiyaç duymuşlardır. Yine, zaman içerisinde vaftiz aracılığıyla Hristiyan olmak isteyenlere dini derslerin verildiği bir mekânın da gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁸²

İnananların teşkil ettiği, İsa Mesih tarafından havari Petrus'un otoritesi altında kurulup, havarilerin öncülüğünde oluşturulan bir topluluğu ifade eden kilise kelimesi, "birini dışarıya çağırmak, toplantıya davet etmek, toplamak" anlamındaki, Grekçe *ekkaleo* fiilinden türetilen ve "topluluk" manasına gelen *ecclesiast* birinden gelmektedir. Modern Batı dillerinde kilise karşılığında, eglise (Fr.), church (İng.) kelimeleri kullanılmaktadır. Arapça karşılığı ise kenise'dir.⁸³

Kilise kelimesinin sözlük anlamı "ibadet edilen yer" demek olup, tapınak yeri manasında kullanılır. Yunanca karşılığı, az önce de söylediğimiz gibi mabet anlamına gelen *ecclesia*'dır.⁸⁴ Kiliseler belirli mimari bölümlerden oluşan yapılardır. Bu bölümler kilise yapılarının boyutlarına göre değişiklik gösterse de, genel olarak bu bölümlerin bazıları neredeyse bütün kilise yapılarında mevcuttur.

Nitekim, Hristiyanlığın gelişmeye başladığı dönemlerden günümüze kadar uzanan süreçte kiliselerin; *Atrium* (Avlu), *Narteks* (Giriş Bölümü), *Naos* (Ana cemaat yeri), *Bema* (Ana ibadet Alanı), *Apsis* (Kilisenin en kutsal Bölümü), *Ambon* (Orta nefle orta aksın arasında yer alan unsur), *Solea* (Templondan orta nefteki Alana kadar devam eden bölüm), *Altar*, *Kiborium*, *Katedra*, *Çankulesi*, *Propylon*, *yan nefler* ve *üstkat galeri*'lerinden oluşan mekan ya da yapılara sahip olduğu görülür...

Ancak bütün bu birlikteliğe rağmen, kilise mimarisinin farklı biçimlerde ve plan tiplerinde gelişim gösterdiği de açıktır. Genel olarak kubbeli ve haç planlı olarak inşa

⁸²Koch, G., *Erken Hristiyan Sanatı*, (Çev. Ayşe Aydın), İstanbul, 2007, s.18.

⁸³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#1>, (Erişim Tarihi 04.02.2019).

⁸⁴ Mango, C., *Bizans Mimarisi*, (Çev: Mine Kadiroğlu), İstanbul, 2006, s. 68

edilen kiliseler, daha Hıristiyanlığın gelişmeye başladığı erken dönemlerden itibaren farklı plan tiplerinde karşımıza çıkmaktadırlar.⁸⁵

MS. 300 ile 750 tarihleri arasında özellikle Batı Akdeniz ve İtalya’da gelişen sanat, yaklaşık MS. 300 ile 500 yılları arasında Geç Antik sanattan pek az farklılaşmış olarak, fakat teknik açıdan ondan çok daha zayıf nitelikte ürünler vermiştir. Mimari açıdan bu dönemin geleceğe yönelik en önemli katkısı Roma bazilikasının ana hatlarıyla kilise plan şemasının özünü oluşturmaya başlamasıdır.⁸⁶ Kilise plan şemasının Hıristiyan inancın gelişmeye başladığı bu dönemde bazilika olarak bilinen ve çok tanrılı dinlere mensup kişilerin ibadethaneleri dışındaki kalabalıkların toplanması için kullanılan bu yapı tipinden uyarlandığı Mango’nun ifadesi ile şüphe götürmez.⁸⁷

Nitekim Erken Hıristiyanlık dönemi ve ilk Bizans devrinin başlıca kilise mimarisinin şaşmaz yapı tipi olan bazilika, menşei hususunda pek çok hipotezelere rağmen ilk örneklerine Roma mimarisinde rastlanan profan bazilikaların Hıristiyan inancına uydurulmuş devamcısıdır⁸⁸. Uzunlamasına gelişen mekân, iki destek dizisi ilk üç sahn’a ayrılmış, ortadaki doğu ucuna dışarı taşan yarım yuvarlak planlı ve üstü kagir yarım kubbe ile örtülü apsis yerleştirilmiştir. Bazilikaların batı taraflarında atrium denilen etrafı revaklı bir avlu ile hazırlık mekânı durumunda narthex denilen bir ön hol vardır⁸⁹. Bazilikaların bazıları pek nadir hallerde beş sahınlı, yine bazı nadir hallerde apsisin önünde transept denilen iki ucu dışarı taşkın, enine uzanan bir mekân da vardır. Helenistik tip denilen bu klasik bazilikalar Akdeniz çevresinde sayısız denebilecek kadar çok inşa edilmiştir.⁹⁰

Kilise yapısının, bazilika formu ile birlikte, Hıristiyanlık dinsel törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlarda uygulanmasının ilk örnekleri, İmparator Büyük Konstantinos (MS. 306-337) döneminde görülmektedir.⁹¹

Hıristiyanlığa geçişte ve erken Bizans devrinde oldukça denecek sayıda yapılmış olan bu tip yapılar, yani bazilikalar, coğrafyaya göre kendi içinde genel olarak iki tip şeklinde incelenebilirler.⁹²

⁸⁵A.g.e., s.68

⁸⁶Sözen, M. ve Tanyeli U., *Sanat Kavramı ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 2001, s.78.

⁸⁷Mango, a.g.e. s. 49.

⁸⁸Eyice, S., *Bizans Mimarisi. Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıflar Bankası Yayınları, İstanbul, 1988, s.45-51.

⁸⁹A.g.e., s.45-51.

⁹⁰A.g.e., s.45-51.

⁹¹A.g.e., s.78.

- Roma Bazilikaları

- *Dikdörtgen şeklinde inşa edilirler.⁹³
- *İki katlı/ üstbalkonolarakkullanılabilir.
- * Çok işlevli salonlar olarak kullanılmaktadır.
- * Çift yönde de görülenexedralar bulunmaktadır.⁹⁴

-Hristiyan Bazilikaları

- *Dikdörtgen biçimli inşa edilmiştir.
- * Nadiren iki katlı olarak görülmektedir.
- *Sadece ibadet amaçlı kullanılmaktadır.
- * Tek yönde apsis yarım dairesi bulunmaktadır.⁹⁵

Bununla birlikte Erken Hristiyanlık döneminde inşa edilen bazilikalarda, genelde ahşap örtü sistemi kullanılmıştır.⁹⁶ İstanbul'daki Studios Kilisesi, Ravenna'daki San GiovanniEvangelista Kilisesi ve benzer tipteki bazı bazilikalar, Helenistik bazilika olarak adlandırılmışlardır ve Haç planlı kiliseler de yine bu dönemde sıkça karşımıza çıkmaktadırlar.⁹⁷ MS. 4.Yüzyıla tarihlenen İstanbul'daki Kutsal Havariler Kilisesi, buna öncü iyi bir örnektir.⁹⁸ Nitekim Ravenna'da bulunan ve daha çok iç bezemeleriyle bilinen GallaPlacidia Anıt Mezarı, haç planlı yapı örneklerinden biridir. Bunun yanında, Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi merkezi planlı yapılara, Ravenna'daki Ortodokslar Vaftizhanesi ise sekizgen ve kubbeli yapısıyla merkezi dairesel planlı⁹⁹yapılara örnek gösterilebilir.

Erken Hristiyan mimarisinin diğer gözde yapı tipi, ister yuvarlak veya sekizgen, isterse kare olsun, merkezi plan tipi olup, bu plan Roma döneminin anıt – mezarlarından

⁹²A.g.e., s.78

⁹³A.g.e., s.78

⁹⁴Exedra; apsis ve naos arasında bulunan dikdörtgen biçimli alan.

⁹⁵ Mango, a.g.e., s. 68

⁹⁶ Mango, a.g.e., s.68

⁹⁷ Mango, a.g.e., s.68.

⁹⁸ Mango, a.g.e., s.68.

⁹⁹ Robert, M. G., *EarlyChristianityAndSociety*, London, 1977, s.102'den aktaran Erbilgin, S. H., 'Erken Dönem Kilise Mimarisi ve Dinsel Dramın İlk Örneklerinde Mekan', *Sahne ve Müzik Eğitim Araştırma e-dergisi*, Sayı:5, Ankara, 2017, s.157.

türetilmiştir. Merkezi plan, aynı zamanda pagan Heroa'dan, bir tanrısallın ya da seçkin bir ailenin ölmüş üyesinin yaptıklarını anmak için yapılan bir yapıdan türetilmişti.¹⁰⁰ Yuvarlak bir esas mekanolusturacak şekilde kurulan bu binalarda, mekânın üstü yapının bütününe kaplayan bir kubbe ile örtülmüştür.¹⁰¹

Bununla birlikte, Bizans mimarisi iki ayrı tipi olan bazilika ve merkezi plan tipini birleştirerek, kendine özgün yeni bir mekân şekli bulmak yolunda çalışmaktan da geri kalmamış ve bunun sonunda MS. 5. yüzyıl sonlarında kubbeli bazilika denen yeni bir tip doğmuştur.¹⁰² Böylece bazilikaların daha da bir anıtsallık kazandığı görülür. Bilinen en erken tarihli kubbeli bazilika ise, İstanbul'da, Pulkheria'nın yaptırdığı Polyeuktos Kilisesi'dir.¹⁰³

Merkezi planın yeniliklere uygun olan bir diğer biçimi de yonca plan şeklidir. Palaiologos'lar devrinde yoğun olarak kullanıldığı tespit edilen yonca plan biçimi, Bizans sanatının erken dönemlerine kadar dayanan trikonks ve tetrakonks adındaki plan uygulamaları ile neredeyse her dönem kullanılmış ama özellikle de Bizans sanatının son safhasında kuvvetli bir hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyetin en önemli örnekleri ise Aynoroz manastırlarında yapılan kiliselerdir.¹⁰⁴

Bununla birlikte Bizans mimarisinin erken dönem yapılarının Suriye'dekiler hariç, dış mimarileri sade ve gösterişsizdir. Bu dönemde tamamen içe dönük bir mimari hâkimdir.¹⁰⁵

İlerleyen dönemde ise Bizans yapı ustalarının yeni bazı plan arayışları içerisine girdikleri, eski ile yeni arasında bazı denemeler gerçekleştirdikleri görülür. İstanbul'da Fatih Camii yerinde olduğu bilinen Hagioi Apostoloi (On İki Havari) kilisesi ile MS. 6. yüzyılda Ephesos (Selçuk)'da Hagios İoannes kiliselerinde, bazilika ile kubbeli yapı prensipleri kaynaştırılarak, serbest haç biçimindeki bir plan üzerinde uygulanmıştır. Bu esasa göre yapılan bu büyük yapılarda bir mekân bütünlüğü olmayıp peşpeşe sıralanan ve yanlardan da tekrarlanan birbirinin benzeri mekânlar vardır. Bu düzenleme dört yöne

¹⁰⁰Reland, M. R., *Mimarlığın Öyküsü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s.335.

¹⁰¹Rodley, L., *Byzantine Art and Architecture, An Introduction*, Cambridge University Press, 1994, s.63.'den aktaran Yıldız, S., *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.69.

¹⁰²Tunay, M. İ., *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s.14.

¹⁰³A.g.e., s. 69

¹⁰⁴Eyice, S., *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1963, s.48.

¹⁰⁵A.g.e., s.47

uzanan dört bazilikanın bir orta mekân etrafında haçvari toplanması suretiyle meydana gelen Suriye'deki Symeon Stylites (Kalat-ı Seman) manastırı ziyaret kilisesini andırır ve onun gelişmiş bir benzerini teşkil eder.¹⁰⁶

Kapalı Yunan Haçı plan tipi ise, Bizans mimarlığında kullanılan bir diğer önemli ve yaygın plan tipidir. Bu plan tipi temelde merkezi bir kubbeli mekâna, dört yandan açılan tonozla örtülü dört kolla, köşelere yerleştirilmiş dört kubbe ya da tonoz örtülü mekândan oluşur.¹⁰⁷ İznik, Ankara, Demre ve Dereagzı'nda karşılaşılan bazilika haç birleşimi yapılar ise MS. 6. yüzyıl mimarlığıyla MS. 8. ve 9. yüzyıl mimarlığı arasındaki bu geçişi belgeler. İmparatorluğun gücünü yansıtacak türde anıtsal ve temsili yapılara artık gereksinme kalmamıştır.¹⁰⁸

Bu geçiş döneminde ortaya çıkan Kapalı Yunan haçı, kubbe ve haçın uyumlu statik bir çözümle kaynaştırıldığı yeni bir yapı tipidir.¹⁰⁹ Bizans Ortaçağı'nın özgün yarattığı olan kare içinde haç planlı kiliseler, hem mimarlık hem de resim sanatı açısından bütün Bizans sanatının en olgun ürünleri olmuşlardır.¹¹⁰ İşte Bizans Ortaçağı boyunca özellikle de manastır kiliselerinin vazgeçilmez yapı tipini oluşturan bu kiliseler, hem mimarileri hem de resimsel bezemeleri ile esas olarak manastır hareketinin ürünüdürler.¹¹¹

MS. 8. yüzyıldan başlayarak yapıldıkları anlaşılan bu kiliselerin planı esas itibarıyla karedir. Karenin ortasında dört filayağı üzerinde bir kubbe oturmaktadır; bu kubbenin baskısı doğu, kuzey, batı ve güneyde eksenleri birbirine dikey gelen dört beşik kemer tarafından karışlanmaktadır.¹¹² Bu kubbe ve kemer sistemini zemine aksettirdiğimizde dört kolu birbirine eşit haç (Yunan Haçı) meydana gelmektedir. Ekser hallerde dört köşede birer kubbe, doğuda bir mihrap, batıda ise bir narteks yer almaktadır. Bu tip kiliseler imparatorluğun çeşitli yerlerinde, fakat en çok İstanbul'da yapılmıştır. (Kalenderhane, Atık Mustafa Paşa, Bodrum Zeyrek ve Fethiye Camii vb.) Hatta Kariye gibi geç bir yapıda bile bu tipin etkileri görülür.¹¹³

Hristiyan mimarisinin daha ilk devirlerinde, meydana gelen ve Bizans sanatında hakim bir rol oynayan kiborion mekan ise, Paliogos'lar devrinin dehlizli kiliselerinde de

¹⁰⁶A.g.e., s.47.

¹⁰⁷Sözen -Tanyeli, a.g.e, s.123.

¹⁰⁸Eyice, 1988, s.47-48

¹⁰⁹A.g.e., s.47.

¹¹⁰Anonim, 1999, s.254.

¹¹¹A.g.e., s.254.

¹¹²Aslanapa, O. ve Mansel, A. M., *Sanat Tarihi 2*, İnkılap ve Aka Yayınevleri, İstanbul, 1993, s.91.

¹¹³A.g.e., s.91.

yeni bir mimari şeklin özünü teşkil etmiştir. Kiborion planlı yapılarda dört tane kemer bulunur. Bu tip yapılar genelde küçük yapılardır. Doğu kısmındaki bema bölümü ise uzundur¹¹⁴.

Kommenos'lar devrinde adeta yeni baştan yapılan Khora manastırı kilisesinin naos kısmında gördüğümüz mekân şekli, bazı hususlarda dehlizli tipin kubbe altı mekânını andırır. Burada kare bir sahının üzerini örten yüksek kasnaklı bir kubbe, karenin köşelerinde yükselen dört kuvvetli payeye dayanan dört büyük kemer tarafından taşınmaktadır. Kariye Camii'nin naosunkiborion şeklindeki mekanidehlizli kiliselerden başlıca iki noktada ayrılır. Bunlardan birincisi her kemerin adeta bir beşik tonozu hatırlatacak derecede derin oluşudur. Diğeri ise, dehlizli kiliselerin en karakteristik unsuru olan sütunlar ile ayrılmış basık dehlizlerin bulunmasıdır.¹¹⁵

İstanbul'un fethinden sonraki süreçte payitaht'da yaşayan Rum Ortodoks ve Katolik (Gayrimüslim) halka dini açıdan bir takım kısıtlamalar getirilmekle birlikte inançlarını yaşayabilmeleri için özgürlüklerde sunulmuştur. Hâlihazırda var olan kilise yapıları korunmuş, ancak yeni kilise inşa etmeleri ve çan çalmaları yasaklanmıştır. Anadolu genelinde yapılan araştırmalarda 1453 yılından 18. yüzyıl sonlarına dek gayrimüslimlere özgü bir dini yapı inşasına rastlanmamış olması, yeni dini yapı (Kilise – Havra- Şapel Vs.) inşa etme yasağının, sadece başkent İstanbul'la sınırlı olmayıp Anadolu içinde geçerli olduğunu düşündürmektedir.¹¹⁶

Söz konusu bu dönem aralığında, sadece belli durumlarda, yangın yahut deprem sonucu tahrip olan bir kilise yapısının yerine yenisi inşa edilebilmektedir. Eski kilise yapılarının onarımı ise alınacak izne bağlı olup¹¹⁷, onarımları esnasında kiliselerin mevcut biçimlerine uyulmalı ve yeni eklentiler yapılmalıdır. Onarımlar için kilise cemaati divana başvurmakta, Babıâli'deki kişiler kadılarla birlikte onarılacak yapıyı tespit etmektedirler. Onarım süreci bittikten sonra ise kilise onarım kurallarına uyulup uyulmadığı belirlenmektedir.¹¹⁸

¹¹⁴A.g.e., s.91.

¹¹⁵Tunay, a.g.e., s.141.

¹¹⁶Pekak, M.S., 'Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler', *METU Journal Of The Faculty Of Architecture* 26/2, 2009, s.251.

¹¹⁷Bozkurt, G., *Alman – İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989, s.25.

¹¹⁸Aleksndru, E., *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 12.

Ancak, Sultan I. Abdülhamit devrinde, Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Rusya'nın Osmanlı topraklarında yaşamakta olan Ortodoks tebaa üzerindeki etkinliği kabul edilmiş olup, antlaşma II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet Han) devrinden beri yasak olan yeni kilise yapısı inşası hükmünü ortadan kaldıran bir niteliktedir.¹¹⁹ 1779 yılında yine Ortodoks azınlığın hamililiğine soyunan Rusya ile imzalanan Aynalı Kavak Antlaşması¹²⁰’nda, Hristiyanların eski kiliseleri onarabilmeleri ve yeni kilise yapıları inşa edebilmelerine olanak sağlayan maddeler de bulunmaktadır.¹²¹ Bu gelişmeleri takiben Sultan II. Mahmut devriyle birlikte padişah fermanı, sadece yeni inşa edilecek kiliseler için zorunlu hale getirilmiştir.¹²² 3 Kasım 1839 yılında Sultan Abdülmecid Han devrinde ilan edilen Tanzimat¹²³ fermanıyla ise, artık Gayrimüslim cemaatin hukuksal eşitliği kabul edilmiştir. Sadrazam Rıza Paşa’nın;

‘Müslüman, Hristiyan, Musevi hepiniz bir hükümdarın uyruğu, bir babanın çocuklarıdır. Padişah efendimiz bütün uyruklarının ırz, namus, can ve malını güvence altına alan yasalarına, Osmanlı ülkesinin her tarafında eksiksiz uygulamasına kesin kararlı bulundukları için, içinizden haksızlığa uğrayan ve zulüm gören kimseler varsa, hemen meydana çıksınlar; adaletin gereklerinin yerine getirilmesini istesinler. Müslüman ve Hristiyan, zengin veya fakir askeri ve sivil memurlar veya din adamları, sözün kısası bütün Osmanlı uyrukları, adaleti herkes için eşit olarak kullanan padişahın iyi niyetlerinden tamamen emin olmalıdırlar...’

Sözleriyle gayrimüslim tebaaya tanınan hakların korunmasını dile getirmiştir.¹²⁴

3 Kasım 1839’da ilân edilen ve bütün Osmanlı halkının kanun önünde eşit sayıldığını, herkesin can, mal ve namus dokunulmazlığının devletin güvencesi altında olduğunu açıklayan Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nu yeterli bulmayan Batılı devletlerin, Osmanlı halkı içinde müslümanlarla gayri müslimler arasında bazı siyasî ve hukukî farklılıkların bulunduğunu ileri sürerek, daha köklü reformlar yapılmasını istemeleri

¹¹⁹Pekak, a.g.e., s. 251.

¹²⁰ <https://antlasmalar.com/aynalikavak-antlasmasi/>

¹²¹ Erim, N., *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara, 1953, s.156.

¹²² Karaca, Z., *İstanbul’da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, Hacettepe Ürsitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992, s.22.

¹²³ Detaylı Bilgi İçin: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/tanzimat-fermani-1373>

¹²⁴Pekak, M.S., ‘18-19 Yüzyıllarda Anadolu’da Yaşayan Gayrimüslimlerin İmar Faaliyetleri ve Foça’daki Post- Bizans Kiliseleri’, *Geçmişten Günümüze Foça Uluslar arası Sempozyumu*, (23-25 Ağustos 1996), Ankara, 1997, s.75-90.

sonucunda¹²⁵ ise, 28 Şubat 1856 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yayınlanan Islahat Fermanı¹²⁶ ile herkes ibadet ve inanç açısından hür ve serbest bırakılmıştır. Bu devirle birlikte, artık Gayrimüslim tebaa'ya kilise yapılarını onarma ve hükümete başvurma neticesinde yenilerini inşa etme hakkı resmen tanınmıştır.¹²⁷

Giresun ve civarındaki kilise yapılarının da bu dönemden sonraya ait olmaları bu konudaki gelişmeleri özetler niteliktedir. Giresun'da Geç dönem Osmanlı kiliseleri olarak tanımlayabileceğimiz ve gayri müslim halkın bu dönemde elde ettikleri yeni kazanımlar sonrası inşa ettikleri kiliselerde, en yaygın görünen tip plan itibariyle üç neflibazilikal plan şemasıdır. Bu plan şeması, Karadeniz bölgesinde Bizans Dönemi'nden itibaren en çok tercih edilen plan kuruluşu olmuştur. Bu plan şemasına ek olarak, bölgede sayıları kısıtlı olmakla birlikte Kapalı Yunan Haçı planlı ve dikdörtgen planlı tek nefli kilise örnekleri de bulunmaktadır.

2.2. Doğu Karadeniz Kiliseleri

Doğu Karadeniz Bölgesi kilise yapıları incelendiğinde; ilk göze çarpan detay, plansal kurguları olarak karşımıza çıkmakta ve bu bakımdan bölgede yer alan kilise yapılarının Bizans Kiliseleriyle özdeş olduğu gerçeğini göz önüne sermektedir. Bölgede yer alan kilise yapıları, ana kurgularını ve temellerini Bizans kilise mimarisinden almış olmakla birlikte, Osmanlı mimari üsluplarıyla bütünleşerek, bulundukları coğrafyanın da etkisiyle yeni bir mimari anlayış oluşumuna katkı sağlamışlardır. Genel hatlarıyla bakıldığında bölgede yer alan kilise yapıları, Bazilikal ve Kapalı Yunan Haçı planlı kuruluşlarıyla karşımıza çıkmaktadırlar.

İlk olarak bölgede yer alan bazilikal planlı kiliselere baktığımızda, bu tip kilise yapılarının karakteristik olarak, doğu – batı ekseninde uzanan dikdörtgen bir zemin şeması gösterdikleri anlaşılr. Yapıların doğu cephesinde, orta mekânın sonunda, dışa yarım yuvarlak çıkıntı şeklinde ve üzeri beşik tonozla örtülü bulunan apsis kısmı yer alır.

Zemini, ana mekânın zemininden bir adım (20-30 cm.) yüksek olan apsis kısmının önünde bema adı verilen kutsal tören kısmı bulunur. Orta mekân, iki ya da dört sütun dizisi ile nef adı verilen bölümlere ayrılmıştır.

¹²⁵Augustinos, G., *Küçük Asya Rumları, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, (Çev. Devrim Evci), Ankara, 1997, s.90.

¹²⁶ Detaylı Bilgi İçin bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islahat-fermani>

¹²⁷Augustinos, a.g.e., s.90

Neflerin doğu kısımlarında, apsis'in sağ ve sol tarafında üzeri beşik tonozla örtülü pastaforium hücreleri vardır. Bazilikaların batı yönünde narteks adı verilen giriş mekânlarının üzerinde merdivenle çıkılan ve genellikle kolonlar üzerinde ahşap malzeme ile inşa edilen mahfil kısmı bulunur.¹²⁸

Giresun'daki Bazilikal Planlı Kiliseler şunlardır;

1- Merkez Karaali Köyü Kilisesi

Tez Araştırmamızın kapsamında bulunmaktadır katalog kısmında detaylandırılmıştır.

2- Alucra Çakrak Köyündeki 2 Adet Kilise

Çakrak 1 adıyla tanımlanan ve 19. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilip doğu - batı yönünde dikdörtgen bir taban üzerinde üç apsisli bir formla Bazilikal planda kurgulanan yapı, yığma yapı tekniğiyle moloz taş ve ince yontu taş malzeme ile inşa edilmiştir.¹²⁹ Çakrak 2 adıyla tanımlanan diğer kilise yapısı nispeten daha kötü durumdadır ve çakrak 1 den farklı olarak apsis bölümünün üst kısmında örtü sistemi olarak kubbe kullanılmıştır.¹³⁰

3- Alucra Kamışlı Kilisesi

1890 tarihinde inşa edilen kilise yapısının banisi Köçös oğlu Yani'dir ve mimarı Çolak Kosti'dir.¹³¹ Kilise, yığma yapı tekniğiyle inşa edilmiş olup, malzeme olarak moloz taş ve ince yontu taş kullanılmıştır ve üçlü apsisi olan kilisede narteks bölümü yer almamaktadır.¹³²

4- Çamoluk Kayacık Köyü Kilisesi

Kaba yontu taş ve moloz taş malzeme ile inşa edilen ve doğu-batı yönünde konumlandırılan kilise yapısı dikdörtgen bir tabana oturan Bazilikal bir plana sahiptir ve üç neflidir.¹³³ Yapının kuzey cephesinde birbirine geçmiş çemberlerle oluşturulan bir kapı girişi yer almaktadır ve bu kapının üzerinde yarım daire kemerle oluşturulmuş bir niş

¹²⁸ İltar, G., *Giresun Kültür Envanteri*, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2014, s.16

¹²⁹ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/>

¹³⁰ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/>

¹³¹ <https://karadeniz.gov.tr/kamisli-koyu-kilisesi/>

¹³² <https://karadeniz.gov.tr/kamisli-koyu-kilisesi/>

¹³³ <https://karadeniz.gov.tr/kayacik-koyu-kilisesi/>

bölümü yer almaktadır.¹³⁴ Kilisenin cephelerinde renkli taş kullanılarak yapılan haç motifleriyle cepheye hareket kazandırılmıştır.

5- Dereli Hisar Köyü, Yavuzkema1 ve Kırkharman Kiliseleri

Söz konusu kilise yapıları günümüzde bazilikal planlı kuruluşlarıyla varlıklarını restorasyona muhtaç bir vaziyette sürdürmekte olup konumuz kapsamının dışında kalmaları gerekçesiyle katalog ve değerlendirme bölümlerinde yer almamışlardır.

6- Şebinkarahisar Asarcık, Evcili, Meryemana Manastır ve Turpçu Köyü Kiliseleri

Bölgede yer alan ve araştırma kapsamımıza girmeyen söz konusu yapılar dönemin mimari anlayışına uygun bir teknikle kaba yontu taşlarla inşa edilmiş olup bazilikal bir plana sahiptir.

7- Yağlıdere Çağlayan Köyü Kilisesi¹³⁵dir.

Gebe Kilisesi olarak da adlandırılan yapı günümüzde harap bir görünümde olup yığma yapıım sistemiyle kaba yontu taş kullanılarak inşa edilmiştir ve bazilikal form1u planı ile döneminin mimari üsluplarına iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹³⁶

Bölgede yer alan ve bir diğer kilise tipi olan, kapalı Yunan Haç Planlı kiliselerde tıpkı bazilikal planlı kiliseler gibi bölgenin karakteristik mimari özelliklerini taşırlar. MS. 8. yüzyılın ortaları ile MS. 9. yüzyılın başında ortaya çıkmaya başlayan bu plan tipinde dört serbest desteğin üzerinde yükselen kubbe ile örtülü merkez mekân, dört yönde haç kolları ile genişletilmiştir.¹³⁷ Merkez mekânın dört köşesine yerleştirilen odalar çapraz tonoz, kubbemsi tonoz ya da kubbeler ile örtülmektedir. Apsisin her iki yanında *pastaforium* hücreleri bulunmaktadır. Böylece *naos*, doğusuna eklenen üç apsisi ile simetrik merkezi bir mekâna dönüşmektedir. Bu plan tipinde kuzeydoğu ve güneydoğu köşe odaları yer almamaktadır. *Pastaforium* hücreleri aynı zamanda köşe odası niteliğindedir.¹³⁸

¹³⁴ <https://karadeniz.gov.tr/kayacik-koyu-kilisesi/>

¹³⁵ İltar, a.g.e., s.16

¹³⁶ <https://karadeniz.gov.tr/gebe-kilisesi/>

¹³⁷ Yenice, G., *Teos Liman Kilisesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)', Ankara, 2015, s. 18

¹³⁸ Yenice, G., a.g.e., s. 18

Giresundaki Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliseler şunlardır;

- 1- Gogora (Aziz Nikola) Kilisesi
- 2- Şebinkarahisar Licese Kilisesi

Yine, bölgede bulunan 18. ve 19 yüzyıl yapıları olan bu iki kilise, günümüzde İstanbul'da bulunan ve Bizans Dönemi Kilise yapıları olup sonradan işlev değiştirerek cami halini alan Akataleptos Manastırı Kilisesi (Kalenderhane camii¹³⁹) ve HagiaTheodosia (Gül Camii¹⁴⁰) ile plan şemaları bakımından benzerlik göstermektedirler.

Doğu Karadeniz Kiliselerinden bahsederken Kapusen Katolik Rahiplerini ve bölgedeki etkilerini göz ardı etmemek gereklidir. KonventualFransiskanlar (manastırda yaşayan Fransiskanlar) "Kara Fransiskanlar", "Gri Rahipler"(İngiltere), "Cordeliers" (Fransa ve İsviçre)ve "'Minoriten"(Almanya)gibi adlarla tanınırlar.¹⁴¹ Kapusenler, Assisili Fransua'nın 13. yüzyılda kurduğu 1. Tarikatın üç kolundan biridir ve 1. tarikatın diğer kolları Observant'lar ve "Kahverengi Fransiskanlar" olarak bilinirler¹⁴².

Bir başka kaynakta Dominiken tarikatının 3 kolundan biri olan Kapusen Rahipleri için Papa X. Pius, "Septimoiampleno" adlı apostolik mektubunda tarikatın birinci cemaatini (*First Order of Franciscans*) kendi içinde üç ayrı bölüme ayırdığını bildirmiştir.¹⁴³ Bunlar; LeonyenMinor Rahipler veya Kurallı Yaşayan Fransiskanlar(*FiarsMinor of theLeonineUnion O.F.M*), KonventüelMinor Rahipler veya Manastırda Yaşayan Fransiskanlar(*FriarsMinorConventual O.F.M. Conv.*) ve giydikleri sivri başlıklı pelerinli kıyafet (capuchin) nedeniyle KapusenMinor Rahipler (*FriarsMinorCapuchin O.F.M. Cap.*) olarak adlandırılan cemaatlerdir.¹⁴⁴

Kapusen Rahipleri, 1525 tarihinde Aziz Fransua'nın öğretilerini yeniden yorumlayarak Fransiskan Tarikatından farklı bir düzen kurmak isteyen Matteo da Basciotarafından kurulmuştur.¹⁴⁵Kapusen Rahipleri Katolik Kilisesinin Luther hareketine karşı başlattığı "Karşı Reform" faaliyetlerinde Cizvitler ile birlikte önemli bir rol

¹³⁹ Yapı Planı İçin Çizim 12'ye bkz.

¹⁴⁰ Yapı Planı İçin Çizim 13'e bkz.

¹⁴¹ <http://www.sentantuan.com/fransiskanlar/cemaatimiz/>

¹⁴² <http://www.sentantuan.com/fransiskanlar/cemaatimiz/>

¹⁴³ Esen, S., *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'deki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015, s.71

¹⁴⁴ A.g.e., s.71.

¹⁴⁵ Kurt, A., *Hristiyanlık Tarihinde Fransiskan Tarikatı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2012, s.98.

oynamışlardır ve 1574 yılında Papalıktan serbest yayılma izni alıp, 1619 yılında bağımsız bir tarikat haline gelmişlerdir.¹⁴⁶ 19. yüzyılda sayıları 34000 ulaşmış olup yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri ve insanî hizmetlerle halkın sevgisini kazanmışlardır.¹⁴⁷ XIX. yüzyıldan sonra nüfus olarak gerileyen Kapusen Rahipleri günümüzde kendilerine özgün bir dinî grup olarak azınlık halinde varlıklarını sürdürmektedirler.¹⁴⁸

1845 yılında Gürcistan'da yaşayan ve İtalyan asıllı oldukları bilinen söz konusu 8 kapusen rahip yaşadıkları ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlar ve seyahatleri sırasında Karadeniz üzerinden geçerken bu bölgede yalnız yaşayan, kilisesi olmayan Latin Katolik vatandaşlarla karşılaşmışlardır¹⁴⁹.

Yalnız bir Şekilde yaşayan Latin Katolikler sadece Samsun'da değildi. Eş zamanda Trabzon ve Giresun'da da çok sayıda yalnız Hristiyan bulunmaktaydı. Yunanlılar ve Ermenilerin ise bölgede kiliseleri bulunmaktaydı.¹⁵⁰ 1876 yılında Osmanlı Sultanı V. Murat bölgede yaşayan Katolik kapusen rahiplerine bölgede yaşayan Katolik halkın inançlarının gerekliliklerini yerine getirebilmeleri için kilise binası inşasına (MoterDolorosa Kilisesi) başlamaları konusunda bir ferman yayınlayarak özel bir izin vermiştir¹⁵¹

¹⁴⁶ A.g.e., s.98-99.

¹⁴⁷ Aydın, M., 'Kapuçinler', *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, Konya, s.359.

¹⁴⁸ Kurt, a.g.e., s.98-99.

¹⁴⁹ file:///F:/kilise%20kaynakları/kapusen%20kilisesi/kapusen%20Rahipleri.pdf

¹⁵⁰ file:///F:/kilise%20kaynakları/kapusen%20kilisesi/kapusen%20Rahipleri.pdf

¹⁵¹ file:///F:/kilise%20kaynakları/kapusen%20kilisesi/kapusen%20Rahipleri.pdf

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİMARİ KATOLOG

Tez araştırmamızın esasını oluşturan ve tarihi süreç içerisinde Giresun halkına çeşitli amaç ve gerekçelerle hizmet etmiş ve halen daha etmeye devam eden kilise yapıları bu bölümde mimari açıdan ele alınarak, inceleneceklerdir. Plan özellikleri ve süsleme unsurlarının yanında sahip oldukları diğer işlevsel özellikler vurgulanarak, değerlendirilmeye çalışılacaktır. Söz konusu tez araştırma çalışmasının içeriği Giresun İli Merkez İlçe’de yer alan kilise yapıları olup bu kilise yapılarından 4’ü günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Günümüzde varlığını sürdüren kilise yapıları Tarihçe, Mimari Özellikler ve Süsleme alt başlıklarında mimari katalog düzeninde ele alınıp değerlendirilmiştir.

3.1. Günümüzde Mevcut Olmayan Kiliseler

Kentin tarihi merkezi, bugün halen üzerinde sur kalıntıları bulunan ve ayrıca bazı kuyular ile birlikte Hristiyanlık dininin yayılma döneminde, kilise olarak kullanıldığı tahmin edilen bir mağaranın bulunduğu yarımada kesimidir.¹⁵² Bizans idaresi altında MS. 11. yüzyıldan itibaren bir metropolitik haline gelen kent, Bizans döneminde gösterişsiz bir yer olmakla birlikte, esasında kültürel açıdan bir hayli hareketli dini merkezdi.¹⁵³

Nitekim biraz daha ilerleyen zamanlarda, Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra, Osmanlı Devleti’nin her tarafında olduğu gibi Giresun’da da dinsel olarak İstanbul Rum-Ortodoks Patrikhanesi’ne bağlı olan Rumların dinî ve sosyal müesseseleri de büyük bir değişim geçirmeye başlamıştır.¹⁵⁴

Tanzimat sonrası Giresun Rumları’nın dinî yaşamı ve dini yapılarıyla ilgili olarak çeşitli gelişmeler söz konusu olmuştur ve bu gelişmeler genellikle kiliselerin tamir ve inşaa edilmesi hakkında yoğunlaşmaktadır.¹⁵⁵ İngiltere’nin Trabzon Konsolosu W. G. Palgrave’nin Mart 1868 tarihli bir raporuna göre, Giresun’da 53,205; Cuinet’in ifadesine

¹⁵² Erinç, S., ‘Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde LandshaftSeritleri’, *Türk Coğrafya Dergisi* 7-8, İstanbul, 1945, s. 126.

¹⁵³ Bijiskyan., P. Minas., *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, (Çev: H. D. Andreasyon), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 54

¹⁵⁴ Karaca, Z., *İstanbul’da 1453 Sonrası İnşaa Edilen Kiliseler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992, s.22.

¹⁵⁵ Balcı, S., *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı: Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.69.

göre ise, 1890'larda şehir merkezinde 9 Rum kilisesinin yanı sıra, 7'si küçük ve biri büyük olmak üzere toplam 8 Rum Mezarlığı da bulunmaktaydı.¹⁵⁶

Giresun kent merkezinde, sahil yolunda, doğuya doğru bakacak Şekilde kısmen kayaya oyulmuş, ancak büyük ölçüde doğal mağaranın Çizimlendirilmesiyle oluşturulmuş bir kilise kalıntısı bulunmaktadır.¹⁵⁷ Kentin yerleştiği tepenin eteğinde yer alan ve yoldan bakıldığında sadece basamakları görülebilen bir kilise 20.yüzyılın başlarına değin işlevini sürdürmüştür. Giresun Merkez'de Askerlik Şubesi'nin hemen yanındaki kayalık alanda bulunan kilisede ölçüm ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Buna göre ilk kez Geç antik dönemde inşa edildiği anlaşılan kilisenin, Pontus Rum Krallığı döneminde yenilendiği son şeklini ise 19.yüzyılda aldığı şimdilik ifade edilebilir. Ancak kilisenin yapım ve kullanım evreleri ayrıntılı olarak gerekli araştırmalardan sonra kesin olarak belirlenecektir.¹⁵⁸

1903 yılında yayınlanan Trabzon Salnamesi adlı esere göre ise, Giresun kentinde 53 adet kilise yapısı bulunmaktaydı.¹⁵⁹ Kent merkezinde günümüze ulaşamayan kiliselerden birinin kale yapısının içerisinde yer aldığı belgelerde yer almaktadır.¹⁶⁰ Yine arşiv belgelerine göre, Giresun Merkez İlçe'ye bağlı Kuşkaya köyünde Ayboz, Çal Köyünde Meryem Ana kilisesi bulunmaktaydı.¹⁶¹ Söz konusu kilise yapılarının 18 arşın¹⁶² uzunluğunda 12 arşın genişliğinde toplamda 120 arşın bir ölçüde oldukları belirtilir.¹⁶³ Günümüze ulaşamayan bir diğer kilise yapısı ise, 1892 tarihli Batlama Kilisesi'dir. Ancak söz konusu kiliseyle ilgili detaylı bir arşiv bilgisi mevcut değildir.¹⁶⁴ Söz konusu kilise yapılarına günümüzde saat kulesi tartışmalarıyla gündeme gelen Metamorfoz Kilisesi ve Giresun Kale içinde yer alan halkın Gedikkaya olarak tabir ettiği Hagios George'a

¹⁵⁶ Ortaylı, İ., "XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler", *Bir Tutkudur Trabzon*, (Haz. İ. Günday Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın), İstanbul, 1997, s. 268; 1879 yılı istatistiklerinde ise Tirebolu'da 30, Görele'de 2 kilise bulunmaktaydı, TVS, 1879/1296, s. 249.

¹⁵⁷ Balcı, a.g.e., s.70

¹⁵⁸ Karaman, O., *Giresun Kazası (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum, 1999, s. 121.

¹⁵⁹ Balcı, a.g.e., s.70

¹⁶⁰ BOA, Sadaret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), No:104/48.

¹⁶¹ Balcı, a.g.e. s.71-72

¹⁶² Türk lehçelerinde arşın, arçın, arjın ve alçin şeklinde yer alan kelime, Pehlevîceareşnden (yeni Farsça âreş, reş) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapça'sızirâ'dır (çoğulu ezrû', zur'ân). Arşın kelimesi Türkçe'den de Rusça'ya ve Balkan dillerine geçmiştir. Detaylı Bilgi İçin : <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin>

¹⁶³ Balcı, a.g.e., s.71-72

¹⁶⁴ A.g.e., s.72

adandığı düşünölen küçük şapel kalıntısıdır.¹⁶⁵ (**Çiz 5**) Bir diğeri ise, Hagios Epiphianos’a adandığı bilinen manastır yapısıdır.¹⁶⁶

1321/1903 tarihli Trabzon Salnamesine göre ise, Giresun’da 53 kilise bulunmaktadır. Ayrıca, şehir merkezindeki kiliselerin birinin, Giresun Kalesi içinde olduğı belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

3.2. Günümüzde Mevcut Kiliseler

Giresun kenti Merkez İlçe’de bulunan ve tez araştırmamızın ana nüvesini oluşturan Kilise yapılarından Gogora ve Kapusen Kilisesi günümüzde işlevlerini değiştirerek varlığını sürdüren önemli anıtlardır. Bu Kilise yapılarından Gogora Kilisesi, Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak, Kapusen Kilisesi ise Çocuk Kütüphanesi olarak varlığına devam etmektedir. Söz konusu çalışma kapsamımızda kalan diğerkiliselere Karaali Köyü’nde bulunan Kilise ise yıkık ve harap bir halde olup, yenileme çalışmasıyla kurtarılmayı beklemektedir. Son olarak, araştırmamızın en erken örneğı olan, Meryem Ana Kaya Kilisesi ise, yakın zamanda Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi kontrolünde restore edilip halkın ziyaretine sunulmuştur. Bulundukları coğrafyaya tarihi süreç içinde çeşitli amaç ve gerekçelerle hizmet etmiş ve etmeye devam eden bu güzide kültür miraslarımızı bu bölümde mimari açıdan ele alarak irdelleyecek ve inceleyeceğiz.

3.2.1. Gogora Kilisesi

Gogora¹⁶⁸ Kilisesi (Aziz Nikola Kilisesi -Kokkari¹⁶⁹) ya da bugünkü ismiyle Giresun Arkeoloji Müzesi. Eski kaynaklarda ismi Aziz Nikola Kilisesi olarak anılan yapı Giresun / Merkez ilçeye bağı, eski adı Gogora Mahallesi olarak da bilinen, Zeytinlik Mevkiin’de Çınarlar (Kale) Mahallesi Pafta: 23 Ada:221 Parsel:8 ‘de yer almaktadır.

Dokap¹⁷⁰ Envanter Kodu: TR.ANT.28.020.020¹⁷¹

Koordinatlar: 40,9195, 38,3938

¹⁶⁵Bryer -Winfield, a.g.e., s.127

¹⁶⁶ Gür, D. - Gür, F., ‘HagiosPhokas’, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı:3, 2016, s.21.

¹⁶⁷Doksanaltı, E. M., Aslan, E., Mimiroğlu İ.M., “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28/2, Ankara, 2011, s.143-162.

¹⁶⁸ Günümüzde Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmakta olan kilisenin bulunduğı mahallenin Rum dilinde adı.

¹⁶⁹ Antik Yunanca (Kokkapn)

¹⁷⁰Dokap; Doğı Karadeniz Geliştirme Projesidir. Bu proje kapsamında Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Bayburt İlleri bulunmaktadır.

¹⁷¹ <https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>

3.2.1.1 Tarihçe

Yapı bölgede yaşayan Rumlar tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁷² Rum kelimesi ‘Romaioi’ kelimesinden değişime uğrayarak günümüze ulaşmış bir terim olup Hristiyan Ortodoks mezhebinden olan ve kaynağını bu dinden alarak Yunanca konuşan insanları betimlemektedir.¹⁷³

Yapı, güncel kaynaklarda hatalı olarak 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. Gazanfer İltar’ın çeşitli makalelerine ve Giresun Kültür Envanteri adlı eserine göre, 19.yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir. Nitekim arşiv belgelerine göre burada yeni bir kilisenin inşa edilmesi için 1850 yılından yazışmaların başladığı görülür (Çiz 26-27) 1913 yılından sonra Metropolitlik Kilisesi olarak hizmet veren yapının bahçesinde on metre yüksekliğinde bir çan kulesi vardı. Bahçeye bu kulenin altından girilmekteydi. Bu kule, Metamorfoz ve Yolağzı Kiliseleri ile birlikte bedeninde çatlaklar oluştuğu ve çevresine de tehlike saçtığı gerekçesiyle Osman Ağa tarafından 1922’de yıktırıldı. Nüfus Mübadelesinden sonra, 1924 yılında terk edilip 1948 yılına kadar kullanım dışı kalmış, 1948 yılında kısmen onarılaraq 1967 yılına kadar cezaevi olarak kullanılmıştır.¹⁷⁴ Yapının dış cepheleri, cezaevi olarak kullanıldığı dönemden kalan ve mahkûmlar tarafından yazılıp çizilmiş isimlerle, günümüzde geçmişi ve anıları göz önüne sermektedir. (Res 21) 1967 yılından 1982 yılına kadar tekrar boş kalan yapı, 1982–1988 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilerek 1988 yılında Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’nin kurulmasından sonra burada sergilenmesi için Tokat Müzesi’nden 1995 yılında iki bin civarında arkeolojik ve etnografik eser müzede sergilenmek üzere getirilmiştir.¹⁷⁵ Günümüzde Eski Tunç Çağı, Hitit, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devrinden kalma eserler sergilenmeye devam etmektedir.¹⁷⁶ Kilisenin kuzey yanında “papaz evi” olarak anılan bir yapı olup, kalıntılardan yola çıkarak 1990`lı yıllarda yeniden inşa edilmiştir.¹⁷⁷ (Res 18- 19)

¹⁷²Ceranoğlu, M. - F. Güler, ‘Giresun Müzesinde Bulunan Geleneksel Kadın Cepken Özelliklerinin Kore Jeogorisine Uyarlanması’, *İdil Dergisi*, cilt 7, Sayı 47, 2018, s.883.

¹⁷³Gürüney, M.H., *Tenesdos’dan Bozcaada’ya Unutulmuş Bir Ada Hikayesi*, İstanbul, 2009, s.13

¹⁷⁴ İltar, a.g.e., s.68

¹⁷⁵İltar, G., ‘Giresun Müzesindeki Osmanlı Dönemi Sancak Alemleri’, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2015/1, s.95.

¹⁷⁶ Öztürk, a.g.e., s.531.

¹⁷⁷ İltar, a.g.e., s.68

Papaz evinin batı duvarına bitişik, birbirine paralel iki adet mahzeni vardır. (**Res 14-15**) Beşik tonozlu olan mahzenler günümüzde sergi salonu olarak kullanılmaktadır. Kilisenin güney ve papaz evinin batı cephesinde iki adet çeşme bulunmaktadır. (**Res 20**) Kilisenin güneyindeki avlu duvarına bitişik olarak inşa edilen duvar çeşmesinin benzerleri bazı mahallelerde bulunmaktadır. Avlu girişinde yer alan çan kulesi, eski resimlerde görülmektedir.¹⁷⁸ (**Res 35**)

3.2.1.2 Mimari Özellikler

Yapı her ne kadar yığma yapı tekniğinde inşa edilmiş olsa da, ana malzeme olarak kesme taştan imar edilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca, yapının yer yer farklı birimlerinde ahşap, tonoz ve kubbe örtüsünde ise tuğla ve alaturka kiremit kullanımı görülmektedir. (**Res 12-13**) Bahçe duvarlarında ve mahzeninde kaba yontu taş kullanımı göze çarpmakla birlikte, kapı ve pencere şebekelerinde ahşap kullanımı görülmektedir.

Bütün bu genel özelliklerle birlikte, Gogora Kilisesi esas olarak dikdörtgen planlı bir kilise yapısıdır.¹⁸⁰ (**Çiz 9**) Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan bu yapı, etrafı duvarlarla çevrili bir bahçe içerisinde bulunmaktadır. Yapının dıştan üst örtüsü alaturka kiremit örtülüdür. Yapının ana girişi batı cephesinde bulunmaktadır. (**Res 10**) Kuzey ve güney cephelerinde de giriş bölümleri bulunmaktadır. (**Res 3-6**)

Kilisenin naos bölümü iki sıra sütun ile üç nef ayrılmış olup, orta nef yan neflere göre daha büyük çaplı ve geniştir. (**Res 22-23**) Sütunları İyon başlıklı bir profile sahiptir.

(**Res 26**) Neflerin içten üst örtüsü tonozludur. Orta nef yan neflerden daha geniş ve büyük ölçekli olup, her nefin ucunda bir de apsis bulunur. Böylece üçlü apsisi bulunan yapının orta nefi denk gelen ana apsisi diğerlerine göre daha geniş ve yüksektir. Üçlü apsis içeride dairesel dışarıdan ise beşgen bir plana sahiptir. (**Res 11-24-25**)

Yapının tam orta bölümünde ise yüksek kasnaklı merkezi bir kubbe yer almaktadır. Bu kubbede 12 adet pencere bulunmaktadır. Kubbe içinde, merkeze doğru uzanan dört sütun ve tam ortada İsa tasviri yer almaktadır. (**Res 27**)

¹⁷⁸ <http://www.giresunkulturturizm.gov.tr/yazdir?E7840FCE8894553CF734B43D11B9D745>

¹⁷⁹ <https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>

¹⁸⁰ İltar, a.g.e., s.68

Ayrıca yapının tüm cephelerinde üçer adet dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır.¹⁸¹ Neflerin üzeri ise, yine tonoz örtü ile kapatılmıştır.

19 yüzyılda inşa edilen Geç Dönem Kilise yapıları içerisinde, Giresun İli Merkez İlçe’de yer alan Gogora Rum Ortodoks Kilisesi, Kapalı Yunan Haçı planlı ve 3 nefli kiliselerin nadide bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. (Çiz 9 – 10) Dikdörtgen bir taban üzerinde doğu batı doğrultusunda uzanan kilise, inşa edildiği dönemin tüm mimari üslup ve özelliklerini yansıtmakla birlikte, yine aynı dönemde, yani 19. yüzyılda Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi’nde yer alan ve Aziz Georgios’aithafen inşa edilen Licese Kilisesi’yle neredeyse aynı üslup ve plan şemasına sahiptir¹⁸². (Çiz 11)

Her iki kilise yapısına, içinde bulundukları bölgenin coğrafi ve sosyal koşulları dikkate alınarak bakıldığında, kütsel hacimleri ve mimari etkileriyle oldukça tatminkâr olduklarını söyleyebiliriz. Zira banilerinin gösteriş ve ihtişamda 19. yüzyılda bölgenin çok uzağında, başkentte yer alan Geç Dönem Osmanlı Kilise yapılarından çok da geri kalmak istemedikleri açıkça anlaşılabılır. Gogora ve Licese kiliseleri plan ve üslup bakımından gösterdikleri benzerliği, kuruluş ve malzeme açısından da göstermekle birlikte; her iki yapıda doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir tabana oturur. Kiliseler Kapalı Yunan Haçı planlı olup, duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde konumlanırlar ancak bu yapılar çan kuleleri bakımından birbirinden ayrılırlar. (Res 28-31)

Licese kilisesinde 19. yüzyıl Rum Ortodoks Kilise yapılarında genel olarak görülen bitişik nizamda çan kulesi kullanımı söz konusudur¹⁸³. (Res 29-30) Gogora’da ise günümüzde mevcut bir çan kulesi olmasa da, kaynaklara ve eski Resimlere göre kuzey avlu girişinin yanında bir çan kulesi bulunmaktaydı. Ancak maalesef, bu konudaki bilgilerimiz eski bir Resim ile bu Resima atıfta bulunan bir web sitesinde yazılanlardan öteye gitmemektedir. Yinede var olduğu düşüncesinden yola çıkacak olursak, Gogora Kilisesinin çan kulesi bakımından Licese Kilisesi’yle aynı tipolojide değerlendirilemeyeceğini söyleyebiliriz.¹⁸⁴ (Res 35)

Bölgede bulunan ve 19. yüzyıl yapıları olan bu iki kilise, günümüzde İstanbul’da bulunan ve Bizans Dönemi Kilise yapıları olup sonradan işlev değiştirerek cami halini alan

¹⁸¹ <https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>

¹⁸² Çizimler Bölümünden 9 ve 11 numaralı planlara bkz.

¹⁸³ Bu konuda detaylı Bilgi İçin bkz: Yılmaz, D. O., ‘Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19.Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri’, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* Sayı 41 , Erzurum, 2018, s.195-206.

¹⁸⁴ Bu konuyla ilgili 35 No’lu Resima ve kaynakçasına bkz.

Akataleptos Manastırı Kilisesi (Kalenderhane Camii) ve HagiaTheodosia (Gül Camii) ile de plan şemaları bakımından oldukça benzerlik göstermektedir. (**Çiz 12-13**) Ancak, bahsettiğimiz bu başkent tipi kiliseler söz konusu olduğunda, Gogora ve Licese gibi örneklerin bulundukları bölgenin coğrafi şartları göz önüne alınarak değerlendirilmeleri gerektiğini unutmamalıyız.

Yine bunlarla birlikte, Gogora Rum Ortodoks Kilisesi’nin kendisi gibi 19. yüzyılda başkentte inşa edilen Rum – Ortodoks kiliselerinden belkide en önemlilerinden biri olan St. Stefan Rum Ortodoks Kilisesi (Demir Kilise) ile plan şeması bakımından benzerlik gösterdiğini, fakat malzeme ve teknik bakımdan kesin bir biçimde ayrıldığını ifade etmeliyiz.(**Çiz 14 - Res 36-37-38-39-40-41**) Gogora Kilisesi, bulunduğu bölgeye binaen coğrafyasına uyum göstererek ana malzeme olarak kesme taştan inşa edilmişken, St. Stefan Kilisesi kuruluşu gereği inşa edildiği zemine uygun olması adına (yarı bataklık ve denize çok yakın bir mesafe) demir malzemedan yapılmıştır. Bundan dolayı St. Stefan Kilisesi bu yönüyle de dünyadaki ender örneklerden bir olarak gösterilmektedir.¹⁸⁵

Ayrıca, St. Stefan Kilisesi’de tıpkı Licese Kilisesi gibi yapıya bitişik nizamda bir çan kulesine sahiptir. Dolayısıyla bu yönüyle, Gogora Kilisesi’nden farklılık göstermektedir.¹⁸⁶ Sonuç olarak, başkentteki Rum-Ortodoks kilise yapıları, Bizans sanatının mirası üzerinde yükselmiş olup, Osmanlı Devleti’nin kuralları çerçevesinde biçimlenmiştir diyebiliriz. Bu vesileyle Rum Ortodoks cemaati, Hristiyanlık inancına sahip Bizans Devleti ile İslamiyet’in temsilcisi Osmanlı Devleti arasında kültürel bir bağ oluşturarak hem Bizans’dan hem de Osmanlı’dan farklılaşan, kendine özgü bir mimari tarz geliştirmiştir şeklinde bir çıkarım yapılabilir.¹⁸⁷

3.2.1.3 Süsleme

Doğu – Batı doğrultusunda dikdörtgen bir tabana oturan Kapalı Yunan Haçı Planlı kilise yapısı, müze arşivine göre 582 metrekarelik bir taban ölçüsüne sahiptir. Yapıda süsleme unsurları genel olarak taş malzemedan olup, pencere kasnaklarında ahşap ve

¹⁸⁵Bu Konuda Detaylı Bilgi İçin bkz: Cipof, B., ‘Haliç’teki Demir Kilise’nin Ve Bulgar Cemaati’nin Tarihi’, MakaleErişimURL:;file:///C:/Users/USER/Downloads/HALICTEKI_DEMIR_KILISENIN_ve_BULGAR_CEMA.pdf;MakaleErişimURL:https://docplayer.biz.tr/42406198-Balat-taki-demir-kilise-nin-yapimseruveni.html

¹⁸⁶Aytar, İ., ‘Fener – Balat Yapılarının Restorasyon Süreçleri ve Sonuçları’, *Fener Balat Çalıştayı*, 2015, s.9

¹⁸⁷Sayar, S., ‘İstanbul’daki Protestan Kiliseler’ *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt 10, Sayı 2, 2001, s.288.

kubbe bezemesinde fresk boya olarak dikkat çekmektedir. Yapının cephelerine baktığımızda;

Kuzey Cephe: Kesme taş malzemeyle inşa edilmiş olup 1 adet anıtsal nitelikte giriş kapısına sahiptir ve cepheye 3'ü dikdörtgen 1'i yuvarlak olmak üzere 4 adet pencere nişi ile hareket katılmıştır. Beden duvarının üzerinde yapının cezaevi olarak kullanıldığı dönemden kalma mahkûmlar tarafından kazılmış çeşitli isimler ve tarihler bulunmaktadır.

(Res 4)

Güney Cephe: Kesme taş malzemeyle inşa edilmiş olup 1 adet giriş kapısına sahiptir ve cepheye aynı kuzey cephede olduğu gibi 3'ü dikdörtgen 1'i oval olmak üzere 4 adet pencere nişi ile hareket katılmıştır. Mahkûmlar tarafından bu cephede de beden duvarlarına çeşitli isimler ve tarihler kazılmıştır. **(Res 5-6)**

Batı Cephe: Kesme taş malzemeyle inşa edilmiş olup 1 adet giriş kapısına sahiptir ve cepheye aynı kuzey ve güney cephelerinde olduğu gibi 3'ü dikdörtgen 1'i oval olmak üzere 4 adet pencere nişi ile hareket katılmıştır. Mahkûmlar tarafından bu cephede de beden duvarlarına çeşitli isimler ve tarihler kazılmıştır. **(Res 9)**

Doğu Cephe: Kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olup yapının apsis bölümü olması sebebiyle diğer cephelerden farklı çıkıntılı bir forma sahiptir. **(Res 7-8)** Cephe 3'ü oval formda 3'ü dikdörtgen formda olmak üzere 6 adet pencere nişi ile detaylandırılmıştır ve yine bu cephenin beden duvarlarında da mahkûmlar tarafından kazıma yöntemiyle yazılmış çeşitli isimler ve tarihler bulunmakta ve arşiv niteliği taşımaktadır. Yapının tüm cephelerinde belirtilen mimari plastik unsurlara ek olarak kırma çatının saçak kısımlarının alt kısımlarında alçı malzeme ile desteklenmiş küçük haç sembolleri yer almaktadır.

Yapının pencereleri form olarak her iki yanda ikişer küçük sütünceler ve tepelik kısmında küçük bir kemer desteğiyle tamamlanmış olup ahşap pencere kasnağı 8'er dilime bölünmüştür ve demir mazgallarla kaplanmışlardır. Yapının kuzey, güney ve batı cephede olmak üzere 3 adet giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar;

Güney Kapı: Dikdörtgen bir forma sahip olup köşelerinde ikişer adet silme yahut ikiz silme profilleri yer alır. Alınlık kısmında yuvarlak kemerli 's' kıvrımlı bir form görülmekte olup iç kısmında küçük kare bir niş bulunmaktadır.

Batı Kapı: Dikdörtgen bir forma sahip olup Güneydeki kapıya nazaran daha büyük bir forma sahiptir buda daha abidevi bir nitelik kazandırır. Güney kapıda olduğu gibi bu kapıda da ikiz sütun profilleri ve kenarlıklar da haricen geometrik motifler görülmektedir.

Kuzey Kapı: Ana giriş kapısı olan kuzeydeki kapının iki yanında kabartma sütun profilleri yer almaktadır. Alınlık bölümü ise burma sütünceler ile bezenmiştir. Giriş Kapısının çevresi de yine çift sıra dikdörtgen ve saç örgüsü motiflerle çevrelenmiştir.

Yapının iç kısmına baktığımızda ise, kemerleri birbirine bağlayan sütunlarda taş malzeme kullanıldığı ve sütun başlıklarının Korint nizamında bir forma sahip oldukları görülmektedir. (**Res 26**)

Ayrıca yine iç kısmın kemerlerle 3 nefe ayrıldığını ve ortada apsis kısmının hemen arka kısmında içten dört dilimli, aydınlık fenerli ve yuvarlak formu kemerli formda, 12 pencereli bir kubbe ile örtüldüğünü söyleyebiliriz. Söz konusu kubbeye, Hz. İsa ikonası (Pantokrator İsa) yer almaktadır. (**Res 27**)

Bizans Resim Sanatı ikonografileri içerisinde, Hz. İsa'nın tasvirlerini incelediğimiz zaman en yaygın kullanılan tiplere Pantokrator İsa'dır.¹⁸⁸Pantokrator¹⁸⁹ İsa tiplemesinde figür cepheden ve bazen de büst halinde gösterilebilir; ortadan ikiye ayrılmış koyu kahve tonundaki saçları ve gür sakalı, sağ eli ile yaptığı takdis işareti ve sol elinde taşıdığı kodeks karakteristik bir özelliktir.¹⁹⁰Pantokrator İsa figürü, genellikle haleli¹⁹¹ olarak tasvir edilmiştir.¹⁹² Bizans Resim Sanatı'nda İbadet ikonaları, genel olarak "Evrenin Hâkimi (Pantokrator) İsa, Kutsal Mendil ve Taht Üzerinde İsa" şeklinde üç farklı bölümde sınıflanmaktadır.¹⁹³

Araştırmamız kapsamında yer alan ve beklide en önemli yapı olan Kapalı Yunan Haçı Planına sahip, Gogora Rum Ortodoks Kilisesi'nin merkezi kubbесinin iç kısmında

¹⁸⁸Peers, G., 'Pantokrator', *Oxford Dictionary Of Byzantium*. Vol. III. (Ed. A. Kazhdan). Oxford University Press, Oxford, 1991, s.1574

¹⁸⁹Pantokrator İsa'nın efendisi anlamına gelir. bkz: https://tr.wikipedia.org/wiki/Pantokrator_%C4%B0sa

¹⁹⁰Zenbilci, İ. K., 'Bizans Sanatında Nadir bir İsa Tiplemesi : Günlerin Eskisi (HoPalaios Ton Homerom)', *Uluslararası Bilim Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu* , İksadYayınevi, (20-29 Aralık 2019), Ankara, s.25.

¹⁹¹ Hâle veya Bizans Sanatında kullanıldığı haliyle nimbus, kelime anlamı bakımından Latince bulut anlamına gelmektedir. bkz: Sunay, S., 'Erken Hristiyan ve Bizans Sanatında Hale', *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 16, Sayı 50, 2012, s.198.

¹⁹² Kılıç, S., 'Bizans Dönemi Sikkelerinde Yer Alan İsa Tasvirlerinin Resim Sanatındaki Yeri ', *I. Dil Kültür ve Edebiyat Çalıştayı Talat Sait Harman'a Armağan Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, Antalya, 2015, s. 224.

¹⁹³ Küçük, A. M., 'İkonografiden İnanca İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya Süreci', *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, Aralık 2016, s.231.

mimari elemanların, geometrik panoların, stilize edilmiş bitkisel tasvirlerin, iç içe geçmiş dairesel formda iki madalyon bulunmaktadır ve tasvir edilmiş küçük madalyonun içine bir figür yerleştirilmiştir. Söz konusu kompozisyon 12 pencere açıklığının yer aldığı kubbe kasnağının bittiği noktadan başlamaktadır. Kubbe merkezine tasvir edilmiş olan figür vücudunun dörtte üçü gözükecek Şekilde ve yarı oturur bir pozisyonu anımsatacak biçimde tasvir edilmiştir. İki eli yana açık olan ve başparmağı avuç içine kıvrık Şekilde elleri açık olan bu figür uzun saçlı ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Doğrudan Suriye ekolüyle ilişkilendirilemese de ten rengi itibariyle doğulu bir figür izlenimi oluşturmaktadır. Bu tasvirdeki ışık dengesi figüre, figürün sağ tarafından bir ışık gelmekte olduğunu hissettirmektedir. Bu durum figürün sağ elinin sol eline göre daha aydınlık veya ışık vurmuş gibi bir görünümle tasvir edilmiş olmasına dayanır.

Figürün genel tasarım ilkelerine bakıldığında İmparatorluk rengi olan mor bir elbise ile tasvir edildiği görülür. Elbisenin boyun bölgesi ve el bileklerine denk gelen kısımları altın yaldız ile işlenerek tasvir daha da zengin gösterilmiştir. Mor renkli elbisenin üzerinde yer alan ve mavinin değişik tonlarını barındıran kıyafet paludamentumu¹⁹⁴ anımsatmaktadır. Drapelerinden¹⁹⁵ kumaş olduğu anlaşılan söz konusu Paludementum benzeri bu kıyafet aksesuarının figürün sol omzunu tamamen kapattığı ve vücudu tam tur sardığı anlaşılmaktadır. Kahverengiye çalan Mor renkli elbisenin boyun ve bilek kısımlarında olduğu gibi altın yaldız renk kullanımı Paludementum benzeri bu kıyafette de kullanılmıştır.

Altın yaldızlar, kumaş olduğu drapelerinden anlaşılan bu kıyafetin konturlarını oluşturarak kumaşın kıvrımlarını daha belirgin bir halde izleyiciye sunmaktadır. Ayrıca mavinin içerisinde yer yer siyah kullanılmış olması altın yaldızla birleşerek kısmi bir derinlik algısı hissi vermektedir.

Genellikle, Bizans Resim Sanatı'nda Paludementum ile birlikte kullanıldığını bildiğimiz ve Paludementum'u tutturmayı sağlayan fibula¹⁹⁶ya bu tasvirde yer verilmemiştir. Figür konturu ile zemin rengi arasında renk tonu geçişi olmadığı kolaylıkla anlaşılan açık mavi bir renk söz konusudur. Figürü seyreden kişiye göre figürün sağ el dirseğinde belirginleşen bu açık mavi ton figürün sağ elini sağ omzunu, saçlarını, sol

¹⁹⁴Paludementum: Roma ve Bizans'da genellikle yüksek rütbeli soylu ve kutsallık atfedilen kişilerin giydiği ve omuzdan bir fibulaya tutturulan kıyafet. bkz: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Paludamentum>

¹⁹⁵Drape: Kıvrımları belirgin kumaş. bkz: <https://www.seslisozluk.net/drape-nedir-ne-demek/>

¹⁹⁶Fibula: Yunan ve Roma giysilerinde kumaşı tutturmak için kullanılan broş ya da iğnebkz: <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-fibula-5350/>

omzunu, sol elini dolanarak yaklaşık olarak sol dirsek hizasına kadar devam eder. Paludementum ile çok yakın bir tonda olması sebebiyle figürün sol alt tarafında bariz bir belirliliğe sahip değildir. Çünkü tasvirin sol alt kısmında Paludementum'a benzeyen kıyafetin rengiyle figürü çevreleyen mavi ton birbirine çok yakın renktedir. Figürü çevreleyen bu açık mavi ton figürden etrafa bir ışık yayılması izlenimini vermektedir.

Yukarıda yer alan özellikleri yansıtan bu figür dairesel formlu bir madalyon içerisinde yer alır. Bu madalyonu dairesel olarak dıştan çevreleyen üç farklı renk kuşağı söz konusudur. Bunlar içten dışa doğru kahverengi, açık kahverengi ve turuncudur. Kahverengi ve açık kahverengiyi ince siyah bir renk şeridi ayırmaktadır. Açık kahverengiyle turuncu olan bordürleride kırmızı bir ince renk şeridi ayırır. Bu kompozisyon doğu-batı, kuzey-güney yönünden dört sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların tasarımları incelendiğinde sütun kaidesi, alt bilezik, sütun gövdesi, üst bilezik, sütun başlığı detayları görülebilecek şekilde ayrıntılıdır. Tasviri çevreleyen turuncu dış bordür söz konusu dört sütun tarafından taşınmaktadır. Dış bordürü çevreleyen turuncu renk sütun başlığının sağ ve sol kontörünü oluşturur. Her iki sütun arasında kalan kuzeydoğu-kuzeybatı, güneydoğu-güneybatı yönlerine gelen geometrik ve bitkisel tasvirler tıpkı sütunlarda olduğu gibi simetriktir. Dolayısıyla birisi için yapılacak çözümleme diğeri içinde geçerlidir. Her iki sütun arasında bir pano yer almaktadır. Dörtkenarlı olan panonun her bir yüzeyi, kenarın merkezi noktasında kilise apsisini anımsatacak şekilde 180 derecelik bir içbükey form kazanmıştır. İçbükeylerden oluşan her boşluğa Latin Haç'ı tasviri yapılmıştır. Her bir Latin Haç'ı için kullanılmış olan koyu tonlu gölgelendirmeler kompozisyona nispeten derinlik katar.

Kompozisyonun genelinde ikinci bir figürün olmaması fonda bir mekân kullanılmayarak tek renk bir arka fon kullanılmış olması bu tasvirin klasik ikonografi içerisinde yer alan konular ile ilişkilendirilememesine sebep olmaktadır. Kompozisyon içerisinde, Bizans Resim Sanatı'nda sıkça görülen yazılı bir ifadenin olmaması 'Hz. İsa' , 'Kâinatın Efendisi ' gibi ifadelerle yer verilmemiş olmasına rağmen ikonografik çözümleme yapılamayacağı anlamına gelmemektedir.

Kompozisyona genel olarak bakıldığında Erken Hıristiyanlık Sanatında yalnızca Hz. İsa için kullanıldığını bildiğimiz ancak zamanla dini ve siyasi karakterler için de kullanılmış olan, başının üzerine yerleştirildiği kişiye bir kutsallık atfeden Hale'ye bu tasvirde yer verilmemiştir. Ancak tasvirin kilise içinde bulunduğu yer tasvirin bulunduğu

kubbenin kasnağında 12 adet pencerenin olması, tasvirin merkezden dışa doğru yukarıda bahsi geçen bir ışık huzmesini hissettirecek Şekilde tasvir edilmiş olması Hristiyanlık dini için kutsal olarak kabuk edilen Matta, Markus, Luka ve Yohanna İncillerindeki bazı ayetlere atıf¹⁹⁷ amacıyla yapılmış olabileceğini düşündürür.

Tüm bunlar dâhilinde yapılacak ikonografik yorum: Hristiyanlık dininde İsa ışığın kaynağıdır. Işık İsa'nın 12 havarisini sembolize eden 12 pencere açıklığı ile insanlığa ulaşmaktadır. Mekâna dışarıdaki ışık kaynağının mekân içine girmesini ve mekânın aydınlanmasını sağlayan ve mimari bir öge olan pencere; Mekân, pencere açıklığı ve ışık bağlamında ele alındığında gerçekte dış ortamdan iç mekâna girerek iç mekânı aydınlatan ışık kompozisyonunun ikonografisinde tam bir zıt mana oluşturarak soyut anlamda ışığı İsa tasvirinden 12 pencere açıklığı ile soyut dilde dışarıya yansıtmaktadır.

3.2.2 Kapusen Katolik Kilisesi

Katolik (Kapusen) Kilisesi, Giresun Merkez İlçede yer alan Çınarlar Mahallesi Fevzipaşa Caddesinde bulunmaktadır.¹⁹⁸

Kadastral Durum: Pafta:17 Ada 1184 Parsel:3

Dokap Envanter Kodu : TR.ANT.28.020.007¹⁹⁹

Koordinatlar : 40.9175 , 38.3910

3.2.2.1 Tarihçe

Yapı İtalyan Asıllı Katolik Kapusen Rahipleri²⁰⁰ tarafından inşa ettirilmiştir.²⁰¹ Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi, Giresun'da yaşayan Kapusen (Katolik Tarikatı) rahipleri tarafından Çınarlar Rum mahallesinde yapılmak istenen kilise yapısı için, manastır ve çan kulesi inşasına izin verilmesi adına, 8 Ekim 1910 yılında, Hariciye Nezareti'ne başvuruda bulunmuştur. Sürecin devamıyla, 4 Haziran 1911 tarihinde, Çınarlar mevkiinde Kapusen rahipleri için 18 m. yüksekliğinde çan kulesi bulunan, 23 m. uzunluğunda, 10 m eninde ve 13 m. yüksekliğinde bir kilise binası ile; 22 m. uzunluğunda 9 m. genişliğinde ve 13 m. yüksekliğinde bir manastır yapısı inşasına izin verilmiş ve

¹⁹⁷ 'Dünyada olduğum sürece dünyanın ışığı benim', (Yohanna 9 Kör bir adam iyileştiriliyor 5. Ayet) : <https://incil.info/kitap/Yuhanna/9>

¹⁹⁸ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

¹⁹⁹ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

²⁰⁰Bkz: Doğu Karadeniz Kiliseleri Bölümü.

²⁰¹İltar, 2014, s. 69

sonrasında kilise inşasına başlanmıştır.²⁰² (**Çiz 21-28-29-30**) Günümüzde ise bahsi geçen bu kilise, 1967 yılından itibaren çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. (**Res 71**)

3.2.2.2 Mimari Özellikler

Yapı yığma yapım tekniğinde inşa edilmiş olup, inşasında kesme taş ana malzeme olarak kullanılmıştır.²⁰³ Detaylarında ahşap kullanımı ve tuğla malzeme göze çarpar. Ayrıca üst örtüsü tamamen kırma çatılıdır ve sivri tonoz kullanımı da bulunmaktadır.²⁰⁴ (**Res 77**)

Günümüzde yapının iç kısmında ahşap malzemeler yoğunlukta olduğu görülmektedir.(**Res 78**) Kubbe geçişleri, üst kat galerisi, Ana giriş kapısı, kemerler ve köşeliklerde ahşap malzeme kullanımı söz konusu olup, pencere alınlıklarında ise vitray cam süslemeler göze çarpmaktadır. (**Res 80-81**) Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşa edilen kilise yapısı, kesme taş duvarla çevrili ve oldukça yüksek bir bahçe içerisinde yer almaktadır. (**Çiz 20**) Yapının caddeye bakan kuzey cephesi oldukça gösterişli olup, cephe ortasında sivri kemerli bir giriş bölümü vardır. (**Res 74**)

Kuzey tarafındaki bahçeden beş basamaklı taş merdiven ile ulaşılan giriş sahanlığının üzeri içten tonoz, dıştan beşik çatı ile örtülü olup, bu örtü önde iki adet kare kesitli taş kolon ile tamamlanır. Örtüyü taşıyan kolonların yüzeyleri yiv sıraları ile hareketlendirilmiştir. (**Res 80**) Kemerin üzerinde, tepelik olarak düzenlenmiş dekoratif amaçlı yüzeysel bir kemer daha bulunmaktadır. Yapının iki kanatlı ahşap kapısı Giresun'da ki en güzel 19. yüzyıl kapı örneklerinden birisidir. (**Res 76**)

Kapının alt tablaları yivli, orta tablaları dilimli göbek, üst tablaları ise kemerli bir bezeme programına sahiptir. En üstteki kemer içinde kalan tabla yüzeyinde ise çarkıfelek motifine benzer üç dilimli bir motif görülmektedir. Yapının kuzey cephesindeki girişin üzerinde sivri kemerli birbirine bitişik dört adet pencere yer alır. Dört bölmeli giyotin pencerelerin kemer içinde kalan cam yüzeyleri vitray şeklinde düzenlenmiştir. Kenarlardaki pencerelerin kemerleri üzerinde, tepelik şeklinde düzenlenmiş dekoratif amaçlı yüzeysel birer kemer daha bulunmaktadır. Bu düzenleme, ortadaki iki pencereye bir adet tepelik yapacak şekilde ve yanlardakine göre daha da yükseltilerek uygulanmıştır.

²⁰²A.g.e., s. 69.

²⁰³ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

²⁰⁴ Elmacı,S. -Bekdemir,Ü., 'Giresun İlının Eko Turizm Olanakları',*Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*Karadeniz Özel Sayısı, Sayı: 6, 2014. s.20.

Ayrıca bu cephenin üzerinde, saçağa paralel olarak dizilmiş sivri kemerli yüzeysel niş sıraları görülür. Nişlerin içerisine metal rozetler applike edilerek cepheye dekoratif bir görünüm kazandırılmıştır. Köşeleri yivli plaster şeklinde düzenlenen yapının kuzey cephesi, üstte profilli taş bir saçakla son bulmaktadır.

Yapının doğu ve batı cephelerinde, yüzeyi yivli plasterlerle dikeyde beş, taş bir silme ile yatayda iki bölüme ayrılmıştır. (**Res 72-73**) Dikey bölmelerin her birinin içerisine bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerden ortada olan üç tanesi sivri kemerli olup, kenarlarda kalan iki adet pencere yuvarlak bir forma sahiptir. Ortadaki pencerelerin sivri kemerleri oldukça yüksek tutulmuştur. Kenar pencerelerinin doğramaları, "Mührü Süleyman" adı verilen heksagramlar (altı kollu yıldız) şeklinde düzenlenmiştir ve iç mekânda naos bölümünün kuzeybatı tarafında bulunan ahşap malzemeli döner merdiven ile mahfil kısmına ulaşılır.²⁰⁵

Yapının doğu cephesinde, bu cepheye bitişik olarak inşa edilen kare kesitli çan kulesine geçiş veren düz atkı taşlı ikinci bir kapısı vardır. Sade bir cephe düzenlemesine sahip olan çan kulesi mazgal Çizimli dar pencerelerle aydınlatılmıştır. Yapının güney cephesinde ise bir adet sivri kemerli pencere bulunur.

Yapının iç mekânı ise, kendine özgün orijinal biçimini günümüze kadar korumuş olup, asıl kısmı aslına uygun olarak sonradan yenilenmiştir. Hemen girişinde ahşap bölme ile naostan ayrılan büyük bir sahnalık bölümü bulunur. Burada yer alan iki kanatlı ahşap bir kapı ile de naosa geçilir.

Naos zeminini kaplayan karo mozaik döşeme, özgün ve orjinal olup, üzerindeki bitkisel ve geometrik karakterli süslemeler oldukça dekoratif bir görünüme sahiptir. Naosun kuzeydoğu köşesinde yer alan ahşaptan dönel merdiven ile de mahfile çıkılmaktadır. Yaklaşık üç metre genişliğe sahip olan mahfil, oldukça sade düzenlenmiştir.

Bütün bunlarla birlikte, yapının apsis bölümü bölgede yer alan diğer Ortodoks kiliselerinden oldukça farklıdır. Naos'tan iki basamakla yükseltelen bu bölümde, köşeleri pahlanmış iki basamaklı bir platform yer almaktadır. Apsisin üzeri, dört adet kare kesitli ayakla taşınan bağdadi tonoz ile örtülüdür. Naosun üzeri ortası düz, kenarları tonoz şeklinde düzenlenmiş bağdadi tavan ile örtülü olup, dıştan beşik çatılı bir profile sahiptir. Tonoz biçimli örtü duvara bitişik kolonlara oturmaktadır. Kolonlar, dekoratif başlıklara

²⁰⁵ Oktan, E. -Usta, R. – Üçler, Ö. A. (Ed:), *Karadenizde Zamanın İzleri – Giresun*, DOKAP Yayınları, İstanbul 2019, s.135

sahiptir. Yapı; cephe düzenlemesi, iç mekân zemin döşemesi, pencere biçimleri ve dekoratif tavanı ile Giresun`da ki gayrimüslim yapılarının en güzel örneklerinden birisidir.²⁰⁶ (**Res 79-80**)

Tüm bu özellikleri ile 19. yüzyılda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde inşa edilen Geç Dönem Kilise yapılarından en dikkat çekenlerinden birisi, şüphesiz ki Giresun İli Merkez İlçede yer alan Kapusen Katolik Kilisesi'dir.

Kuzey - güney doğrultusunda, dikdörtgen planlı olarak inşa edilip, kesme taş duvarlarla çevrelenen yapının sivri kemerli ve oldukça gösterişli bir giriş kısmı vardır. Yapı kendisiyle aynı dönemde, yani 19. yüzyıl ikinci yarısı – 20. yüzyıl başlarında, yakın bölgelerde bulunan ve yine aynı dini grup (Kapusen rahipleri) tarafından inşa ettirilen Samsun Mater Dolarosa ve Trabzon Santa Maria kiliseleriyle plan, malzeme – teknik ve kuruluşları bakımından benzerlik göstermektedir. (**Çiz 22 - Res 83**)

Bu üç güzide ve benze kilise yapısı bulundukları bölgenin coğrafi ve sosyal koşulları dikkate alınarak incelenip değerlendirildiklerinde; hacimleri ve mimari etkileriyle banileri olan Kapusen Rahipleri'nin gösteriş ve ihtişamda başkentte yer alan Geç Dönem Osmanlı Katolik Kilise yapılarından geri kalmak istemediklerini, ancak daha küçük ölçekte yapılar inşa ettirdiklerini gösterir.

Doğu Karadeniz kıyılarında yaşayan az sayıda bir grup Rahip'in inşa ettirdiği bu güzide Katolik kiliseleri, plan ve üslup bakımından gösterdikleri benzerliği kuruluş ve malzeme açısından da göstermekle birlikte, günümüzdeki işlevleri bakımından farklılık gösterirler. Zira Giresun'da bulunan Katolik Kapusen Kilisesi bugün çocuk kütüphanesine dönüştürülmüş ve kilise işlevini yitirmiştir. Trabzon'da bulunan Santa Maria Kilisesi Müze ve sergi alanı olarak kullanılmakta, Samsun Mater Dolarosa Kilisesi ise kilise işlevini devam ettirmektedir. (**Res 84**) Doğu Karadeniz ve taşrada yer alan kilise yapıları, gösterişli portallerinin aksine başkentte yer alan örneklerle göre daha ihtiyaç ve nüfus temelli olarak, küçük ve mütevazı ölçülerde, boyutlarda inşa edilmişlerdir. Nitekim en son halini 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında alan İstanbul'un Beyoğlu İlçesinde yer alan St. Antuan Katolik Kilisesi plan, ihtişam, süsleme, boyut ve işlevsel kullanım fonksiyonları bakımından cemaatin günümüzdeki merkezi konumunda olup, biraz evvel sıraladığımız kiliselerden çok daha büyük ölçeklidir.

²⁰⁶İltar, 2014, s. 69-70.

3.2.2.3 Süsleme

Gerek mimari düzeni gerekse cephesindeki detaylarla bölgedeki Ortodoks kiliselerinden oldukça farklı bir mimari kimliğe sahip Kapusen Kilisesi özgün değerini günümüze kadar korumayı başaramamıştır.²⁰⁷

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapının Kuzeydeki girişi anıtsal vari inşa edilip iki adet sütun ve iki adet sütüncü ile taşınan örtüyle gösterilmiştir. Giriş kapısı çift kanatlı ve ahşap formludur. Çift kanatlı ahşap kapısı, panolara ayrılmıştır ve pano içleri bitkisel süslemelidir. Giriş kapısı üstünde(kuzey cephesi) üç adet dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereelerde vitray olarak Haç motifi bulunmaktadır. Üst kısmında ise 8 kollu yıldız ve bitişiğinde Haç kabartması bulunmaktadır.²⁰⁸ (Res 80-81-82)

Yapının çan kulesi ve bahçesinde de değişiklikler yapıldığı kilise görsellerinde de takip edilebilmektedir. Zamanla yapının çan kulesinin kısaltılarak yapıyla aynı yüksekliğe düşürüldüğü ve bulunduğu parsel sınırlarının çevrilerek bahçe olarak düzenlendiği görülmektedir.²⁰⁹ Cephe düzeninde etkili olan yalın tasarım iç mekânda devam etmekte ancak zeminde yer alan karo mozaikler ve pencerelerdeki vitraylar iç mekânı farklılaştıran yapı öğeleridir. Mahfil bölümüne ahşap bir döner merdivenle çıkılmaktadır ve yapının doğu-batı cephelerine denk gelen mahfil bölümlerine dairesel rozetler bulunmaktadır.²¹⁰

Yapının doğu ve batı cephesinde üç adet sivri kemerli pencere açıklığı ve pencerelerin sağ ve sol üst köşelerine denk gelecek şekilde rozas pencere açıklığı içinde 6 kollu yıldız mevcuttur. Kilisenin doğu cephesine bitişik olan çan kulesi kare kesitlidir.²¹¹

Güney cephesinde yine sivri kemerli 1 adet pencere açıklığı ile aydınlatma sistemi devam ettirilmiştir. ²¹²Yapının iç kısmına girdiğimiz tek nefli bir mekâna sahiptir. Nef alanı pencere açıklığıyla aydınlatılmaktadır. Bu pencerelerde vitray süslemeleri mevcuttur. Apsis bölümü naostan iki basamaklı yükselti üzerine yine iki basamaklı yükselti alanından oluşmaktadır. Apsisin üst örtüsü bağdadi tonoz olup dört adet kare kesitli kolon ile taşınmaktadır. Kolon başlıkları bitkisel bezemeli motiflerle süslüdür. ²¹³

²⁰⁷ <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file>

²⁰⁸ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

²⁰⁹ <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file>

²¹⁰ Aktüre, S., 'Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler', *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1985. s.891-904.

²¹¹ <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file>

²¹² Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Yılmaz,a.g.e., s. 195

²¹³ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

İç mekânın yan cephelerinde sütünceler bulunmaktadır. Renklendirme olarak günümüzde yenilemeler sonucu gerçekleşmiştir. Günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılması yapının renklerinde ve korunması etkili olmuştur.²¹⁴Süsleme açısından çok zengin olmayan bu yapı Taşıyıcı açısından zengin olan Kapadokya yapıları ile bir arada anılabilir. Sütünceler, pencere açıklıkları, vitraylar olarak günümüze ulaşan Karadeniz Rum yapıları arasında anılacak en güzel yapılardan sayılabilir.²¹⁵

3.2.3 Karaali Köyü Kilisesi

Karaali Köyü Kilisesi Giresun Merkez ilçeye bağlı Karaali Köyünde bulunmaktadır.

3.2.3.1 Tarihçe

Yapının banisi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yahut kitabe bulunmamaktadır. Karaali Köyü Kilise Kalıntısı ile ilgili bilgi veren herhangi bir kitabe ya da dönem kaynağı bulunmamaktadır. Yalnızca Gazanfer İltar'ın Kültür Envanteri çalışması kapsamında sadece plan ve mimari durumuyla ilgili bir bilgi yer almaktadır. Buna rağmen yapı üzerinde yaptığımız değerlendirmeler ve bölgede inşa edilen diğer kilise yapılarıyla yaptığımız kıyaslamalar, kilisenin 19. Yüzyılda yapılmış olabileceğini gösterir.

3.2.3.2 Mimari Özellikler

Yapı kalıntıları üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa kesme taş malzemeden yığma yapıım sistemiyle inşa edilmiştir. (**Res 42-43**)

Yapının hali hazırda var olan kalıntılarından yola çıkarak, üç nefli, bazilikal planlı ve üçlü apsise sahip bir kilise olduğu söylenebilir. (**Çiz 13**) Kilisenin ana girişi batısında yer alıp ayrıca kuzey cephesinde tali bir giriş daha bulunur.(**Res 44**) Narteks, mahfil ve çan kulesi gibi birimleri tespit edilemeyen kilise, cephelerde pencere alt seviyesinden itibaren yıkılmış durumdadır.²¹⁶ (**Res 45**) (**Çiz 14-15**)

Bazilikal planlı kilise yapılarının karakteristik özelliklerinden biri olarak doğu – batı ekseninde uzanıp dikdörtgen bir zemin şemasına sahip olan Karaali Köyü Kilisesi'nin günümüzde zemini defineciler tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir. (**Res 58**) Bundan dolayı mevcut kalıntılar üzerinden incelendiğinde; güney ve kuzey cephe uzunluğu 16

²¹⁴ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>

²¹⁵ Balcı, a.g.e., s.72-73

²¹⁶İltar, 2014,s. 73.

metre, batı ve doğu cephe uzunluğu 12 metredir. Ana malzeme olarak ortalama 40-45 cm. enine sahip irili ufaklı düzensiz boylarda yığma taş bloklardan inşa edilen yapının, kubbesi günümüze ulaşamamıştır²¹⁷. (**Res 49-50-51-52**) Dolayısıyla örtü kısmı, malzeme ve teknik açısından değerlendirilememiştir. Ancak, bölgede aynı dönemlerde inşa edilen ve Giresun İli Alucra İlçesi sınırlarında bulunan Kamışlı Köyü Kilisesinin tıpkı Karaali Köyü Kilisesi gibi bazilikal planlı ve yığma yapım tekniğiyle yapılmış, üç apsisli benzer bir yapı olması, üst örtüsünün de tıpkı bu kilisedeki gibi sadece apsis bölümünün üzerinde bir kubbenin bulunduğu kırma çatılı bir yapı olduğunu akıllara getirir. (**Çiz 16**)

Nitekim yine Alucra İlçesinde Çakrak Köyünde yer alan iki ayrı kilise yapısında da durum farklı değildir. Çakrak 1 ve Çakrak 2 adlarıyla tanımlanan söz konusu kiliseler, Karaali Köyü Kilisesi'yle aynı döneme tarihlendirilir. (**Çiz 17 - 18**) Tıpkı Karaali Köyü Kilisesi gibi Bazilikal planlı bir zemin şeması gösterip doğu – batı doğrultusunda uzanırlar. Buna ek olarak bölgedeki diğer kiliselerden Kamışlı örneğinde olduğu gibi sadece apsis birimlerinin üzerinde kubbe yer almasıyla ayrılırlar. Tüm bu benzerliklerden ötürü Karaali Köyü Kilisesinin üst örtüsünün ayakta olduğunu kabul edersek bölgedeki yukarıda değindiğimiz bazilikal planlı 19. yüzyıl yapılarından daha farklı olamayacağını söyleyebiliriz.

Karaali Köyü Kilise kalıntısının ayakta kalan beden duvarlarından elde edilen veri 5 metrelik bir yüksekliğe tekabül etmekte olup, kuzey giriş kapısı 120 cm enine ve tahminen 2 metre'de yüksekliğe sahiptir. Zira üzeri toprak dolgulu iken ölçülüp 150 cm bir yükseklik bulunmaktadır. (**Res 44-45-46**) Zeminle dolgu arası ayrıca ölçülüp 50 cm lik toprak dolgusu olduğu anlaşılmıştır ve maalesef yapının birçok cephesinde define kazıları neticesinde yıkımlar sebebiyle kod farklılıkları olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte yapının batı cephesinde yer alan ve kuzey cephesindekiyle ölçü bakımından birebir uyuşan diğer bir giriş kapısı daha bulunmaktadır.

Son olarak, Karaali Köyü Kilisesi'nin tüm cephelerinde 30 'ar metrelik bir uzunluğa ve batı cephesi arazi koşulları gereği diğer cephelerden çok daha yüksek bir koda sahip olan geniş bir avlu içerisinde inşa edildiği anlaşılmıştır. (**Res 47-48**) Bu avlunun içerisinde söz konusu kilise yapısına ait atıl durumda sütun ve kesme taş parçaları dağınık vaziyette bulunmaktadır ve tıpkı yapı içerisinde olduğu gibi çok sayıda define çukuru tespit

²¹⁷A.g.e., s. 73.

edilmiştir. (**Res 53**) Söz konusu sütunların büyük çoğunluğu 80-50 cm ebatlarındadır, taş bloklar ise arazi koşulları gereği ölçülememiştir. (**Res 54**)

19.Yüzyılda inşa edilen Geç Dönem Kilise yapıları içerisinde, Giresun İli Merkez İlçe’de Karaali Köyü sınırları içerisinde bulunan Karaali Köyü Kilisesi; bazilikal planlı, üç nefli ve üç apsisli olup yığma yapım tekniğinde inşa edilmiştir. Doğu – batı doğrultusunda uzanan Karaali Köyü Kilisesi inşa edildiği dönemin tüm mimari üslup ve özelliklerini yansıtmakla birlikte, yine 19. yüzyılda Giresun İli Alucra İlçesinde yer alan Çakrak Köyündeki kiliselerle ve Kamışlı Köyü Kilisesi’yle gerek üslup ve yapım tekniği gerekse kullanılan malzeme ve plan şeması bakımından benzerlik göstermektedir.²¹⁸ (**Res 59...66.- Çiz 13-14**)

Ayrıca söz konusu kilise yapılarının bulundukları bölgenin coğrafi ve sosyal koşulları dikkate alınarak bakıldığında, kütsel hacimleri ve mimari etkileriyle bölgenin bir diğer önemli kilise kabul edilen ve Ordu’da bulunan, bazilikal planda inşa edilmiş olan Yason Kilisesi ile de benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. (**Çiz 19**)

Karaali Köyü Kilise kalıntıları, bölgedeki diğer benzer kilise yapılarıyla karşılaştırılarak incelendiğinde, benzer şekilde bazilikal planlı ve yığma yapım tekniğinde yapılmış üç apsisli bir planda inşa edildiği ayrıca tıpkı Kamışlı Köyü Kilisesi’nde olduğu gibi sadece apsis bölümünün üzerinde bir kubbe örtüsüne sahip olduğu düşünülebilir.²¹⁹ Nitekim yine Alucra İlçesinde Çakrak Köyü’nde yer alan iki ayrı kilise yapısında da durum farklı değildir. Çakrak 1²²⁰ ve Çakrak 2 adlarıyla tanımlanan söz konusu kiliselerde Karaali Köyü Kilisesi’yle aynı döneme tarihlendirilirler ve bazilikal planlı bir zemin şeması gösterip, doğu – batı doğrultusunda uzanırlar²²¹. Buna ek olarak; bölgedeki kiliselerden üst örtüsü en iyi değerlendirilebilecek olan Kamışlı örneğinden yola çıkacak olursak, Karaali Köyü Kilisesi’nin üst örtüsü ayakta olmuş olsaydı eğer, bölgedeki diğer bazilikal planlı 19. yüzyıl yapılarından farklı olamayacağı ve sadece apsis birimlerinin üzerinde kubbe yer aldığını söyleyebiliriz.

Karaali Köyü Kilise kalıntısıyla aynı dönemde inşa edilen, benzer plan şemasına sahip bazilikal tarzda, üç nef ve üç apsisle inşa edilen bir diğer kilise yapısı, Ordu İli Perşembe İlçesi sınırlarında, Yason Burnun’da yer alan Yason Kilisesi’dir. (**Res 67...70.**)

²¹⁸ Bu bölümde bahsi geçen kiliselerin plan ve Resimleri katalog kısmının sonunda yer almaktadır.

²¹⁹ <https://karadeniz.gov.tr/kamisli-koyu-kilisesi/>

²²⁰ <https://karadeniz.gov.tr/kopru-1-cakrak-koyu/>

²²¹ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/>

Doğu Karadeniz'in kıyı ve dağlık kesimlerinde dağınık vaziyetlerde sıkça rastlanılan bu kilise yapıları bulundukları bölgelerin etnik ve dini sosyolojisi hakkında bizleri aydınlatmakla birlikte 19. yüzyılın kilise mimarisi hakkında yorumlarda bulunabilmemiz açısından da değerli bir yere sahiptir.

3.2.3.3 Süsleme

Karaali Köyü Kilisesi günümüzde yıkık ve harebe bir vaziyette, kalıntı düzeyinde olduğundan mütevellit arazi incelemesi neticesinde herhangi bir süsleme bulgusuna rastlanılmamıştır. Ancak, yapının mimari üslubu ve inşa edildiği dönemin mimari özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bölgede yer alan diğer çağdaş bazilikal kilise yapılarına benzer niteliklerde süsleme unsurlarına sahip olduğunu öngörebiliriz.

Çağdaş bazilikal kilise yapıları arasından benzer örnekler göz önünde bulundurulduğunda gözlemlerim ve inceleme sürecim neticesinde inşa malzemesi ve plan şeması bakımından benzerlik gösterdiği, Ordu İli Perşembe İlçesinde yer alan Yason Kilisesi gibi Karaali Köyünde bulunan Kilise yapısının pencerelerinde vitray süsleme detayının kullanımı çeşitli formlarda bitkisel ya da çizgisel geometrik desenlerde görülebilirdi.²²²Yason Kilisesinin iç mekân süslemesinde rozet ve lotus çiçeği gibi bitkisel motifler dikkat çekmekte olup dış cephelerde ise pencere ve ana giriş kısmının alınlıkları silmelerle çevrelenip hareket katılmıştır.

Söz konusu Karaali Kilisesi kalıntıları öngöründe bulunmak için mimari açıdan oldukça oldukça harap durumdadır iç mekânda apsisin güney batısında bulunan bir köşe nişi hariç detay bulunmamaktadır ve yapının tabanı ve zemin tamamen defineciler tarafından tahrip edilmiştir ve cephe duvarlarının kalıntılarında inceleme neticesinde herhangi bir fresk izine rastlanmamıştır. (Res 54)

3.2.4 Meryem Ana Kaya Kilisesi

Doğu Karadeniz Bölgesinde oldukça önemli bir konuma sahip olan Giresun kenti ve çevresi, doğal ve coğrafi özelliklerinden dolayı, Antik çağlardan itibaren çeşitli etnik yapıda ve dini inanışta insan topluluklarına ev sahipliği yapmış önemli bir merkezdir. Bu bağlamda merkez ilçede Sultan Selim Mahallesi'nde bulunan ve Giresun Kalesi'nin batısında, limana bakan bölümde yol kodundan 2-3 metre yükseklikte yer alan kaya

²²² Bu öngörü için katalog kısmının sonunda yer alan Resimler bölümü incelenebilir.

içerisine oyulmuş küçük bir mağara biçimindeki kilise yapısı bilindik yapılardan farklı bir profil sergiler.²²³ (**Res 89**)

Kadastral Durum: Pafta:11 Ada 97 Parsel:42

Dokap Envanter Kodu: TR.ANT.28.020.079²²⁴

Koordinatlar: 40,9200, 38,3860

3.2.4.1 Tarihçe

Yapı hakkında detaylı bilgi edinilebilecek herhangi bir kitabe yahut dönem kaynağı bulunmamaktadır. Yapının eski kaynaklarda, “Panaia” ya da SurpSerkis” adı ile anıldığı, üç katlı olduğu ve Meryem Ana adına mal edilen kutsal suyun şifa dağıttığı düşüncesine inanılmaktadır.²²⁵ (**Res 91**) Kilisenin doğu bölümünde mağaradan gelen su, az da olsa akmaya devam etmektedir. Yapının batı duvarına bitişik bir çeşmesi, çeşme ile bitişik bir sarnıcı ve sarnıca ulaşan su kanalı günümüze kadar ulaşmıştır.²²⁶ Evvelinde küçük bir mağara olan bu yapının genişletilerek M.S 4. veya 5. yüzyılda kiliseye dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir.²²⁷

Kilise olarak kullanılan bu mağara yapısına Osmanlı Dönemi'nde yapılmış tek gözlü küçük bir taş kemer köprü ile ulaşılmaktadır.²²⁸ Giresun ve çevresinde örneklerine az da olsa rastlanan bu küçük kaya kiliselerinin inşa tarihleri, Hristiyanlığın ortaya çıkışı ve yayılmaya başladığının ilk dönemlerine denk gelmektedir.²²⁹ Nitekim M.S 30 yılı dolaylarında İsa'nın Kudüs'te çarmıha gerilip öldürülmesiyle²³⁰ ardında kendisine inanan havarilerinden başka Hristiyan halk bulunmuyordu ve 12 havari olarak da bilinen İsa'nın bu seçkin öğrencileri sayesinde Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun doğusunda Filistin'de dahi gelişmiş, Ön Asya eyaletlerinde ve batıda da yayılım göstermiştir.²³¹ Bu yayılma sürecinde Pagan inancına sahip olan Roma'nın baskı ve zulmünden kaçan ilk Hristiyanlar, çöllere, dağlara ve mağaralara sığınmışlardır.²³² İlk Hristiyanlar, birlikte

²²³ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²²⁴ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/>

²²⁵ <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-161769/dini-yapilar.html>

²²⁶ Altar, a.g.e., s.141

²²⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²²⁸ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²²⁹ Buyruk, H., ‘Bulacak Acısı Kaya Kiliseleri’, *Uluslar Arası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt 7 Sayı 34, 2014, s.444.

²³⁰ Koch, a.g.e., s. 4.

²³¹ A.g.e., s.2.

²³² Talbot, M. A., ‘Bizans Manastır Sistemine Giriş’, *Cogito* 17, 1999, s. 161-176.

ibadet edebilmek, vaftiz edilmek, din öğretisi edinmek ve imkânlar dâhilinde ölülerini defnetmek için kapalı mekânlara ihtiyaç duymuşlardır.²³³ Bu gerekçelerden ötürü kayaların içerisinde gizli sığınaklar tarzında, şapel, kilise, manastır gibi ibadet mekânları oluşturmuşlardır.

Kayalara oyulma yöntemiyle inşa edilen şapel, kilise ve manastır gibi dini yapı çeşitleri sadece Anadolu'ya özgü bir tarz olmayıp, Suriye, Mısır, Filistin, Balkanlar, Filistin, Rusya ve Avrupa'da da karşımıza çıkmaktadır. Ancak önemli bir kısmı Kapadokya Bölgesi'nde bulunmaktadır.²³⁴ Meryem Ana Kaya Kilisesinin Kufa Kuyusu²³⁵na açıldığı, ayrıca tapınağın üç katlı olduğu ve şifahane olarak kullanıldığı söylenir.²³⁶Tarihsel süreç içerisinde farklı deformasyonlara maruz kalan yapı Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca 1986 yılında koruma altına alınmıştır ve T.K.T.V.K.K'nun 14.02.1986 gün ve 1917 sayılı kararı ile tescillenmiştir.²³⁷

3.2.4.2 Mimari Özellikler

Mağara içerisinde yer alan kilise yapısının batı duvarına bitişik bir çeşme, sarnıç ve su kanalı bulunmaktadır.²³⁸ Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı bir planı olan yapının kuzey cephesinde bir adet girişi bulunmaktadır.(**Çiz 23 - Res 90**) Yapı tek nefli olup, naos bölümü batı duvarında yer alan üç adet pencere açıklığından aydınlanmaktadır.²³⁹ Apsis bölümü nefin uç kısmında daralan bölümde bulunmaktadır. İç mekânda üst örtü beşik tonozdur.(**Res 93**) Yapının çevresi bir atriumla çevrelenmiştir.²⁴⁰ Yapıda kullanılan malzemeler genel olarak kaba yontu taşlar olmakla birlikte yer yer düzgün kesme taşlar da kullanılmış ve taşların araları beyaz harçla sıvanmıştır.²⁴¹Yapının batı cephesinin duvarında ve beşik tonozlu üst örtü kısmında bazalt taş kullanımı görülmektedir.²⁴² Batı Cephesinin kuzey köşesinin altında cepheye bitişik bir çeşme yer

²³³Koch, a.g.e., s.19.

²³⁴ Buyruk, a.g.e.,s.444

²³⁵ Pontus devrinde ziyaretgah olarak kullanıldığı söylenen Kufa Kuyusu kalenin kuzeye bakan cephesinin eteklerinde yer alır. Kuyunun ağzı 2 metre uzunluğunda, 80 cm. genişliğinde olan kesme taşlardan inşa edilmiştir. Kuyunun su seviyesine olan derinliği 7-8 metredir.

²³⁶ Ataç,A., *Bütün Yönleriyle Giresun İli*, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (Bitirme Tezi), Lefkoşa, 2000. s.26

²³⁷İltar, G., *Giresun Meryem Ana Kaya Kilisesi Sanat Tarihi Araştırma Raporu*, Giresun, 2012, s.9

²³⁸ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/>

²³⁹ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/>

²⁴⁰ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁴¹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁴²İltar, a.g.e.,s.11.

almaktadır ve niş şeklinde olan bu çeşme yuvarlak kemerlidir.²⁴³ (**Res 92**) Nişi çevreleyen kemer taşı düzgün yonu taştır. Çeşme aynalı 7 parçalı düzgün kesilmiş say taştan oluşur ve çeşme oluğu taştan yapılmıştır.²⁴⁴

Çeşme lülesi yerindedir. Çeşmenin üstünde ve kemerin hemen altında yatay dikdörtgen bir açıklık olup bu açıklık, duvarın arkasında ve kilise zemininin altında yer alan sarnıca açılır.²⁴⁵ Bazalt taş, tonozu taşıyan kemerlerde kesme, diğer yerlerde moloz şeklindedir. Kilise içerisindeki duvarlarda yer yer tuğla malzeme kullanıldığı da görülür. Kuzey cephe duvarının üzeri alaturka kiremit ile örtülmüştür. İç mekânda duvar yüzeyleri, içerisinde saman ve koyunyününe benzeyen katkılarının bulunduğu şıma²⁴⁶ adı verilen beyaz bir malzeme ile sıvanmıştır²⁴⁷. (**Res 94-95**)

Kilisenin üzeri mağaranın iç kısmından beşik tonozla örtülmüş olup yapının doğu cephesine yarım yuvarlak bir apsis bölümü eklenmiştir.²⁴⁸ (**Res 94**) Kilise içerisinde birçok niş mevcut olup bazıları onarım görmüş durumdadır. Kilisenin apsis kısmından ileriye doğru devam eden mağaradan gelen su, kilise altındaki beşik tonozlu bir kanaldan geçirilerek sarnıca taşınmış, buradan da çeşmeye bağlanmıştır.²⁴⁹ Giresun ve Doğu Karadeniz tekeline karşımıza çıkan ve kaya oyma tekniği ile inşa edilen bu küçük ölçekli ibadet yapıları Karadeniz Bölgesinde Roma İmparatorluğu döneminden itibaren görülmektedir.²⁵⁰

Giresun Merkez İlçe’de yer alan Meryem Ana Kaya Kilisesine en yakın örnek yine Giresun’un bir başka ilçesi olan Bulancak’da yer alan Acısu Kaya Kilisesidir ve her ik yapı birbirine benzer özellikler taşır.²⁵¹ (**Çiz 24 - Res 96-97-98**) Meryem Ana Kaya Kilisesine benzer özelliklerde diğer kilise örnekleri en çok Orta Anadolu Bölgesinde Kapodokya bölgesinde karşımıza çıkmaktadır.²⁵² Bu durumun en önemli sebebi bölgenin coğrafi koşullarının kaya kiliseleri yapımı için uygun olmasıdır.

²⁴³A.g.e., s.11-12.

²⁴⁴A.g.e., s.11-12.

²⁴⁵A.g.e., s.11-12.

²⁴⁶Şıma, balmumuna benzer bir madde.bkz: <https://www.turkcesozlukler.com/%C5%9F%C4%B1ma-nedir-ne-demek>

²⁴⁷İltar, a.g.e.,s.11.

²⁴⁸ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁴⁹ <https://giresunblog.com/meryem-ana-kaya-tapinagi/>

²⁵⁰ Buyruk, a.g.e., s. 445.

²⁵¹A.g.e., s. 445.

²⁵²A.g.e., s. 445.

Hristiyanlığın yayılma sürecinde, bu yeni dinin henüz yasak olması nedeniyle insanlar yeraltlarına veya insan ayağının fazla değmediği, yaşam alanlarından uzak yerleşim yerlerini seçmişlerdir. Bunların yanında Kapadokya’da kaya kiliselerinin bu kadar çok yaygın inşa edilmiş olması gözden uzak vadilerin yanında, yumuşak dokulu kayaların kolay oyulması faktörüdür.²⁵³ Bu yüzden Hristiyanlığın ilk evrelerinden başlayarak Orta çağ süresince söz konusu bölgede birçok şapel, kilise ve manastır yapısı kayalara oyularak inşa edilmiştir.

3.2.4.3 Süsleme

Yapının çoğu kaya bloğunun içine doğru oyulmasına rağmen içeriye girildiğinde hem kayanın ağırlığını hem de mimarının estetik duruşunu hissetmek mümkün. Yapıya merdivenler ve kısa bir yürüyüş yoluyla ulaşılarak kuzey cephesindeki bir adet girişten girilmektedir.²⁵⁴ Giriş kısmı çokta anıtsal olmasa bile kemerle gösterilmiş olup içe gömülü yapılarak yapının orada olduğunu göstermektedir. Giriş kapısı üstünde büyükçe Haç işareti bulunmaktadır. Tek nefli olan bu yapı batı duvarındaki üçgen açıyla yerleştirilmiş üç pencereyle aydınlanmaktadır. Apsis kısmı nefin daralan ucunda bulunmaktadır. Burada kullanılan örtü tuğla örgüsü beşik tonozdur.²⁵⁵

Kapadokya kiliselerinde ek olarak birden fazla apsis, narteks, naos vb. gibi farklı bölümler de bulunmaktadır. Ayrıca bu kadar derin oyulmuş kilise sayısı çok fazla görülmemektedir. Yapının iç mekânında duvar yüzeylerinin tamamen sıvandığı görülmektedir ve sıvaların üzerinde fresk izine rastlanmaktadır ancak çok azı anlaşılabilmekte olup, mavi rengin kullanıldığı görülmektedir.²⁵⁶

Apsis zemini moloz taş dizimiyle oluşturulmuştur. Apsiste resim sanatı adına süsleme görülmemektedir. Daralan ucta sol duvarda bir niş görülmektedir. Ayrıca apsis tavanında altın yaldızla kalem işiyle yapıldığını tahmin ettiğim sırasıyla yıldızlar görülmektedir. Ancak sol yanında birer kemer altında bulunan nişler bulunmaktadır. Yapıya gidiş yoluna çıkmadan sol kısımda yontma taşla örülmüş kemer le belirtilen bölüm ve kilisenin hemen altına denk gelen dışa taşırılmış yine aynı teknikle örülmüş kör bir bölüm bulunmaktadır.²⁵⁷ Bu bölümler yapının alt kısmında bulunan kanal ve sarnıcın

²⁵³A.g.e., s. 445.

²⁵⁴ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁵⁵ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁵⁶İltar, a.g.e.,s.11.

²⁵⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

bulunduğu kısımdır. Yapının ana mekânının zemin kısmı toprakla kaplanmıştır ve zeminde define aramak gerekçesiyle büyük çukurların açıldığı görülür.²⁵⁸ Giresun Müzesi tarafından burada kurtarma kazısı yapılmıştır ve yapılan kazıda, sarnıca giden su kanalı ve üç adet mezar ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁹

Kilise tek nefli bir yapıya sahip ve taşıyıcı sistem taşımamaktadır.²⁶⁰ Kapadokya kiliselerine nazaran bunun sebebi kaya bloğundan dışa taşkın çok büyük bir alanı bulunmamaktadır.²⁶¹ Kapadokya yapılarında genelde kullanılan taşıyıcı sistemler ve yapının plan tipi açısından çok farklı olsa da aslında yapının bulunduğu alan açısından benzer özellikler taşımaktadır.²⁶² Meryem Ana Kilisesi tek nefli kaya kiliselerine örnek olarak gösterilecek en iyi örneklerden biri olmakla birlikte günümüzde önemini korumaktadır.

²⁵⁸İltar, a.g.e., s.11.

²⁵⁹İltar, a.g.e.,s.11

²⁶⁰ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>

²⁶¹Ötüken, Y., *Göreme*, Ankara, 1987, s. 46.

²⁶²A.g.e., s. 46.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

‘Giresun Merkez İlçe’de Kilise Yapıları’ adlı tez çalışmamız kapsamında, tamamı Giresun Merkez İlçede bulunan 4 adet kilise yapısı incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde, erken dönemlere tarihlendirilen ve bir Bizans şapeli durumunda olan, Meryem Ana Kaya Kilisesi haricindeki diğer 3 kilise yapısı, Geç Osmanlı olarak nitelendirebileceğimiz bir döneme tarihlendirilmektedir. Erken dönem örneği olan Meryem Ana Kaya Kilisesi ile 19. ve 20. yüzyılların Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Giresun İli Merkez İlçede ve merkeze bağlı köylerde bulunan kilise yapılarının, bölgenin diğer noktalarında inşa edilen kilise yapılarıyla mimari üslup, plan ve malzeme – teknik bakımından benzerlikler gösterdiklerini söyleyebiliriz.

19 yüzyılda inşa edilen Geç Dönem Kilise yapıları içerisinde, Giresun İli Merkez İlçe’de yer alan Gogora Rum Ortodoks Kilisesi, Kapalı Yunan Haçı planlı ve 3 nefli bir kilise yapısıdır. Dikdörtgen bir taban üzerinde doğu - batı doğrultusunda uzanan, Gogora Rum Ortodoks Kilisesi’nin, inşa edildiği dönemin tüm mimari üslup ve özelliklerini yansıtmakla birlikte, Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi’nde yer alan ve Aziz Georgios’aithafen yine aynı dönemde inşa edilen Licese Kilisesi’yle neredeyse aynı üslup ve plan şemasına sahip olduğu görülür. Her iki kilise yapısı için de bulundukları bölgenin coğrafi ve sosyal koşulları dikkate alınarak bakıldığında, kütsel hacimleri ve mimari etkileriyle banilerinin gösteriş ve ihtişam bakımından 19. yüzyılda bölgenin çok uzağında, başkentte yer alan Geç Dönem Osmanlı Kilise yapılarından oldukça öykündükleri ve bu yapılardan çok da geri kalmadıklarını söyleyebiliriz.

Gogora ve Licese kiliseleri plan ve üslup bakımından gösterdikleri benzerliği kuruluş ve malzeme açısından da göstermekle birlikte; her iki yapıda doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir tabana oturur ve kapalı Yunan Haçı plana sahiptirler. Duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde konumlanan bu yapılar, çan kuleleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Zira Licese kilisesinde, 19. yüzyıl Rum Ortodoks Kilise yapılarında genel olarak görülen bitişik nizamda çan kulesi²⁶³ kullanımı söz konusudur. Ancak Gogora’da her ne kadar günümüzde mevcut olmasa da, kaynaklara ve eski Resimlere göre kuzey avlu girişinin yanında bir çan kulesi bulunduğu anlaşılr.

²⁶³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Yılmaz, a.g.e., s.195-206.

Bölgede bulunan ve 19. yüzyıl yapıları olarak kabul gören bu iki kilise, günümüzde İstanbul'da bulunan ve Bizans dönemi kilise yapıları olup, sonradan işlev değiştirerek cami halini alan Akataleptos Manastırı Kilisesi (Kalenderhane Camii) ve HagiaTheodosia (Gül Camii) ile plan şemaları bakımından bire bir benzerlik göstermektedir. Ancak başkent tipi kiliseler söz konusu olduğunda, Gogora ve Licese gibi örnekler, bulundukları bölgenin coğrafi şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidirler. Zira Gogora Rum Ortodoks Kilisesi kendisi gibi, yine 19.yüzyılda başkentte inşa edilen Rum – Ortodoks kiliselerinin belkide en önemlilerinden biri olan, St. Stefan Rum Ortodoks Kilisesi (Demir Kilise) ile plan şeması bakımından benzerlik gösterir. Fakat malzeme ve teknik bakımdan bu iki kilise kesin olarak birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Gogora Kilisesi bulunduğu bölgeye binaen coğrafyasına uyum göstererek ana malzeme olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Ancak St. Stefan Kilisesi, kuruluşu gereği inşa edildiği zemine uygun olması adına demir malzemeden inşa edilmiştir. St. Stefan Kilisesi bu yönüyle dünyadaki ender örneklerden biri olarak gösterilmektedir. Ayrıca, St. Stefan Kilisesi'de tıpkı Gogora ve Licese Kiliseleri gibi yapıya bitişik nizamda bir çan kulesine sahiptir. Dolayısıyla, bu yönüyledebenzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.²⁶⁴

Sonuç olarak başkentteki Rum-Ortodoks kilise yapıları Bizans Sanatının mirası üzerinde yükselmiş olup, Osmanlı Devleti'nin kuralları çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu vesileyle Rum Ortodoks cemaati, Hıristiyanlık inancına sahip Bizans Devleti ile İslamiyet'in temsilcisi Osmanlı Devleti arasında kültürel bir bağ oluşturarak hem Bizans'dan hem de Osmanlı'dan farklılaşan kendine özgü bir mimari tarz geliştirmiştir.²⁶⁵ Bu mimari tarz anlayışı, tez konumuzda yer alan Doğu Karadeniz bölgesi örneklerinden baktığımız vakit, taşrada da aynen korunmaya çalışılmış fakat bölgesel etkilerin de yoğun olarak hissedildiği bir üslupta gelişim göstermiştir diyebiliriz. Yapılardaki hacimsel oranlar, inşa ve yapım teknikleri, süsleme ve daha birçok unsurda bu bölgesel etkileri rahatlıkla görebiliriz.

19. yüzyılda inşa edilen Geç Dönem Kilise yapıları içerisinde, Giresun İli Merkez İlçe'de Karaali Köyü sınırları içerisinde bulunan Karaali Köyü Kilisesi de yine bazilikalplanlı, üç nefli ve üç apsisli olup yığma yapım tekniğinde inşa edilmiştir. Doğu – batı doğrultusunda uzanan Karaali Köyü Kilisesi inşa edildiği dönemin tüm mimari üslup

²⁶⁴Aytar, a.g.e., s.9

²⁶⁵Sayar, a.g.e., s.288

ve özelliklerini yansıtmakla birlikte, Giresun İli Alucra İlçesinde yer alan Çakrak Köyü Kiliseleri ve Kamışlı Köyü Kilisesi ile oldukça yakın benzerlikler göstermektedir. Söz konusu kilise yapılarının plan şeması, inşa ve yapım teknikleri yanında üst örtü bakımından da Karaali Köyü Kilisesi ile birlikte değerlendirilebileceğine vurgu yapmıştık. Zira, söz konusu bu kiliselerin bulundukları bölgenin coğrafi ve sosyal koşulları dikkate alınarak bakıldığında kütsel hacimleri ve mimari etkileriyle, bazilikal planda bölgenin diğeri bir önemli 19. yüzyıl kilisesi olan Yason Kilisesi'nden geri kalmadığını tekrar hatırlatalım.

19. yüzyılda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde inşa edilen Geç Dönem Kilise yapılarından en dikkat çekenlerinden birisi, şüphesiz ki Giresun İli Merkez İlçede yer alan Kapusen Katolik Kilisesidir. Bu kilise, kuzey - güney doğrultusunda, bazilikal planlı olarak inşa edilmiştir. Kesme taş duvarlarla çevrelenen yapının sivri kemerli ve oldukça gösterişli bir giriş kısmı olup, yakınlarda bulunan ve yine aynı dini grup (Kapusen rahipleri) tarafından benzer dönemlerde inşa ettirilen Samsun Mater Dolarosa ve Trabzon Santa Maria kiliseleriyle plan, malzeme – teknik ve kuruluşları bakımından benzerlik göstermektedir.

Ancak, tıpkı Kapalı Yunan Haçı planlı inşa edilmiş olan ve Bizans geleneğinden geldiğini söyleyebileceğimiz Rum kilisesi örneklerinde olduğu gibi, Doğu Karadeniz ve taşrada yer alan Katolik kilise yapıları başkentte yer alan örneklerle göre daha ihtiyaç ve nüfus dâhilinde daha küçük ve mütevazı ölçü ve boyutlarda inşa edilmişlerdir.

Bölgede yer alan ve araştırma konumuzun er erken tarihli kilise örneği olan Meryem Ana Kaya Kilisesi inşa edildiği M.S 4. ya da 5. yüzyılların koşulları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, kullanım amacı ve amaca yönelik hizmet karşılığında bulunduğu coğrafyaya uyum sağlamış, bulunduğu coğrafyanın koşullarını mimari açıdan iyi değerlendirmiş eşsiz bir sanat ve mimarlık değeri olduğu anlaşılr. Yakınlarında bulunan Acısu Kaya Kilisesi ile kullanılan malzemeler ölçeğinde benzerlikler gösterir ve Orta Anadolu'da Kapadokya bölgesinde yer alan kaya kiliselerinden etkiler barındırmaktadır.

Tüm bu değerlendirme ve incelemeler, bizlere Doğu Karadeniz ve Giresun Bölgesi'nde yaşayan gayrimüslim tebaanın inançları doğrultusunda ibadetlerini yerine getirebilmek için inşa ve imar ettikleri kilise yapılarında plan, malzeme-teknik ve işlev bakımından hem Bizans kilise mimarisini temel aldıklarını hem de Osmanlı mimarisiyle bu

geleneği harmanlayıp bulundukları ve yaşadıkları bölgenin coğrafiyasına uygun hale getirdiklerini gösterir.

Dönemin yapı ustaları başkent geleneği ile yerel özellikleri bir arada yorumlayarak ortaya güzide sanat eserleri ve mimari eserler çıkarmışlardır. Bu durumda bizlere düşen bu olağüstü güzellikte mimari kültürel miraslarımıza sahip çıkıp onların onarım ve bakımlarını asıllarına ve inşa edildikleri dönemin mimari üslup plan ve malzeme – tekniğine uygun bir biçimde yapıp koruyarak gelecek kuşaklara aktarmak ve tanıtımlarını en doğru Şekilde yaparak ülke turizmine katkıda bulunmaktır. Zira söz konusu kilise yapıları bizlere tarih boyunca çeşitli kültürlerin etkisi neticesinde zenginleşen mimari değerlerini sunmakla birlikte inşa edildikleri dönemin kültürel yaşamı, sosyal yaşantısı ve ekonomisi hakkında da fikirler vermektedir.

Bu bağlamda kültürel çeşitliliğin ve tarihsel mirasın bir birikimi olarak günümüzde varlığını sürdüren söz konusu mimari yapıların değerini bilmek mimari açıdan iyi durumda olanları korumak ve gerekirse Gogora ve Kapusen örneğinde olduğu gibi işlevini değiştirme usulüyle de olsa kullanmak gerektiği inancındayım. Karaali Köyündeki gibi kalıntı düzeyinde olan mimari kültür miraslarını ise mümkün mertebe aslına uygun olarak tıpkı Meryem Ana Kaya Kilisesi örneği gibi restore edip onararak halkın ziyaretine açıp bizden sonraki kuşaklara aktarmaktır. Bu elzem gerekliliğin tarihin boyunca boyunlarımıza astığı bir borç olduğunu hatırlatır saygılarımı sunarım.

ÇİZİMLER

Çizim 1: XVIII. Yüzyılın Başlarında Giresun'u Gösteren Gravür (*Joseph de Tournefort* ²⁶⁶)

Çizim 2: XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun'u Gösteren Gravür (*Hommaire de Hell*)²⁶⁷

²⁶⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/giresun>

²⁶⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/giresun>

Çizim 3 :XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun Şehri²⁶⁸

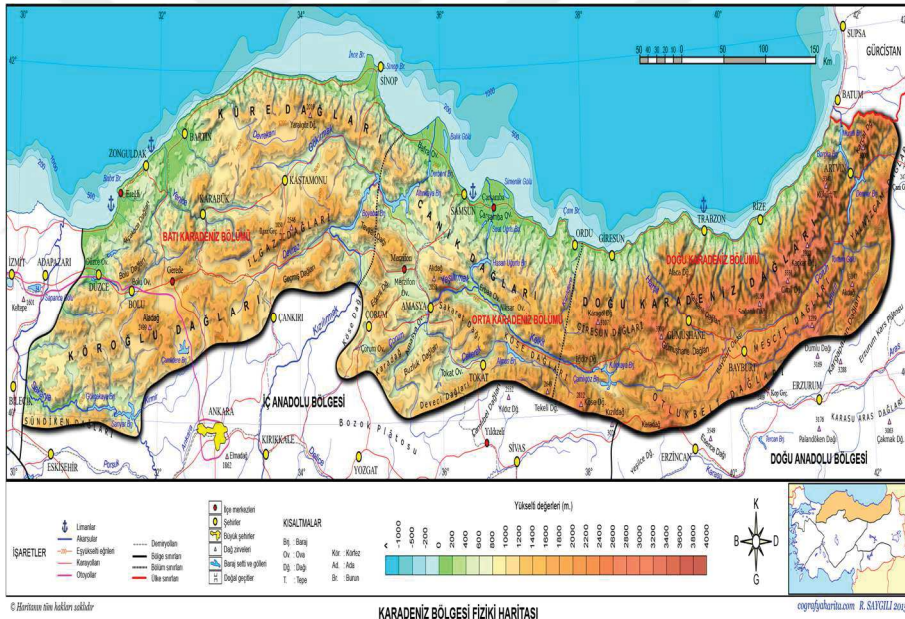
Çizim 4 :XIX. Yüzyıl Ortalarında Giresun Limanı²⁶⁹

²⁶⁸ <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>

²⁶⁹ <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>

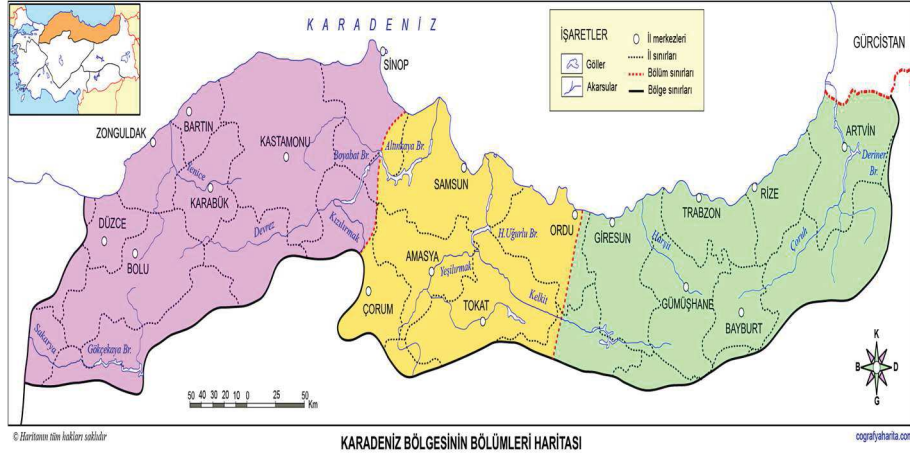
Çizim 5 : XIX. Yüzyıl'da Giresun'dan bir Görünüm ve Aziz Pantelemon Şapeli²⁷⁰

Çizim 6 : Karadeniz Bölge Haritası²⁷¹

²⁷⁰ <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>

²⁷¹ http://cografyahirita.com/haritalarim/4mkaradeniz_bolgesi_fiziki_haritasi.png

Çizim 7 :Karadeniz Bölgesi Bölümleri Haritası²⁷²

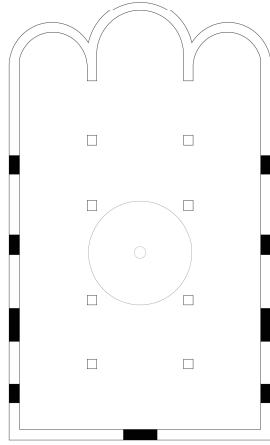

Çizim 8 : Giresun İl Haritası²⁷³

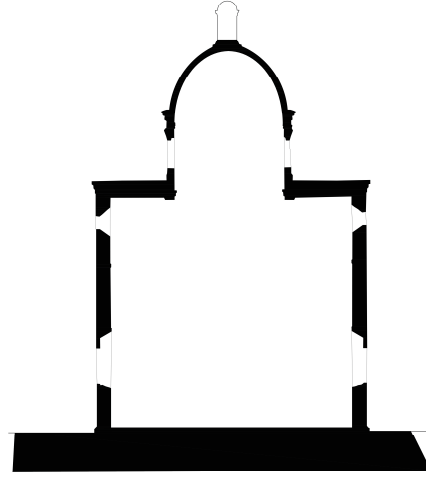
²⁷² <http://cografyaharita.com/haritalarim/4mkaradeniz-bolgesinin-bolumleri-haritasi.png>

²⁷³ <https://wikiegitim.com/giresun-ilceleri/>

K

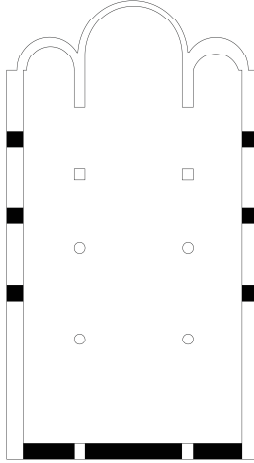

Çizim 9 :Gogora Kilisesi Planı
(Mimar Fatih EMİROĞLU – Tolga ÖZYER)

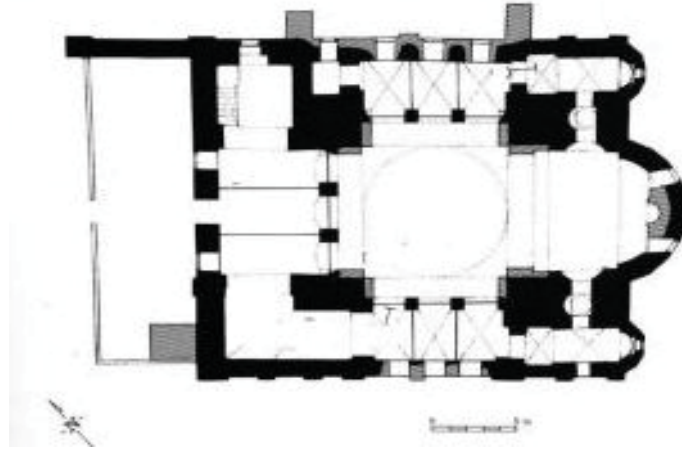

Çizim 10: Gogora Kilisesi Kesiti

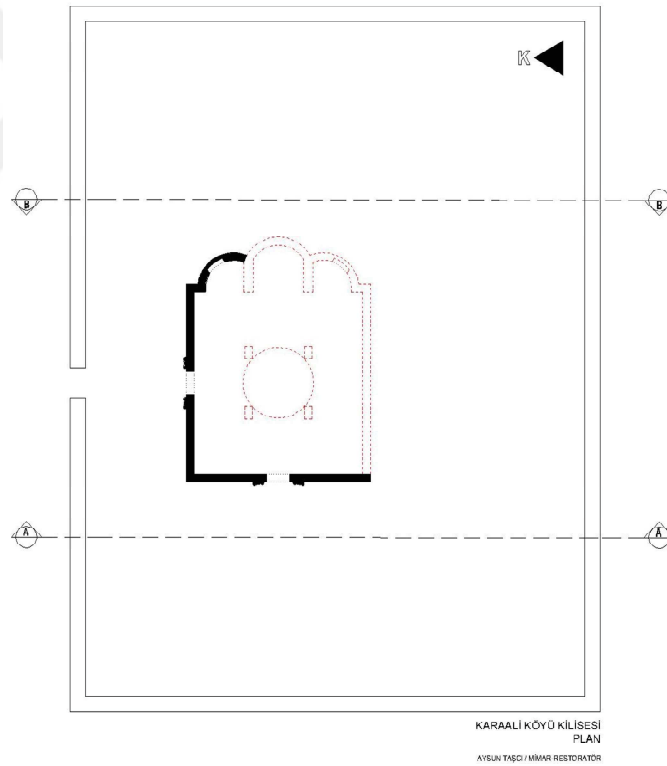
K

Çizim 11 :Licese Kilisesi Planı (Dokap)

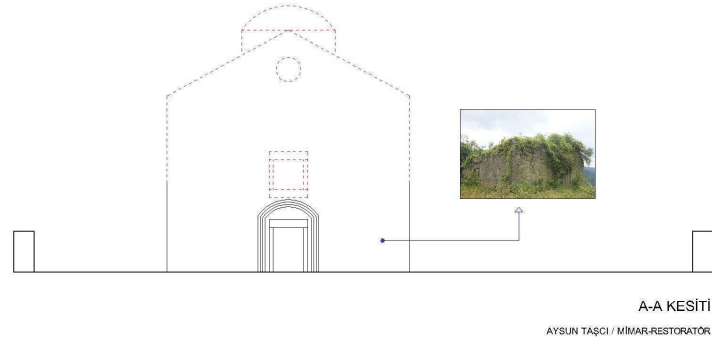

Çizim 12 :HagiaTheodosia Kilisesi (Gül Camii) Planı²⁷⁴

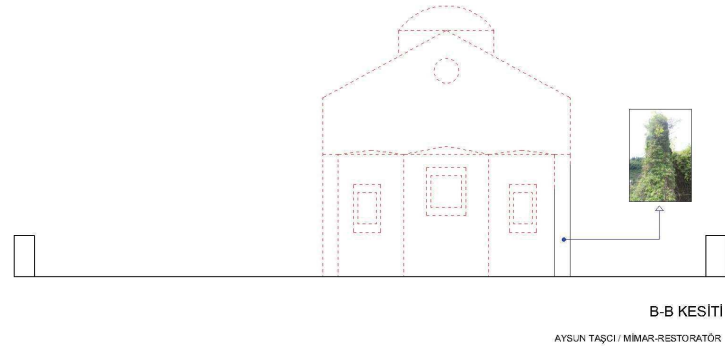

Çizim 13 :Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Planı (Restoratör-Mimar Aysun TAŞCI – Tolga ÖZYER)

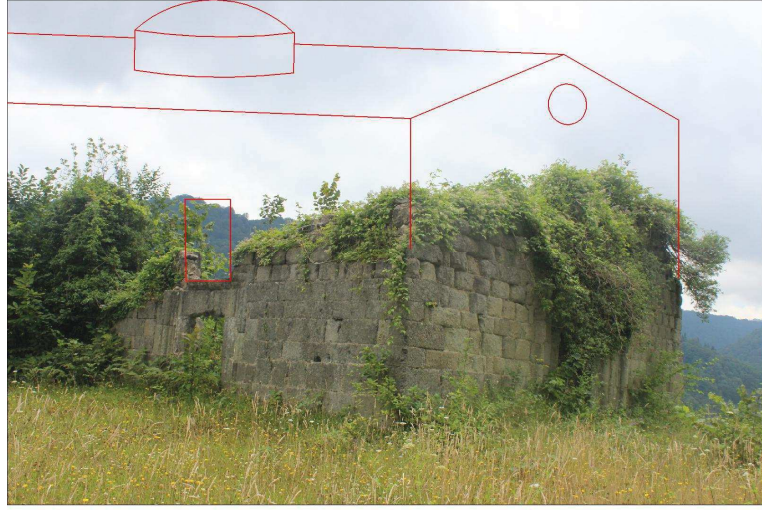
²⁷⁴ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=38433&start=15>

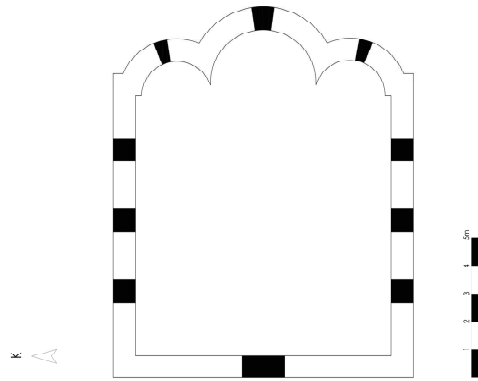
Çizim 14 :Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Kesit (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER)

Çizim 15 :Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Kesit 2 (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER)

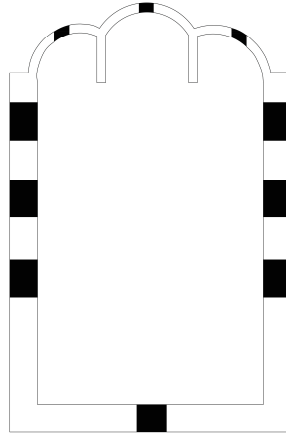

Çizim 16 :Karaali Köyü Kilisesi Restitüsyon Görünümü (Restoratör-Mimar Aysun TAŞÇI – Tolga ÖZYER)

Çizim 17:Kamışlı Köyü Kilisesi Planı (Dokap)

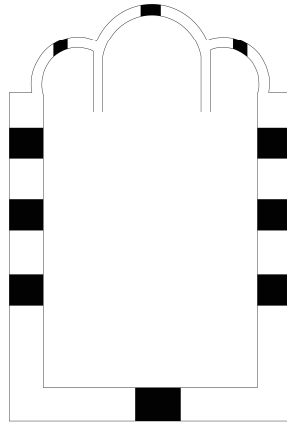
K

1 2 3 4 5m

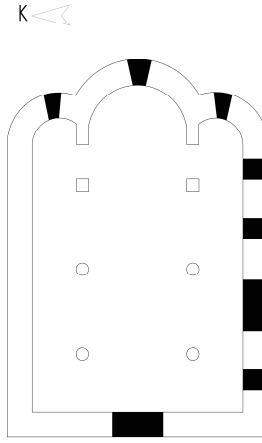
Çizim 18: Çakrak Köyü Çakrak 1 Kilise Planı (Dokap)

K

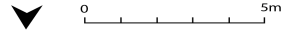
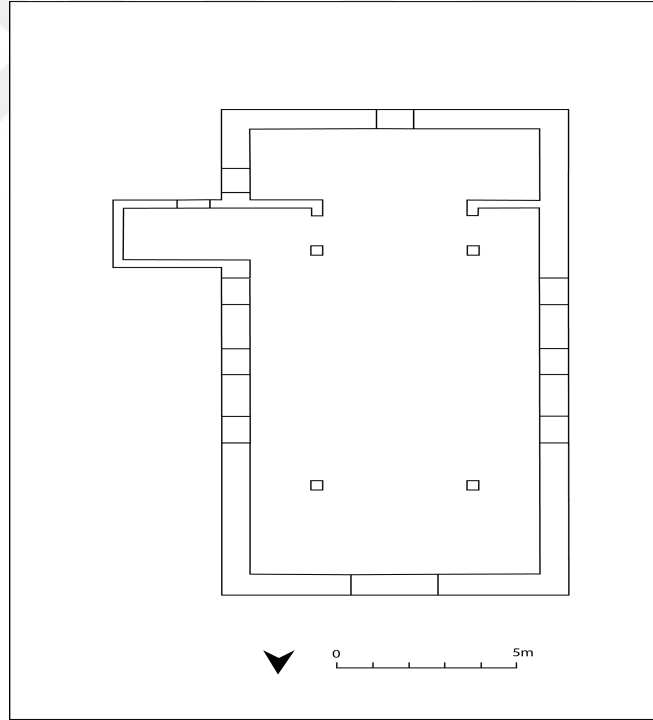

1 2 3 4 5m

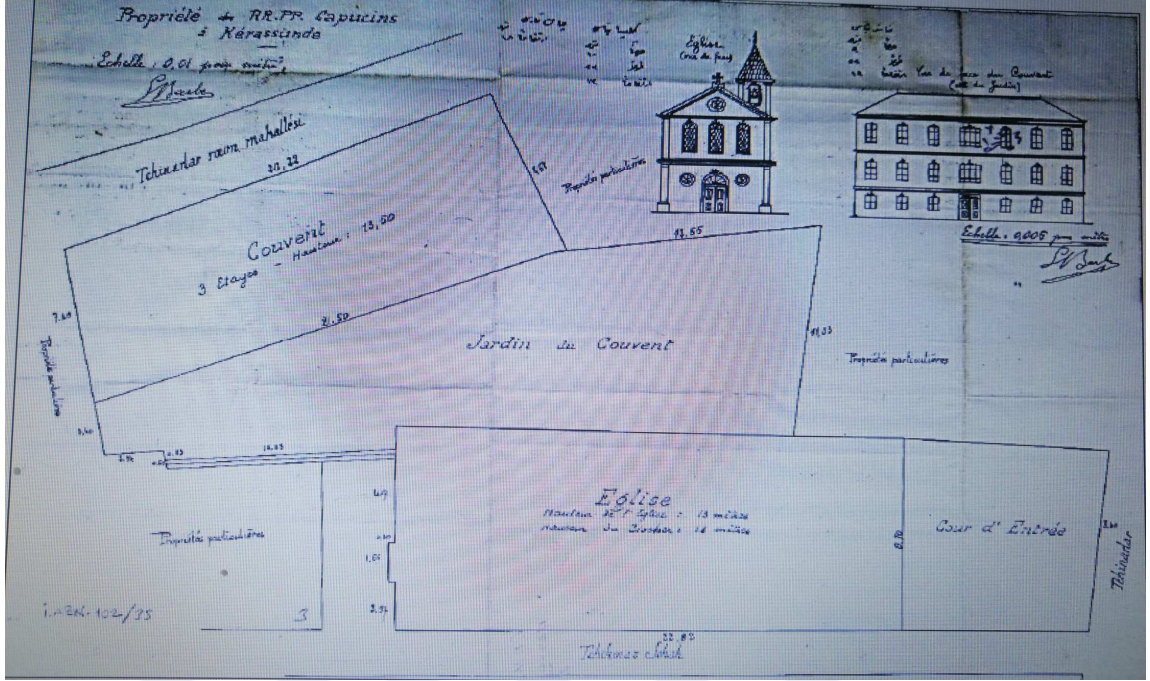
Çizim 19: Çakrak Köyü Çakrak 2 Kilise Planı (Dokap)

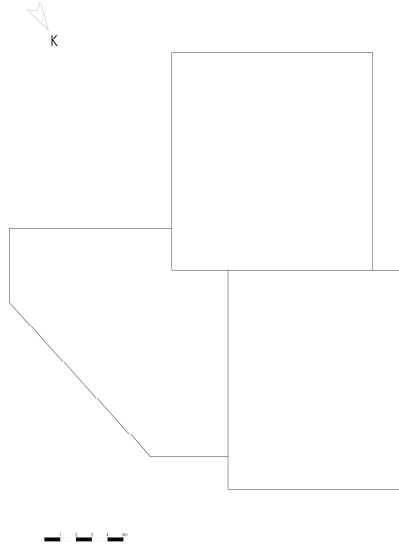
Çizim 20 :Yason Kilisesi Planı (Dokap)

Çizim 21 :Kapusen Kilisesi Planı (Dokap)

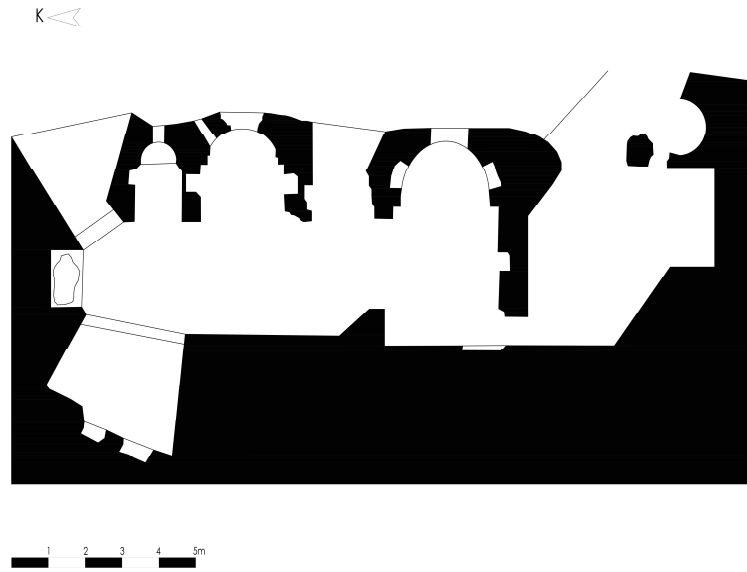
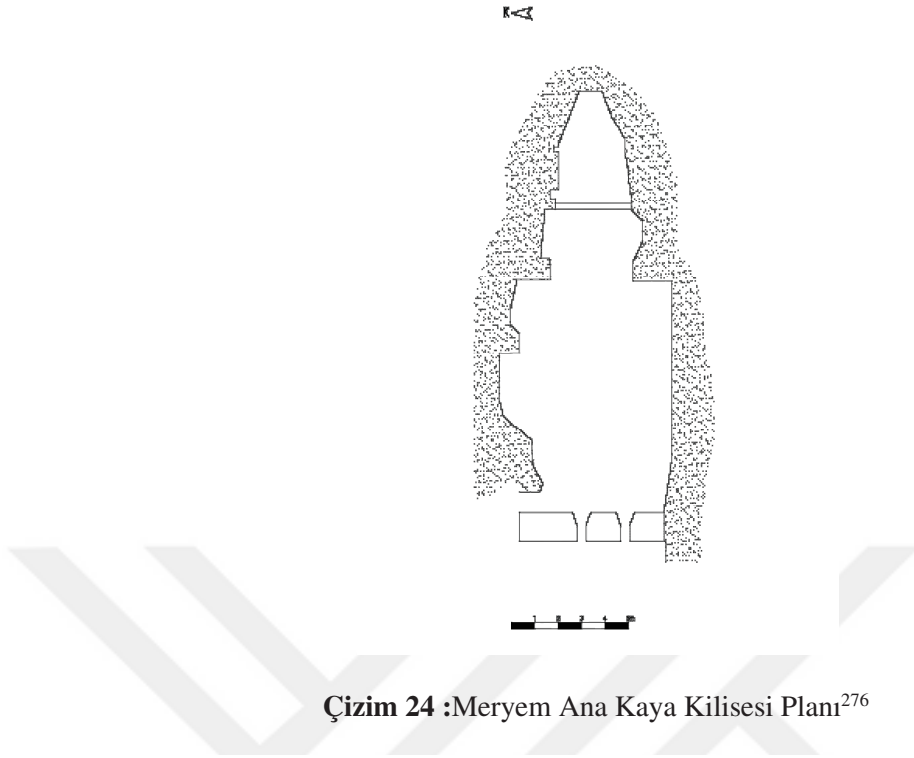

Çizim 22 :Kapusen Kilisesi İçin Önerilen Arsa ve Planları ²⁷⁵

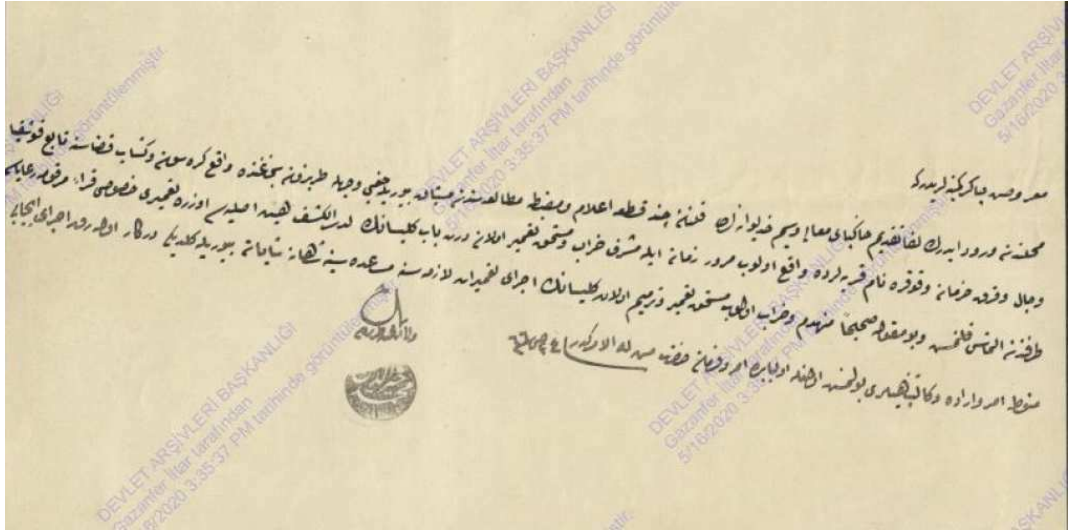
Çizim 23 :Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Planı (Dokap)

²⁷⁵ Özgür Demirkan , ‘ age ‘ S. 44

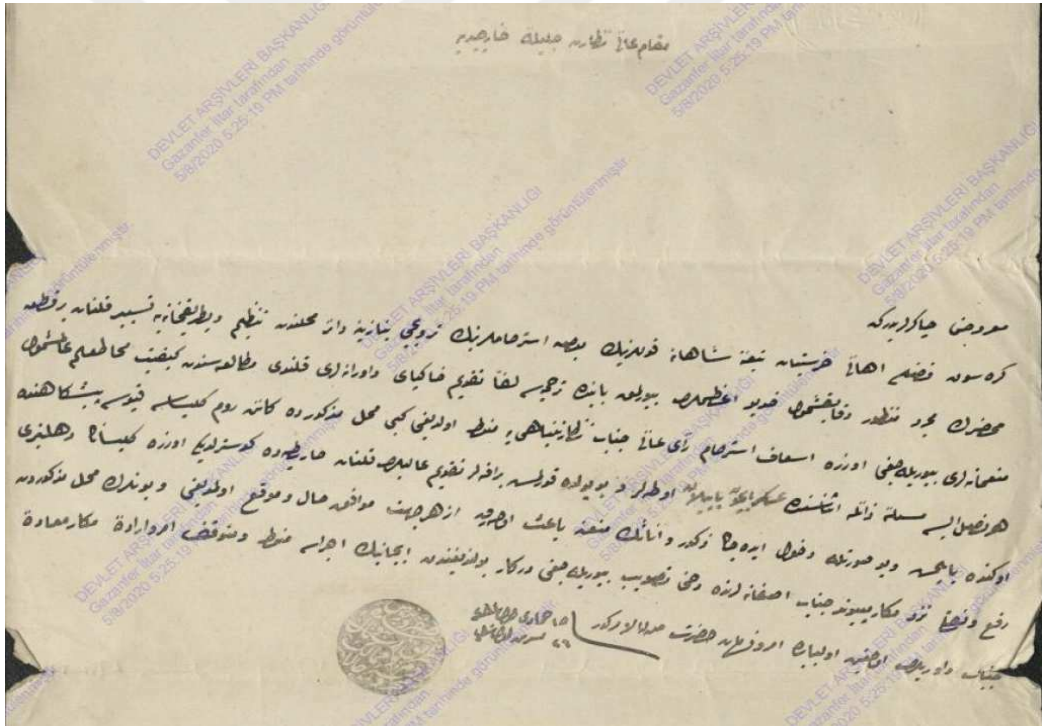

²⁷⁶ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/>

²⁷⁷ Buyruk, Hasan ‘ age ‘ S.449

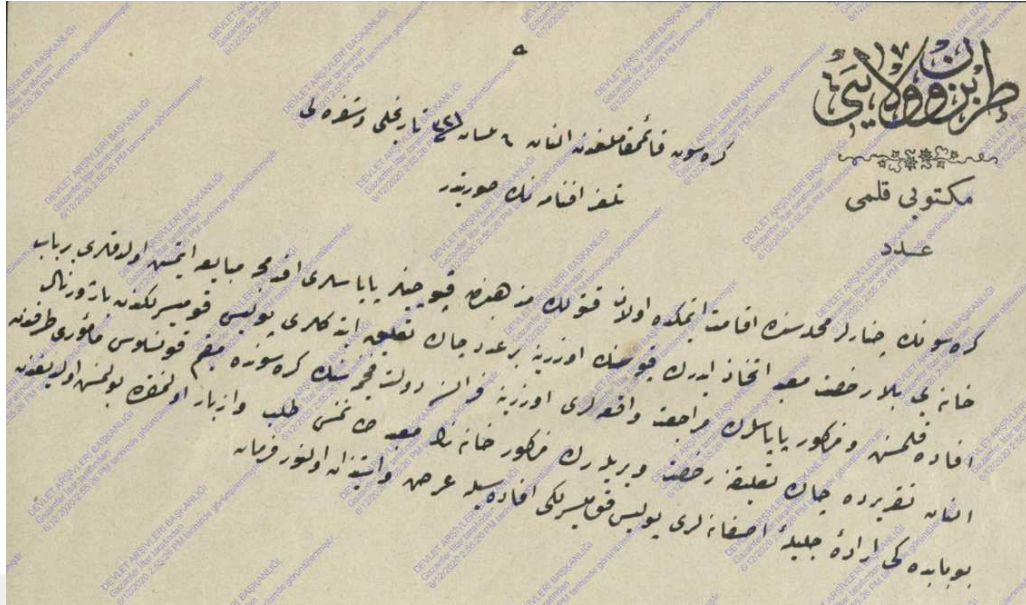
Çizim 26 : Belge 1. Kokora'da yeni bir kilise inşası için izin talebi²⁷⁸

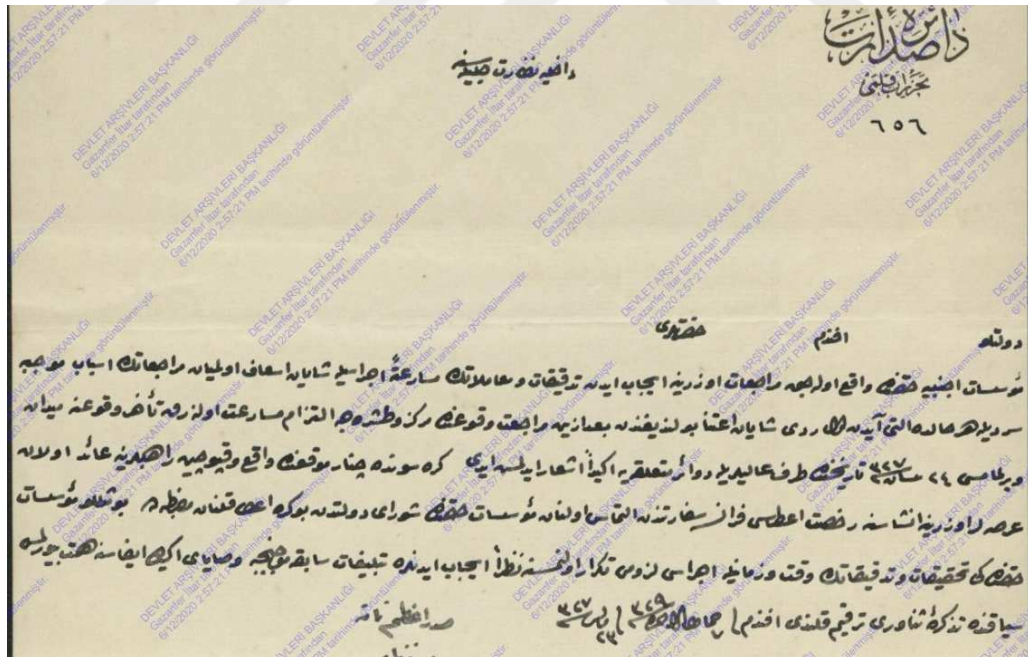
Çizim 27 : Belge 2. Kokora'daki kilise önüne yapılan odaların kaldırılması²⁷⁹

²⁷⁸ A.MKT.UM.nr.11-75 (Giresun Kuşkaya,Çal,Kırkharman ve Kokora Köylerindeki Harap Durumdaki Kiliselerin Tamiri

²⁷⁹ A.MKT.UM.nr.66/84 ; HR.MKT,nr.41/47

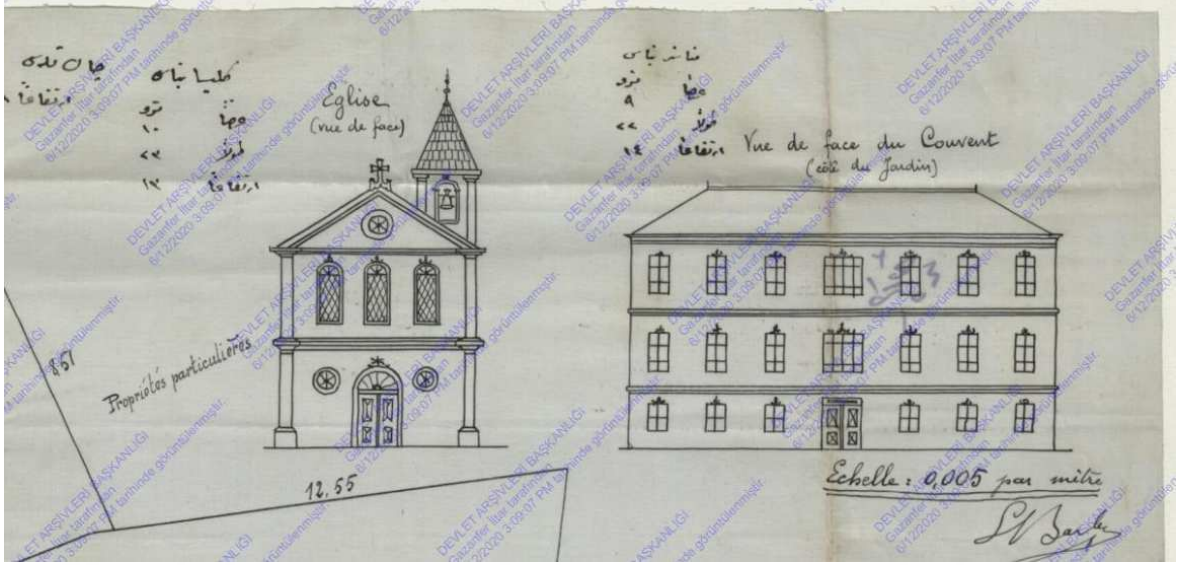
Çizim 28: Belge 3. Giresun Çınarlar Mahallesi'nde ikamet eden Katolik Mezhebi'nden Kapuçin papazlarının daha önce aldıkları bir haneyi mabed yaparak üzerine çan koydukları ve ruhsat olmadan mabed olarak kullanamayacaklarından haklarında gerekli muamelenin yapılması.²⁸⁰

Çizim 29: Belge 4. Giresun'da Çınarlar mevkiindeki Kapucun Rahibleri'ne ait arazi üzerine kilise, manastır ve çankulesi yapılmasına izin verildiğine dair.²⁸¹

²⁸⁰ DH.TMIK.M.nr.254

²⁸¹ İ.AZN.nr.102/35

Çizim 30: Belge 5. Giresun'da Çınarlar mevkiinde bulunan Kapiçin rahiblerine aid olub muvazaatan eşhas-ı malume uhdesinde mukayyed olan arsalar üzerine bir çan kulesini havi bir katolik kilisesi ile bir manastır inşasına ruhsat verildiği.²⁸² (1329C-13)

²⁸² DH.İD.nr.1236

RESİMLER

Resim 1: Giresun Şehri Genel Görünüm Gece²⁸³

Resim 2: Giresun Şehri Genel Görünüm Gündüz²⁸⁴

²⁸³ <https://giresun.bel.tr/giresun-resimleri/>

²⁸⁴ <https://giresun.bel.tr/giresun-resimleri/>

Resim 3 :Gogora Kilisesi Genel Görünüm Kuzey Cephe 1

Resim 4: Gogora Kilisesi Genel Görünüm Kuzey Cephe 2

Resim 5 :Gogora Kilisesi Genel Görünüm Güney ve Batı Cephe

Resim 6: Gogora Kilisesi Güney Cephe

Resim 7 :Gogora Kilisesi Güney ve Doğu Cephe

Resim 8 :Gogora Kilisesi Doğu Cephe

Resim 9 :Gogora Kilisesi Batı Cephe

Resim 10 :Gogora Kilisesi Batı Cephe ve Avlu Giriş Kısmı (Dokap) ²⁸⁵

²⁸⁵ <https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/#prettyPhoto>

Resim 11 :Gogora Kilisesi Üst Görünüm (Dokap)²⁸⁶

Resim 12 :Gogora Kilisesi Kubbe Örtüsü 1

²⁸⁶ <https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/#prettyPhoto>

Resim 13:Gogora Kilisesi Kubbe Örtüsü 2

Resim 14 :Gogora Kilisesi Mahzen Girişı

Resim 15 :Gogora Kilisesi Mahzeni 1. Koridor

Resim 16 :Gogora Kilisesi Mahzeni 2. Koridor

Resim 17 :Gogora Kilisesi Mahzenini İki Farklı Koridora Ayıran Kemerli Geçiş Bölümü

Resim 18 :Gogora Kilisesi Avlu İçindeYer Alan Papaz Evi 1

Resim 19 :Gogora Kilisesi Avlu İçinde Yer Alan Papaz Evi 2

Resim 20 :Gogora Kilisesi Avlu İçinde Yer Alan Çeşme Yapısı

Resim 21 :Gogora Kilisesi Cephe Duvarlarında Mahkumlardan Kalan İzler

Resim 22 :Gogora Kilisesi İç Mekan 1

Resim 23 :Gogora Kilisesi İç Mekan 2

Resim 24 :Gogora Kilisesi İç Mekan 3

Resim 25 :Gogora Kilisesi İç Mekan 4

Resim 26 :Gogora Kilisesi İç Mekan 5 Sütun Başlığı

Resim 27 :Gogora Kilisesi Kubbe Bezemesi (Freski)

Resim 28 :Licese Kilisesi Genel Görünüm (Dokap) ¹²⁸⁷

²⁸⁷ <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 29 :Licese Kilisesi Genel Görünüm 2 (Dokap)²⁸⁸

Resim 30 :Licese Kilisesi Genel Görünüm 3 (Dokap)²⁸⁹

²⁸⁸ [https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto\[instagram\]/5/](https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto[instagram]/5/)

²⁸⁹ <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 31 :Licese Kilisesi İç Mekan 1 (Dokap)²⁹⁰

Resim 32 :Licese Kilisesi İç Mekan 2 (Dokap)²⁹¹

²⁹⁰ <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

²⁹¹ <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

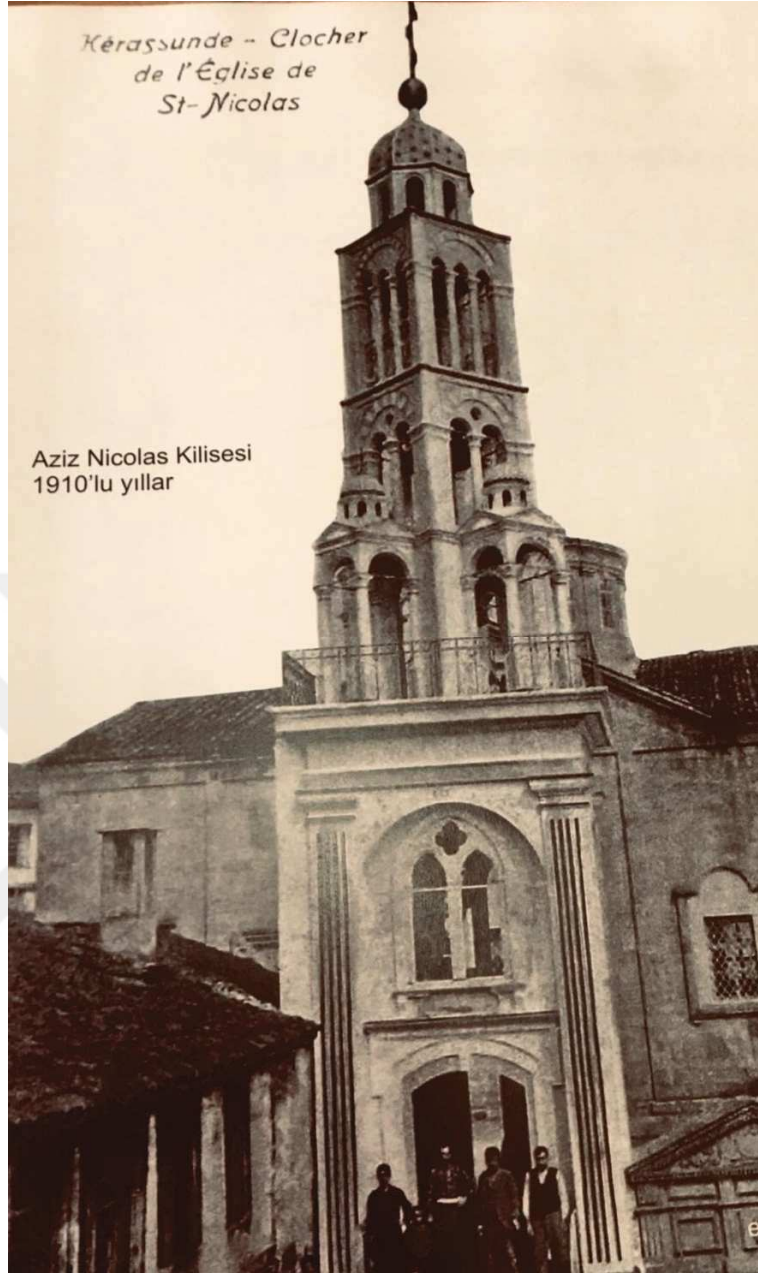
Resim 33 :Licese Kilisesi İç Mekan Süsleme Detayı (Dokap) ²⁹²

Resim 34 :Licese Kilisesi Dış Cephe Duvarı Süsleme Detay (Dokap) ²⁹³

²⁹² <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

²⁹³ <https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 35 :Gogora Kilisesine Ait Olduğu Düşünülen Çan Kulesi²⁹⁴

²⁹⁴ Tuncer, DERVİŞOĞLU, Ali, IŞIK, 'Ey Gidi Karadeniz', Giresun Bedensel Engelliler Gençlik ve Spor kulübü yayımları, Özyurt Matbaacılık , 1. baskı, Ankara 2011, s.247

Resim 36 :Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Pencere Nişi ve Kasnak

Resim 37 : Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Pencere Şebekeleri

Resim 38 : Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Mahkumlardan Kalma Duvar Yazıları

Resim 39 : Gogora Kilisesi Süsleme Detayı Cephelere Hareketlilik Katan Haç Formlu Niş

Resim 40: Gogora Kilisesi İç Süsleme Detayı İyon Sütun Başlığı

Resim 41 : Gogora Kilisesi İç Süsleme Detayı Pantokrator İsa İkonografili Kubbe Freski

Resim 42 :Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 1

Resim 43 :Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 2

Resim 44 :Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 3

Resim 45 :Karaali Köyü Kilisesi Genel Görünüm 4

Resim 46 :Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 1

Resim 47 :Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 2

Resim 48 :Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı Görünümü 3

Resim 49 :Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 1

Resim 50 :Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 2

Resim 51 :Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan 3

Resim 52 :Karaali Köyü Kilisesi ²⁹⁵

²⁹⁵https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C4%B0RESUN_KARAAL%C4%B0_K%C3%96Y%C3%9C_K%C4%B0L%C4%B0SE_KALINTISI.jpg

Resim 53 :Karaali Köyü Kilisesi Sütun Parçası

Resim 54 :Karaali Köyü Kilisesi İç Mekan Köşe Nişi

Resim 55 :Kilisesi Avlu Dışında Yer Alan Çeşme Yapısı

Resim 56 :Karaali Köyü Kilisesine Ait Olduğu Düşünülen Konak Evi

Resim 57 :Karaali Köyü Kilisesi Avlu Duvarı ve Konuk Evi

Resim 58 :Karaali Köyü Kilisesi Defineci Çukuru

Resim 59 :Çakrak 1 Nolu Kilise Genel Görünüm (Dokap)²⁹⁶

Resim 60 :Çakrak 1 Nolu Kilise Genel Görünüm 2 (Dokap)²⁹⁷

²⁹⁶ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

²⁹⁷ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

Resim 61 :Çakrak 1 Nolu Kilise İç Mekan 1 (Dokap)²⁹⁸

Resim 62 :Çakrak 1 Nolu Kilise İç Mekan 2 (Dokap)²⁹⁹

²⁹⁸ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

²⁹⁹ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

Resim 63 :Çakrak 2 Nolu Kilise Genel Görünüm 1(Dokap)³⁰⁰

Resim 64 :Çakrak 2 Nolu Kilise Genel Görünüm 2 (Dokap)³⁰¹

³⁰⁰ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

³⁰¹ <https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

Resim 65 :Çakrak 2 Nolu Kilise İç Mekan (Dokap)³⁰²

Resim 66 :Kamışlı Köyü Kilisesi Genel Görünüm (Dokap)³⁰³

³⁰² <https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/#prettyPhoto>

³⁰³ <https://karadeniz.gov.tr/kamisli-koyu-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 67 :Yason Kilisesi Genel Görünüm 1 (Dokap) ³⁰⁴

Resim 68 :Yason Kilisesi Genel Görünüm 2

³⁰⁴ <https://karadeniz.gov.tr/yason-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 69 :Yason Kilisesi İç Mekan 1

Resim 70 :Yason Kilisesi İç Mekan 2

Resim 71 :Kapusen Katolik Kilisesi Tarihi Görünüm (T. Dervişoğlu Arşivi 1990) ³⁰⁵

Resim 72 :Kapusen Katolik Kilisesi Batı Cephesi (Dokap) ³⁰⁶

³⁰⁵ Özgür, DEMİRKAN ‘ age ‘ , S. 46

³⁰⁶ <https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/#prettyPhoto>

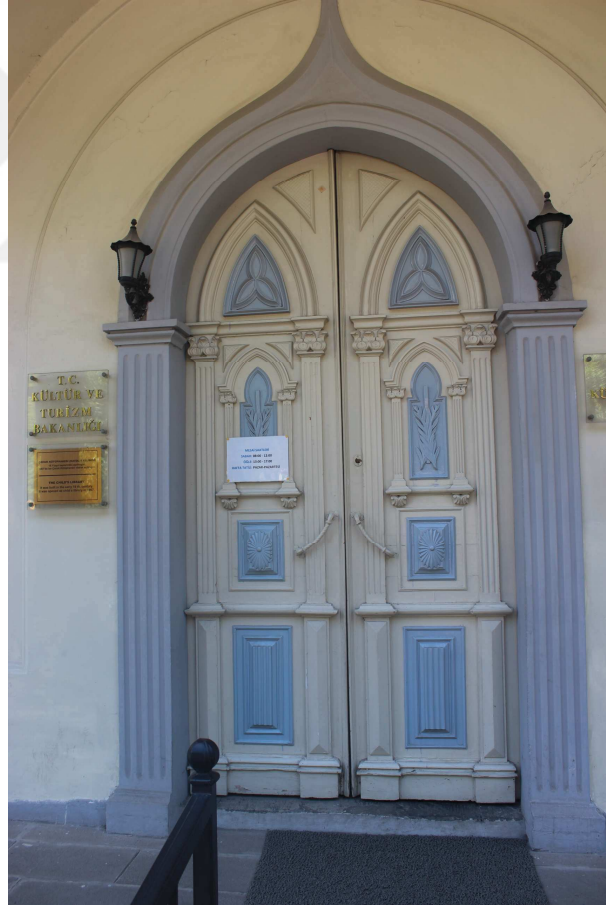
Resim 73 :Kapusen Katolik Kilisesi Doğu Cephesi

Resim 74 :Kapusen Katolik Kilisesi Kuzey Cephesi

Resim 75 :Kapusen Katolik Kilisesi Güney Cephesi

Resim 76 :Kapusen Katolik Kilisesi Batı Giriş Kapısı

Resim 77 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 1

Resim 78 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 2

Resim 79 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 3

Resim 80 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 4

Resim 81 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 5

Resim 82 :Kapusen Katolik Kilisesi İç Mekan 6

Resim 83 :TrabzonSanta Maria Kilisesi Genel Görünüm 1 (Dokap) ³⁰⁷

Resim 84 :TrabzonSanta Maria Kilisesi Genel Görünüm 2 (Dokap) ³⁰⁸

³⁰⁷ <https://karadeniz.gov.tr/santa-maria-kilisesi/>

³⁰⁸ <https://karadeniz.gov.tr/santa-maria-kilisesi/>

Resim 85 :TrabzonSanta Maria Kilisesi Detay (Dokap) ³⁰⁹

Resim 86 :Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Genel Görünüm 1 (Dokap) ³¹⁰

³⁰⁹ <https://karadeniz.gov.tr/santa-maria-kilisesi/>

³¹⁰ <http://karadeniz.gov.tr/mater-dolorosa-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 87 :Samsun Mater Dolorosa Kilisesi Genel Görünüm 2 (Dokap) ³¹¹

Resim 88 :Samsun Mater Dolorosa Kilisesi İç Mekan (Dokap) ³¹²

³¹¹ <http://karadeniz.gov.tr/mater-dolorosa-kilisesi/#prettyPhoto>

³¹² <http://karadeniz.gov.tr/mater-dolorosa-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 89 :Meryem Ana Kaya Kilisesi Cephe 1³¹³

Resim 90 :Meryem Ana Kaya Kilisesi Giriş Bölümü³¹⁴

³¹³ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

³¹⁴ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 91 :Meryem Ana Kaya Kilisesi Kuzey Cephe ve Çeşme Yapısı³¹⁵

Resim 92 :Meryem Ana Kaya Kilisesi Batı Cephe³¹⁶ (Mağara Dışı)

³¹⁵İltar, Gazanfer , ‘ Meryem Ana Kaya Kilisesi.... ‘ S.9

³¹⁶<https://tr.pinterest.com/pin/764345367978037949/>

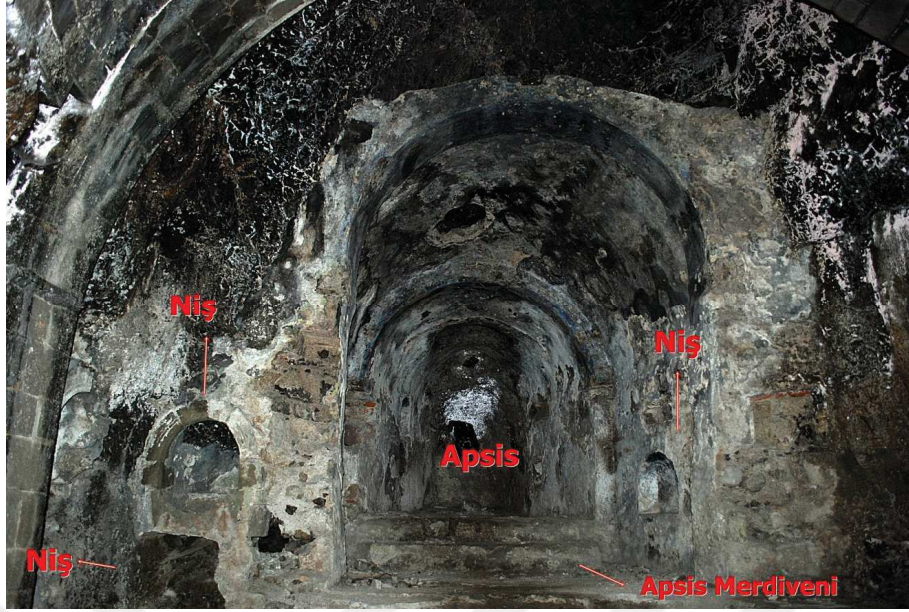
Resim 93 :Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan³¹⁷ 1

Resim 94 :Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan2³¹⁸

³¹⁷ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

³¹⁸ <https://karadeniz.gov.tr/meryem-ana-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 95 :Meryem Ana Kaya Kilisesi İç Mekan 3³¹⁹

Resim 96 :Acısu Kaya Kilisesi Giriş Bölümü³²⁰

³¹⁹İltar, Gazanfer , ‘ Meryem Ana Kaya Kilisesi.... ’ S.15

³²⁰ <https://karadeniz.gov.tr/acisu-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

Resim 97 :Acısu Kaya Kilisesi İç Mekan 1³²¹

Resim 98 :Acısu Kaya Kilisesi İç Mekan 2³²²

³²¹ <https://karadeniz.gov.tr/acisu-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

³²² <https://karadeniz.gov.tr/acisu-kaya-kilisesi/#prettyPhoto>

KAYNAKÇA

- Akman, Mehmet (1996). 'Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri', *İLAM Araştırma Dergisi, c.1, S. 2*, s. 133-145
- Akman, Mehmet (2002). 'Kilise', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara. s. 16-18
- Albayrak, Haşim (2003). *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve PONTUS*, İstanbul: Babıali Kitaplığı.
- Aleksandru, Evangelia (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay- Arif Müfid Mansel (1993). *Sanat Tarihi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevleri.
- Ataç, Ayhan (2000). *Bütün Yönleriyle Giresun İli*, KKTC Near East Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), Lefkoşa.
- Augustinos, Gerasimos (1997). *Küçük Asya Rumları, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, (Çev. Devrim Evcı), Ankara.
- Aytar, İlke (2015). 'Fener – Balat Yapılarının Restorasyon Süreçleri ve Sonuçları', *Fener Balat Çalıştayı*, İstanbul. s.1-51
- Balcı, Sezai (2012). *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı : Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Bijiskyan, P. Mıras (1969). *1817-1819, Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası* (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul.
- Bozkurt, Gülnihal (1989). *Alman – İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara.
- Bryer, Anthony-David Winfield, (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Buyruk, Hasan (2014). 'Bulacak Acısı Kaya Kiliseleri', *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt 7 Sayı 34, s.443-455.
- Ceranoğlu, Mine – Feride Güler (2018). 'Giresun Müzesinde Bulunan Geleneksel Kadın Cepken Özelliklerinin Kore Jeogorisine Uyarlanması', *İdil Dergisi*, cilt 7, Sayı 47. s.....

- Cipof, Bojidar(2004). ‘Haliç'teki Demir Kilise'nin ve Bulgar Cemaati'nin Tarihi’, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu*, (22-23 Mayıs 2003), İstanbul. s. 341-367.
- Çiçek, Seyfullah (2011). *Kurtuluş Savaşı'nın Efsane Kahramanı Milis Piyade Yarbay Topal Osman (Osman Ağa)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Darkot, Besim(1988), ‘Giresun’,*İslam Ansiklopedisi*, IV Cilt, MEB, İstanbul. s.78-84.
- Dervişoğlu,Tuncer -Işık, Ali (2011).*Ey Gidi Karadeniz*, Giresun Bedensel Engelliler Gençlik ve Spor kulübü yayınları, Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Efendioğlu, Tuba (2012). *Iulius-Claudius Dönemi Bithynia-Pontos Eyaleti*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Seminer Ödevi), İzmir.
- Erbilgin, Seyda Hilal (2017). ‘Erken Dönem Kilise Mimarisi ve Dinsel Dramın İlk Örneklerinde Mekan, Sahne ve Müzik’,*Ankara Eğitim Araştırma e- dergisi*, Sayı:5.Temmuz 2017, S.156-171
- Erhat, Azra (2007). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erim, Nihat (1953).*Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*,Cilt 1. (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları),Ankara.
- Erinç, S., (1945), ‘Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde LandshaftSeritleri’, *Türk Coğrafya Dergisi*, S: 7-8, s: 119-140
- Esen, Salihe(2015).*Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'deki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi Anabilim Dalı) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Eyice, Semavi(1963).*Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eyice, Semavi (1988). *Bizans Mimarisi, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü,İstanbul:Vakıflar Bankası Yayınları.
- Elmacı,S. -Bekdemir,Ü., ‘Giresun İlinin Eko Turizm Olanakları’,*Karadeniz Sosyal Bilimler DergisiKaradeniz Özel Sayısı*, Sayı: 6, 2014. s.1-31.
- Hülagü, M.Metin, ‘Osmanlı’dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde TÜRKİYE’, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*Sayı 10, 2001, s.57-99.
- Germaner, Semra (1997). “Bazilika”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*.Yem Yayınları 1. s.207-208.

- Gökdağ, Bilgehan Atsız (1997). *M.Ö 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı*, İstanbul.
- Gürsoy, Ahmet (1994). *Milli Mücadele'de Giresunlular*, Giresun: Yeşil Giresun Matbaası.
- Grant, Robert M. (1977). *Early Christianity And Society*, London: Seven Studies.
- Gürüney, Hakan (2009). *Tenedos'dan Bozcaada'ya Unutulmuş Bir Ada Hikayesi*, Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Homeros, *Odyseia*, III. 158.24.83; 10.195; *İlyada*, I.350; Thucydides, *Peloponnessia Savaşı Tarihi* IV, 126.
- İltar, Gazanfer (2012). *Giresun Meryem Ana Kaya Kilisesi Sanat Tarihi Araştırma Raporu*, Giresun.
- İltar, Gazanfer (2014). *Giresun Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Giresun Kültür Envanteri*, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.
- İltar, Gazanfer (2015). 'Giresun Müzesindeki Osmanlı Dönemi Sancak Alemleri', *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 1. 2015. s. 95-118.
- Karaca, Zafer (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Karşlıoğlu, Yusuf (2009). *Doğu Karadeniz Tarihi (Otokton Halkları ve Etnik Yapısı)*, İstanbul: The Universal Yayınları.
- Koch, Guntram (2007). *Erken Hristiyan Sanatı*, (Çev. Ayşe Aydın,), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karaman, O. (1999). *Giresun Kazası (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum, 1999.
- Kılıç, S., 'Bizans Dönemi Sikkelerinde Yer Alan İsa Tasvirlerinin Resim Sanatındaki Yeri', *I. Dil Kültür ve Edebiyat Çalıştayı Talat Sait Harman'a Armağan Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını, Antalya, 2015, s. 219-234.
- Koyuncu, Nuran (2014). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mabetlerinin Hukuki Statüsü*, Ankara: Adalet Yayınları.
- Kurt, Abdülkadir, (2012). *Hristiyanlık Tarihinde Fransiskan Tarikatı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi Anabilim Dalı) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya.

- Küçük, A. M., 'İkonografiden İnanca İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya Süreci', *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, Aralık 2016, s. 230-274.
- Mango, Cyril(2006). *Bizans Mimarisi*, (Çev.MineKadirlioğlu), Ankara.
- Mathews, Thomas F. (1976).*TheByzantineChurches of İstanbul A PhotographicSurvey*, Cambridge.
- Menteşeoğlu, Erden (1996). *Yakın Tarihimizde Giresunlular ve Osman Ağa*, Giresun: Yeşil Giresun Matbaası.
- Narin, Yakup, (2009). *İstanbul'daki Erken Dönem Bizans Bazilikaları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, (Yayınlanmamış Lisans Tezi),İstanbul.
- Oktan, Ercan– Recep Usta-Ömer Ali Üçler (Ed.), (2019).*Karadenizde Zamanın İzleri – Giresun*, İstanbul: DOKAP Yayınları.
- Okur, Mehmet (2007). 'Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler', *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14.s.1-28.
- Öztürk, Özhan(2011). *Antikçağ'dan Günümüze Karadenizin Etnik ve Siyasi Tarihi PONTUS*, Ankara:Enesis Kitap.
- Öztürk, Özhan (2016). *Pontus, Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Ankara: Nika Yayınları.
- Pekak, M. Sacit (1997). '18-19 Yüzyıllarda Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin İmar Faaliyetleri ve Foça'daki Post- Bizans Kiliseleri', *Geçmişten Günümüze Foça Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara. s.75-90.
- Pekak, M. Sacit (2009). 'Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler', *METUJornal Of TheFaculty Of Architecture*, cilt 26 no 2, s.249-277.
- Leland, M. Roth (2002). *Mimarlığın Öyküsü*, İstanbul:Kabalıcı Yayınevi.
- Peers, G., 'Pantokrator', *Oxford Dictionary Of Byzantium*. Vol. III. (Ed. A. Kazhdan). Oxford University Press, Oxford, 1991, s.1574.
- Sayar, Süleyman(2001). 'İstanbul'daki Protestan Kiliseler', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2.s.293-298.
- Sözen, Metin, -Uğur Tanyeli(2001). *Sanat Kavramı ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sunay, S., 'Erken Hristiyan ve Bizans Sanatında Hale', *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 16, Sayı 50, 2012, s.197-213.

- Strabon, *Coğrafya*, XII/1-3 (trc. Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1969, s. 32-33,
- Tunay, Mehmet (1989). *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Basımevi.
- Yenice, Görkem (2015). *Teos Liman Kilisesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yıldız, Sevcen (2009). *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, Demet Okuyucu (2018). 'Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19.Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri', *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* Sayı 41, s.195-206.
- Yüksel, Ayhan (2009). *Giresun Tarihinden Sayfalar*, İstanbul: Giresun Valiliği Yayınları.
- Zenbilci, İ. K., (2019). 'Bizans Sanatında Nadir bir İsa Tiplemesi: Günlerin Eskisi (HoPalaios Ton Homeron)', *Uluslararası Bilim Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu*, (20-29 Aralık 2019), İksad Yayınevi, Ankara, s.20-43.

İnternet Kaynakları

- <http://www.pontos-news.gr/village/102051/kerasos-kerasoys-kerasoynta>
- <file:///F:/kilise%20kaynakları/kapusen%20kilisesi/kapusen%20Rahipleri.pdf>
- <file:///F:/kilise%20kaynakları/kapusen%20kilisesi/kapusen%20Rahipleri.pdf>
- http://cografyaharita.com/haritalarim/4mkaradeniz_bolgesi_fiziki_haritasi.png
- <http://cografyaharita.com/haritalarim/4mkaradeniz-bolgesinin-bolumleri-haritasi.png>
- <http://www.giresunkulturturizm.gov.tr/yazdir?E7840FCE8894553CF734B43D11B9D745>
- <http://www.sentantuan.com/fransiskanler/cemaatimiz/>
- <https://antlasmalar.com/aynalikavak-antlasmasi/>
- <https://giresun.bel.tr/meryem-ana-tapinagi-kaya-tapinagi/>
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-160772/tescilli-kultur-ve-turizm-varliklari.html>
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-217009/giresun-merkez-tescilli-kultur-ve-tabiat-varliklari.html>
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/giresun>
<https://islamansiklopedisi.org.tr/giresun>
<https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/gogora-kilisesi-giresun-muzesi/>
<https://wikiegitim.com/giresun-ilceleri/>
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/meryemana-kaya-kilise>
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#1>
<https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/>
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=38433&start=15>
<https://listelist.com/demir-kilisenin-tarihcesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/kamisli-koyu-kilisesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/kilise-1-cakrak-koyu/>
<https://karadeniz.gov.tr/kilise-2-cakrak-koyu/>
<https://karadeniz.gov.tr/yason-kilisesi/>
<https://karadeniz.gov.tr/eski-katolik-kilisesi/>
<http://karadeniz.gov.tr/mater-dolorosa-kilisesi/>
<https://giresun.bel.tr/giresun-resimleri/>
<https://karadeniz.gov.tr/licese-kilisesi/#prettyPhoto>
<https://tr.sputniknews.com/foto/201711301031207334-balat-demir-kilise-acilis/>
<http://www.milliyet.com.tr/gundem/balat-taki-demir-kilise-unesco-yolunda-2880520>
<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/193118-papaz-evinden-kiliseye-demir-kilise-sveti-stefan>
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C4%B0RESUN_KARAAL%C4%B0_K%C3%96Y%C3%9C_K%C4%B0L%C4%B0SE_KALINTISI.jpg
<https://karadeniz.gov.tr/santa-maria-kilisesi/>
<http://karadeniz.gov.tr/mater-dolorosa-kilisesi/#prettyPhoto>
<https://giresun.ktb.gov.tr/TR-58032/cografi-konumu.html>

Diğer Kaynaklar

Anonim, (1996). *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14 Cilt.

Anonim, (1999). *İstanbul Çevre Kültürleri (Trakya, Bitinya ve Bizans)*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kültür Bakanlığı Anıt ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Anonim, (1998). *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun*, Giresun Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Kültür Ofset Yayınevi.

Anonim, (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun*, 1973 İl Yıllığı, Giresun.

BOA, Sadaret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), No:104/48.

BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri (A.MKT.UM) ,No.11-75

BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri (A.MKT.UM) ,No.11.66/84

BOA, Mektubi Kalemi Belgeleri (HR.MKT) ,No.41/47

BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M) ,No.254

BOA, İradi Adliye ve Mezahib (İ.AZN) ,No.102/35

BOA, Dâhiliye Nezareti Defterleri – İdari Kısım Belgeleri (DH.İD) ,No.1236

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÖZYER, Tolga
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 30.09.1991 İstanbul
Telefon : 0534 412 19 52
Faks : -
E-mail : ozyertolga@gmail.com - tolgaozyerr@hotmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	
Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	14.01.2015
Lise	Eyüp Sultan Otakçılar Lisesi	30.06.2010

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2017	MEB – Çanakkala Rehberlik ve Araş. Merkezi	Memur
2016	Bike Mimari Restorasyon A.Ş	S.Tarihçi – Raportör
2015	Milli Saraylar (Dolmabahçe Sarayı)	Stajer – SanatTarihçi
2013	Yıldız Sarayı Büyük Mabeyn Köşkü	Restorasyon- S. Tarihçi

Yabancı Dil

İngilizce (A1 – A2 Seviyesi)

Yayınlar

II. Mehmet Devri Ticari Yapıları – Lisans Bitirme Tezi – 2015- Eskişehir
Tarabya Hamam Kalıntılı Mekruk Bina – Sanat Tarihi Raporu – 2016 – İstanbul
İğdır Mehmet Çavuş Anıtı – Sanat Tarihi Raporu - 2017 - İstanbul